

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 1 2016

ЗМІСТ

22 січня – День Соборності України.....3

Коротко про головне

Президент розпочав робочий візит до Швейцарської Конфедерації4

Аналітика

Якименко Ю.

Перспективи функціонування зони свободної торгівли между Україною и ЕС в оцінках СМІ4

Партійна позиція

Потіха А.

Д. Ярош: спроба створення нової політичної сили.....12

В об'єктиві – регіон

Пальчук В.

Потенціал Одеського регіона в проведенні реформ.....17

Економічний ракурс

Кулицький С.

Про перспективи розвитку української економіки у 2016 році.....33

Закіров М.

Стан і перспективи вугільної галузі Західної України.....47

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	52
Корпоративне співробітництво.....	53
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	57
Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України.....	57

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	60
Аерокосмічна і авіаційна галузі	68
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань.....	70
Інформаційно-комунікаційні технології.....	72
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	72
Наука і влада.....	74

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Горова С.

Сучасна інформаційна еволюція і особистість.....	76
--	----

22 січня – День Соборності України

Цього дня 1919 р. на Софійському майдані в Києві відбулось урочисте проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки.

«...Віднині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу», – проголошувалося в Універсалі Директорії.

Шановні колеги, співгромадяни!

Щиро вітаємо із святом Соборності України.

Зичимо жити в мирній, єдиній, демократичній, прогресивній державі – Батьківщині для кожного з нас.

Нехай здійснюється задумане, бажаємо всім нам добра, незламного духу, людської гідності та самоповаги, успіхів, миру!

Колектив СІАЗ НБУВ

 Український інститут національної пам'яті

Коротко про головне

Президент розпочав робочий візит до Швейцарської Конфедерації

Президент України прибув до Швейцарії, де візьме участь у щорічному засіданні Всесвітнього економічного форуму в місті Давос.

У програмі візиту запланована низка двосторонніх зустрічей глави держави: 20 січня – зустріч з прем'єр-міністром Туреччини А. Давутоглу. Також плануються зустрічі з низкою керівників держав та міжнародних організацій, зокрема директором-розпорядником МВФ К. Лагард, президентом Європейського банку реконструкції та розвитку С. Чакрабарті, президентом Міжнародного Комітету Червоного Хреста П. Маурером, прем'єр-міністром Королівства Нідерланди М. Рютте.

Планується, що глава Української держави візьме участь у неформальних засіданнях світових лідерів на теми «Імперативи на 2016 рік» та «Боротьба з гібридними загрозами».

Також Президент зустрінеться з представниками української громади в Швейцарії та дасть інтерв'ю телеканалам Bloomberg, FOX News та CNN (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/prezident-rozpochav-robochij-vizit-do-shvejcarskoyi-konfeder-36634>). – 2016. – 20.01).

Аналітика

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Перспективи функціонування зони вільної торгівлі між Україною і ЄС в оцінках СМІ

С 1 січня 2016 г. в рамках Соглашения об ассоциации была открыта Зона свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом, предполагающая в течение ближайших 10 лет поэтапное уменьшение или полную отмену ввозных пошлин на товары, поставляющиеся на рынки Украины и ЕС.

В связи с этим в украинском политикуме и экспертном сообществе активизировалась дискуссия о том, получают ли украинские производители выгоду от режима свободной торговли с ЕС.

Участники дискуссии исходят из того, что на страны Евросоюза приходится около 30 % глобального импорта товаров, при этом доля украинской продукции в общем объеме импорта не превышает 1 %. И хотя в украинском правительстве считают, что внедрение режима свободной торговли с Евросоюзом даст возможность Украине ежегодно наращивать экспорт в

страны ЕС на 2–3 % и увеличивать ВВП на 0,7–0,9 %, но некоторым экспертам эти прогнозы представляются излишне оптимистичными.

Дело в том, что Евросоюз еще к ноябрю 2014 г., после подписания Соглашения об ассоциации, в одностороннем порядке отменил таможенные сборы для большинства украинских товаров и фактически ввел в действие ЗСТ для многих секторов отечественной экономики.

Напомним, с началом действия режима автономных торговых преференций на 80 % товаров аграрной и пищевой продукции и 90 % промышленных товаров, отправляемых в страны ЕС, были установлены нулевые пошлины (платить ввозную пошлину экспортеру пришлось бы только при превышении установленных квот). По остальным позициям средний таможенный тариф был снижен с 7,6 до 0,5 %.

Благодаря этому по итогам 2014 г. украинский экспорт в страны ЕС возрос на 7 % при общем сокращении на 14 %. В частности, на 58,4 % возрос объем поставок жиров и масла животного или растительного происхождения, на 21,8 % – древесины и изделий из древесины, на 10,6 % – электрических машин, на 5,5 % – механических машин, на 5 % – зерновых культур.

Однако 2015 г., по данным, озвученным министром экономического развития и торговли А. Абромавичусом и руководителем торгово-экономического отдела представительства ЕС в Украине Н. Берджем, принес падение объема экспорта украинских товаров в ЕС более чем на 30 %.

Как подчеркивает заместитель главы МЭРТ Н. Микольская, негативная динамика в этой сфере объясняется снижением мировых цен на сырье, которое наравне с полуфабрикатами является главной статьей украинского экспорта.

Таким образом, сокращение украинского экспорта в значительной степени предопределила сама его структура, в которой преобладает сырьевая продукция.

Еще одной причиной снижения украинского экспорта в ЕС в прошлом году Н. Микольская считает насыщенность европейского рынка аграрной продукцией. «Первый фактор – европейский рынок наводнен аграрной продукцией из-за эмбарго России. Соответственно, значительная часть товаров, которая шла на экспорт в РФ, осталась на внутреннем рынке. Из-за этого внутренний спрос в ЕС слабый. Второй момент – ценовая конъюнктура в Европейском Союзе», – отметила она. По словам Н. Микольской, зонами роста для украинского экспорта в ЕС в новом году могут стать аграрная продукция, для которой необходимо получить разрешения на ввоз, а также продовольственные товары с высокой добавочной стоимостью и частично – промышленная продукция.

Важным фактором сокращения экспорта наблюдатели также называют сокращение производственных мощностей, связанное с аннексией Крыма и военными действиями на Донбассе, продукция промышленного комплекса которого составляла значительную часть экспорта в Евросоюз.

«По сравнению с ситуацией, которая была два года назад, около 20 % потенциала украинского ВВП были потеряны», – отмечает Н. Бердж.

Впрочем, некоторые обозреватели считают падение экспорта временной

проблемой. Как отмечает эксперт по вопросам международной политики Т. Чорновол, в производстве конечной продукции, которая поставлялась в Евросоюз, украинские производители работали в кооперации с производителями из России и других стран СНГ. Поэтому ухудшение политических отношений с РФ привело к значительному падению производства. «Но мы эту яму уже, кажется, прошли», – говорит эксперт. Кроме того он подчеркивает, что в минувшем году активность украинских производителей на европейском рынке существенно сдерживалась невозможностью получения в Украине кредитов и вымыванием оборотных средств предприятий из-за обвала национальной валюты.

Генеральный директор инвестиционной компании Dragon Capital, экс-президент Европейской бизнес-ассоциации Т. Фиала связывает перспективы украинских производителей на европейском рынке с ценовой конъюнктурой. «Снижение экспорта в Европу не произошло в физических объемах продукции. Снижение произошло в деньгах, поскольку цены на основные товары украинского экспорта были низкими на протяжении всего года», – подчеркивает он.

Сегодня украинское правительство декларирует поддержку украинских производителей и экспортеров, рассчитывая решить проблему падения экспорта.

По заявлению главного специалиста отдела развития экспорта, департамента взаимодействия с ВТО и торговой защиты Минэкономразвития А. Сергиенко, ныне министерство разрабатывает экспортную стратегию Украины и план мероприятий до 2020 г., благодаря которым будет развиваться украинская экспортная сфера. Также создана рабочая группа, которая определит модель деятельности экспортно-кредитного агентства и отыщет ресурсы на его финансирование, поскольку государственные средства на этот проект не выделяются.

«Его деятельность обеспечит защиту украинских экспортеров от риска неплатежей и финансовых потерь в случае возникновения экономических или политических рисков, даст надлежащие условия для выхода украинских производителей на внешние рынки сбыта и повысит конкурентоспособность продукции отечественных экспортеров на мировых рынках», – сообщает А. Сергиенко.

Кроме того, министерство в рамках планов по поддержке украинских производителей и экспортеров на зарубежных рынках намерено создать несколько торговых представительств в разных странах. «Государственная поддержка экспортеров за рубежом будет осуществляться с помощью координированных Минэкономразвития торговых представительств в составе зарубежных дипломатических институтов... Предусматривается, что на начальном этапе будет открыто семь-восемь торговых представительств Украины за рубежом», – заявляет А. Сергиенко. По его словам, первые представительства будут открыты в странах ЕС, Китае и Соединенных Штатах Америки.

Однако, как отмечает заместитель главы МЭРТ Н. Микольская,

руководство страны все еще оказывает недостаточную поддержку компаниям, ориентированным на поставки за рубеж. При этом такая поддержка не всегда может быть связана с предоставлением финансовой помощи. «Одной из ключевых проблем, которые препятствуют украинскому экспорту, стала слабая информированность бизнеса», – считает директор Института экономических исследований и политических консультаций И. Бураковский.

Важно отметить, что негативная динамика экспорта в 2015 г. отчасти была обусловлена также тем, что многие действующие квоты не были использованы украинскими производителями из-за несоответствия их продукции установленным в ЕС санитарным стандартам. Об этом сообщала, в частности, еврокомиссар по вопросам торговли С. Мальмстрем.

Некоторые украинские эксперты констатируют, что переход на европейские стандарты качества оказался попросту невыгодным для отечественных производителей.

«ЗСТ предусматривает, что товары, произведенные в Украине, должны соответствовать европейским фитосанитарным и экологическим нормам – причем безразлично, производятся они для экспорта или для продажи в Украине», – подчеркивает руководитель аналитического департамента консалтинговой компании «ААА» М. Колесник. Также украинским производителям придется заключить договор АСАА («Соглашение об оценке соответствия и приемлемости промышленной продукции»). Эксперты признают, что ужесточение требований к деятельности украинских предприятий может привести к тому, что многие из них прекратят свое существование.

«Перейти на европейские стандарты – значит нанять европейских аудиторов, они должны сделать аудит по всей цепочке, начиная от земли и заканчивая производством. Далее нужно будет пройти проверку в лаборатории. Кроме того, зачастую перед тем, как перейти на европейские стандарты, необходимо сначала купить европейское оборудование и полностью поменять технологический процесс. Это все очень дорого, долго и тяжело. Но даже если пройти эту всю процедуру, вы не получите большой выгоды, поскольку квоты очень мизерные. Поэтому многие производители и не спешат переходить на европейские стандарты», – объясняет президент Украинского аналитического центра А. Охрименко.

Поэтому процесс перехода украинских предприятий на новые стандарты идет очень медленно. «Пока мы просто не можем поставлять продукцию, которая может быть конкурентна, и это не зависит от квот. Европейский рынок очень насыщен. Потребитель привык к высокому качеству и относительно дешевой продукции. Здесь нужно и качества добиваться, и соблюдать ценовые параметры. Далеко не всем это удастся», – говорит директор экономических программ Украинского центра экономических и политических исследований им. А. Разумкова В. Юрчишин.

Также эксперты подчеркивают, что, несмотря на отмену пошлин, сохранение квот на продажу в ЕС главных продуктов украинского экспорта –

металла, зерна, мяса и молока, – не позволит существенно нарастить объемы продаж в этих отраслях.

Существенным препятствием на пути к завоеванию украинскими производителями европейских рынков представляется и их низкая конкурентоспособность, обусловленная высокой энерго- и материалоемкостью часто базирующегося на устаревших технологиях производства.

«Стратегия развития промышленности также не просматривается, поскольку сегодня нет четкого акцента на том, что мы сворачиваем убыточные производства и развиваем новые», – подчеркивает эксперт по экономическим вопросам В. Зимовец. По его мнению, создание зоны свободной торговли с Евросоюзом открывает хорошие перспективы для экспорта высокотехнологических товаров, но конкурентоспособной продукции такого типа Украина не производит.

В то же время многие эксперты подчеркивают, что в прогнозах относительно развития отечественного производства и экспорта необходимо учитывать сегодняшнюю насыщенность европейского рынка продукцией. «Готовой продукции в ЕС избыток, они сами не знают, куда ее продать», – заявляет президент Украинского аналитического центра А. Охрименко. При этом эксперт указывает, что некоторые европейские производители проявляют заинтересованность Украиной, что связано в первую очередь с дешевизной ее рабочей силы. «Зайти на рынок ЕС самому нереально, но делать продукцию или комплектующие для европейских компаний – это реальное направление бизнеса, которое можно и нужно развивать», – говорит эксперт, подчеркивая, что «ради этого и стоило подписывать Соглашение об ассоциации».

Вместе с тем Украине, по мнению эксперта, даже в случае преодоления существующих препятствий не следует бросать все силы на наращивание экспорта в Евросоюз. Торговая политика государства должна быть сбалансирована. «Соглашение об ассоциации с ЕС – это не чудо, и не манна небесная. Это долгосрочное направление развития бизнеса, которое должно дать свой положительный эффект не раньше, чем через десять лет», – подчеркивает А. Охрименко.

О том, что положительные экономические результаты выполнения соглашения о свободной торговле между Украиной и ЕС будут достигнуты не ранее чем через 10 лет, говорит и экономист В. Козменко.

По его словам, «ничего заметного» с введением в действие соглашения не произойдет ни для «простых граждан», ни для экспортеров. В то же время В. Козменко прогнозирует, что некоторые отечественные производители могут не выдержать конкуренции с мощными европейскими производителями.

Одной из важных положительных сторон заключения соглашения о ЗСТ с ЕС наблюдатели называют возможное постепенное удешевление европейских товаров для украинских потребителей. Но, учитывая значительный уровень девальвации гривни, такое снижение может стать не слишком заметным. Как отмечают эксперты, отмена ввозных пошлин может существенно сказаться лишь на цене автомобилей и крупной бытовой техники.

Как отмечает эксперт по аграрной политике А. Якубин, цены если и

снизятся, то только в ближайшее время и исключительно на украинские товары, экспортирующиеся за рубеж. «Зона свободной торговли означает не только то, что в Украину придут беспошлинные европейские товары, а еще и то, что Украина теперь потеряет российский продовольственный рынок. Это будет означать, что многие товары, которые Украина сейчас экспортирует – сыры, кондитерские изделия – будут менее востребованы. Поэтому в краткосрочной перспективе мы можем действительно увидеть падение цены украинских товаров», – прогнозирует эксперт. Но в дальнейшем цены в Украине будут демонстрировать рост, поскольку потеря российского рынка заставит украинских производителей сокращать производство. «Это кончится тем, что многие украинские производители просто-напросто сократят количество продукции. Сократится количество рабочих мест, отчисления в бюджет. В более длительной перспективе эта ситуация будет означать, что цены так или иначе будут расти – как на европейские, так и на украинские продовольственные товары», – считает А. Якубнин.

В том, что выход на украинский рынок европейских товаров не обязательно будет сопровождаться снижением цен, уверен глава Комитета экономистов Украины А. Новак. «Многое будет зависеть от курса гривни, потому что это, так или иначе, импортный товар, который будет закупаться за валюту, и если продолжится девальвация гривни, то не только не будет снижения цен, а наоборот – они будут расти», – прогнозирует он.

Одним из следствий введения в действие соглашения о ЗСТ между Украиной и ЕС стало прекращение Россией действия ЗСТ с Украиной в рамках СНГ и введение продовольственного эмбарго на украинские товары. Ущерб от этого шага по оценкам украинского правительства может составить около 600 млн дол. По данным Госстата, объем экспорта товаров в РФ в январе – октябре 2015 г. по сравнению с аналогичным периодом 2014 г. снизился на 54 % – до 4 млрд дол.

Как ответные меры Кабмин ввел импортные пошлины на российские товары, а также запрет на импорт ряда товарных групп, включая продовольствие, продукты химической промышленности и железнодорожное оборудование.

При этом некоторые эксперты отмечают, что влияние эмбарго РФ на экономику Украины не будет значительным. «Для пищевой промышленности часть выпуска продукции, которая поставляется в Россию, еще в 2013 г. составляла приблизительно 1 %. Конечно, неприятно терять любой экспорт, но это точно не катастрофично. Приблизительно такая же ситуация была и для сельского хозяйства. То есть зависимость от российского рынка была низкой еще в 2013 г. За 2015 г. экспорт в Россию катастрофически упал», – поясняет директор по научной работе Центра экономических исследований Института экономических исследований и политических консультаций В. Мовчан.

Однако в СМИ также звучат мнения, что приостановка соглашения о ЗСТ между Украиной и Россией негативно скажется на конкурентоспособности украинских товаров на российском рынке.

«Еще летом 2013 г., когда велись консультации о подписании Украиной

Соглашения об ассоциации с Евросоюзом, Россия заявляла, что Украина, оказавшись членом двух зон свободной торговли – ЕС и РФ, может стать полем транзита больших объемов европейских товаров на российскую территорию без налогов. Уже тогда Россия поставила вопрос о том, что может в одностороннем порядке ввести налогообложение украинских товаров по ставкам, которые предусмотрены соглашениями по зоне свободной торговли в рамках ВТО, а вовсе не по полному освобождению от налогообложения, что было предусмотрено Соглашением о ЗСТ СНГ», – напоминает экономист В. Суслов.

«Россия пыталась добиться отсрочки введения зоны свободной торговли между Украиной и Евросоюзом. Но Украина подтвердила, что однозначно с 1 января 2016 г. мы вступаем в ЗСТ с ЕС. Это будет значить отмену пошлин при ввозе европейских товаров на территорию Украины. Россия делает то, что и обещала с 2013 г. – приостановила действие Соглашения о зоне свободной торговли в части Украины. Это значит, что торговля с Украиной переводится из режима свободной торговли в режим наибольшего благоприятствования», – подчеркивает он. То, что украинские товары, ввозимые на территорию России, будут облагаться такими же пошлинами, как и товары Евросоюза, эксперт считает невыгодным для Украины.

«Для Украины, конечно, это плохо. Но есть и более жесткие решения. Напомню о решении российского правительства о введении полного продуктового эмбарго, начиная с 1 января 2016 г., когда будет запрещен ввоз на территорию РФ украинских продовольственных товаров, независимо от пошлин, то есть запрещен вообще. Такое решение уже принято, и о нем объявлено. Конечно, обложение оставшихся украинских товаров, которые можно ввозить на территорию России, такими пошлинами (по разным группам товаров – разные объемы), конечно, снизит конкурентоспособность украинских товаров на российском рынке и приведет к дополнительным расходам. Конечно, это потери для Украины», – заявляет В. Суслов.

Он напоминает, что Украиной также предпринимаются ответные меры. «По многим видам продукции (особенно машиностроения, высокотехнологичной продукции, продукции двойного назначения) уже введены прямые запреты на экспорт товаров на территорию РФ. Например, “Мотор-Січ” запрещено экспортировать авиационные двигатели; “Южмашу” вообще всё запрещено в части космического сотрудничества», – говорит В. Суслов. При этом, отмечает эксперт, нужно принимать во внимание, что торговый оборот между Россией и Украиной в общем объеме торгового оборота РФ составляет всего 2,7 %: «То есть торговля с Украиной для России в абсолютных цифрах имеет небольшое значение».

«Для российской стороны не имеют никакого значения поставки украинского продовольствия, потому что продовольственный рынок в мире перенасыщен... Что касается украинских продуктов, то в РФ почти уже отсутствуют статьи, критически важные для российской экономики», – резюмирует В. Суслов.

Таким образом, потери от приостановки торгового сотрудничества с РФ Украина должна будет попытаться компенсировать, используя возможности

свободной торговли с Евросоюзом, что, принимая во внимание целый ряд существенных проблем, представляется достаточно сложной задачей.

Некоторые эксперты при этом вообще сомневаются, что введение в действие о ЗСТ с ЕС принесет Украине какую-либо выгоду.

Более того, как прогнозирует, в частности, директор Украинского института анализа и менеджмента политики Р. Бортник, выполнение соглашения о ЗСТ будет оборачиваться для Украины ежегодными потерями, составляющими около 1 млрд дол. «Я насчитал потери для украинской экономики не меньше 1 млрд дол. в год. Это будет нам стоить приблизительно 1 % ВВП. Если экономика будет развиваться и все же придут в Украину инвестиции, то через три года мы перестанем терять в экономике и через 10 лет сможем покрыть потери, которые понесли за два года, начиная со времен Майдана», – считает Р. Бортник.

Несмотря на открытость Украины для европейских производителей, рынки Европы, по мнению эксперта, остаются проблемными для Украины. «Даже имея возможность торговать на европейских рынках, много украинской продукции там жестко квотируется. По некоторым рынкам – кукурузе или меде мы выбираем квоты на протяжении первого же месяца каждого года», – подчеркивает он.

«Производители, которые существовали благодаря доступу к рынкам стран СНГ, сегодня теряют свои рынки. И так, они получают конкурента, для которого упрощаются условия на украинском рынке, в виде европейских производителей», – отмечает Р. Бортник. По его мнению, решение об открытии ЗСТ между Украиной и ЕС носит политический характер. «Оно не обосновано экономически и социально. Мы стали частью большого европейского рынка, но не сердцем, а банальным сырьевым придатком, дешевым рынком, потребляющим не очень качественный европейский товар», – заключает эксперт.

О том, что создание зоны свободной торговли с ЕС не принесет Украине никакой выгоды, заявляет также экономический эксперт А. Дудчак. «Выход на рынки Европы требует колоссальных затрат, и при этом мы теряем другие рынки сбыта. То есть мы потеряли традиционные рынки и ничего не получили взамен. Для Европы мы останемся поставщиками сырья, наши самолеты там не нужны», – заявляет он.

Тем не менее, констатируют наблюдатели, Украине придется отвечать на возникающие вызовы. Успех здесь может во многом зависеть от способности правительства в своей политике соблюдать баланс между интересами потребителей и производителей внутри страны, эффективности мер по борьбе с коррупцией и создания благоприятного инвестиционного климата.

Партійна позиція

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Д. Ярош: спроба створення нової політичної сили

За кілька днів до нового року Д. Ярош оголосив про вихід з Національно-визвольного руху «Правий сектор» та про створення нового громадсько-політичного руху, установчий з'їзд якого планується на лютий. Для багатьох це не стало несподіванкою, адже значна частина експертів, які стежили за перебігом подій навколо «Правого сектору», відзначали можливість розколу партії.

На початку своєї діяльності «Правий сектор» був доволі впливовою силою. Як зазначав тодішній лідер організації Д. Ярош, «Правий сектор» став найбільш революційною структурою Майдану, яка здатна на рішучі кроки, а головна мета організації – не стільки асоціація з Євросоюзом, скільки побудова національної української держави та національна революція.

Проте певні непорозуміння в організації призвели до конфлікту в «Правому секторі», що й стало причиною відставки Д. Яроша з посади керівника цієї політичної сили. Сам Д. Ярош пояснив свою відставку тим, що його позиція далеко не в усьому збігається з устремліннями частини керівництва «Правого сектору», і він не планує бути «весільним генералом».

Водночас частина організації відмовилася приймати відставку Д. Яроша. Зокрема, «Правий сектор-Захід» зробив заяву про те, що Д. Ярош залишається єдиним лідером організації. Крім того, у ДУК виступили проти рішень, прийнятих на конференції 8 листопада. На їхню думку, її результати ставлять бійців поза законом і роблять спробу створення альтернативного «Правого сектору».

У свою чергу Д. Ярош відповів, що готовий і далі брати участь у керівництві «Правого сектору». «Я зворушений підтримкою та довірою бойових батальйонів, наших славних “Госпітальєрів”, штабу Добровольчого українського корпусу “Правий сектор”. Із вдячністю приймаю цю пропозицію і заявляю про те, що беру на себе командування штабом корпусу, п'ятим, восьмим батальйонами та батальйоном “Госпітальєри”», – повідомив Д. Ярош. Він також порекомендував усім активістам і бійцям «Правого сектору» осмислити пройдений шлях і спробувати чітко визначити майбутнє.

Як зазначив політолог В. Димов, відхід Д. Яроша від керівництва «Правим сектором» говорить про те, що організація буде розпорошена між іншими політичними силами.

28 грудня Д. Ярош заявив про остаточний розрив із «Правим сектором». За його словами, «Рух “Правий сектор”» був найбільш яскравим явищем в українському соціумі останніх двох років. З «Правим сектором» так чи інакше пов'язані найбільш романтичні та найбільш героїчні сторінки новітньої української історії. «“Правий сектор” виник як революційна структура – під час

революції і заради революції. Ця революція не була закінчена, і завершення її – створення Української самостійної соборної держави – з незалежних від нас причин, головною серед яких є війна з російським агресором, відклалося у часі», – наголосив Д. Ярош у своїй заяві.

Він вважає, що ПС як революційна структура виконав свою місію, і виконав її повністю. Це і бої на Майдані, і створення Добровольчого українського корпусу для відсічі зовнішньому агресору. Зараз настав час зосередитись на державотворчих речах. «Наш рух виріс, зміцнів і переходить на новий етап свого розвитку. Тепер ми хочемо постати не як вузькофункціональний, а як загальнонаціональний патріотичний рух, з метою об'єднати всіх патріотів України. Без радикалізму на межі з маргінесом, але й без ліберальної демагогії», – підкреслив Д. Ярош.

Він запевнив, що готовий очолити загальнонаціональний патріотичний рух, який буде боротись за збереження існуючої держави як плацдарму для здобуття національної державності, і проведення в ній революційних змін, які забезпечать українському народові свободу, справедливість і добробут.

При цьому політик зазначив, що не відмовляється від революційного шляху, але категорично заперечує псевдореволюційну діяльність, яка загрожує існуванню держави Україна і плямує репутацію патріотів. «Ми опозиційні до діючої влади, але не вважаємо доцільними криваві (і приречені на поразку) бунти проти неї», – наголосив Д. Ярош.

Саме радикальні настрої в «Правому секторі» спонукали Д. Яроша до остаточного розриву з цією організацією. На цьому він наголошує у своїй заяві і зазначає, що разом із своїм оточенням ініціює створення нового громадсько-політичного руху, установчий з'їзд якого планується на лютий. «Працюємо зараз над його розбудовою, концепцією діяльності, програмовими засадами. Що стосується Добровольчого українського корпусу, який захищав Піски, аеропорт, Широкине, Савур-могили, створив медичний батальйон “Госпітальєри”, бійці якого врятували тисячі життів – він має рости та розвиватися далі, перейти на якісно новий рівень. Тому 5-й і 8-й батальйони ДУК і медичний батальйон “Госпітальєри” реорганізуються у Добровольчу українську армію. Вона буде однією зі структур створюваного нами нового руху», – зазначається в заяві Д. Яроша.

Він запевнив, що разом з побратимами будуть продовжувати воювати на фронті проти зовнішнього агресора та працювати на розбудову Української держави в тилу. «Ми вдячні всім побратимам, які разом з нами пройшли цей важкий, але славний шлях. Двері нашого руху відкриті для всіх патріотів України, які поділяють наші цінності, у першу чергу для членства і прихильників “Правого сектору”», – наголосив Д. Ярош.

Якщо проаналізувати ситуацію, то стає зрозумілим, що Д. Ярош заручився підтримкою значної частини своїх побратимів. Свідченням цього є повідомлення ЗМІ про підтримку Д. Яроша рядом регіональних осередків «Правого сектору». Зокрема, керівники ЛОО «Правий сектор» Львівщини висловили свою підтримку Д. Ярошу та вийшли з «Правого сектору». Разом з ними організацію покинули майже всі районні/міські організації ПС та «Права

молодь» Львова. «Ми, активісти “Правого сектору” Львівщини, виходимо з лав “Правого сектору” та разом із Д. Ярошем ініціюємо створення нового національно-патріотичного руху. Ми вдячні всім, хто з дня заснування ПС йшов з нами пліч-о-пліч, поділяв наші перемоги та допомагав долати перешкоди. Вважаємо, що нині настав час зосередитись на важливих державотворчих речах», – зазначається в заяві львівського осередку організації.

За словами підписантів заяви, сьогодні ставиться нова ціль – стати загальнонаціональною патріотичною силою, яка згуртує навколо себе всіх патріотів України. «Разом із тим, нашою священною метою, як і раніше, залишається побудова УССД, ми продовжуємо воювати на фронті проти кремлівського агресора і допомагати розбудовувати нашу Державу в тилу», – наголошується в заяві.

Під заявою поставили свої підписи координатори майже всіх районних і міських осередків ПС Львівщини, а також керівники ряду структурних підрозділів ПС.

Експерти, оцінюючи ситуацію, заявляють, що «поміrkований Ярош-політик переміг Яроша-революціонера». Тепер же Д. Ярош остаточно «спалює мости» з колишніми однодумцями. Бо, за словами експертів, не поділяє їхню думку щодо необхідності внутрішньої війни з владою («Правий сектор» називає чинну владу в Україні «режимом внутрішньої окупації» і закликає до революційної боротьби з нею). Водночас Д. Ярош заявляє, що перебуває в опозиції до уряду та Президента, звинувачуючи їх у корупції. Однак він хоче боротися всередині країни політичним шляхом і вважає, що варто використати всі мирні засоби протистояння.

Разом з тим, як зазначив експерт Міжнародного центру перспективних досліджень А. Октисюк, за великим рахунком, Д. Ярош уже перестав контролювати ПС. Він фактично був атрибутивним символом ПС. «Це як МакДональдс – кожен має свою франшизу і робить у своєму регіоні що хоче», – зазначив експерт.

За його словами, «провідник», як називають Д. Яроша його поплічники, не хоче брати на себе відповідальність за все те, що може скоїти ПС у майбутньому. За організацією вже тягнеться багато негативу та скандалів. Включно з рейдерськими захопленнями і перестрілкою в Мукачевому. Саме тому Д. Ярош починає з чистого аркуша.

Прибічники Д. Яроша запевняють, що, на відміну від ПС, новий рух буде «поміrkованим». Водночас, так само як і у «Правому секторі», у новому проекті Д. Яроша буде військове крило. До нового руху переходять і два головні бойові батальйони, які входили до «Правого сектору» – Добровольчий український корпус (ДУК ПС) – та медичний батальйон «Госпітальєри».

На думку експертів, це унікальний та доволі суперечливий випадок, коли громадський рух має власну армію. «Не може бути партійних армій. У цьому плані я підтримую позицію Президента. ВО “Свобода” теж намагалась щось на кшталт цього створити. Але після подій з метанням гранат під Верховною Радою 31 серпня ці ідеї полишили», – зазначив керівник київського Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. Він вважає, що,

дозволивши одній партії мати бойове крило, доведеться дозволити це й іншим.

Натомість сам Д. Ярош запевняє, що батальйони потрібні виключно для боротьби з зовнішнім агресором на Сході України. А в майбутньому вони становитимуть основу для Добровольчої української армії. Основним же буде громадянське крило. Це, за задумом Д. Яроша і його однодумців, дасть можливість долучати ширші маси. «До руху зможуть вступати всі патріоти за бажанням. Не обов'язково націоналісти, ми хочемо створювати націоналістів самі», – заявила вже колишній член проводу ПС О. Білозерська.

Нова команда Д. Яроша запланувала поїздки країною в пошуках однодумців і створення регіональних осередків. Як інформують ЗМІ, уже 10 обласних осередків ПС у повному складі вирішили йти до нового руху.

Прибічники Д. Яроша запевняють, що із самого початку своєї діяльності готуватимуться до участі в наступних виборах усіх рівнів. Для цього всередині руху створять політичну партію. Як вона називатиметься і якою буде програма, визначать у лютому, під час першого з'їзду руху.

Проте багато хто з експертів сумнівається в перспективах нового політичного руху і, зокрема, Д. Яроша. «Він, безумовно, харизматична і авторитетна постать, але досвід його діяльності показав, що він не дуже захоплюється публічною політикою. Вона не дуже йому подобається. А щоб рух був успішним, доведеться займатися політикою, інакше він буде маргінальним», – вважає В. Фесенко.

Крім того, як зазначив експерт Міжнародного центру перспективних досліджень А. Октисюк, ще одна причина можливих труднощів на виборах – велика конкуренція на правому фланзі. «Там є Радикальна партія Олега Ляшка, ВО “Свобода”, “УКРОП”, який показав непоганий результат. Крім того, “Азов” планує створити свою партію», – наголосив експерт.

Натомість політолог В. Цибулько взагалі вважає, що новий громадсько-політичний рух Д. Яроша – безперспективний. «Після того як Д. Ярош не скористався найвищим рейтингом довіри до “Правого сектору”, який був у межах 5–7 %, будь-який політпроект, який він очолить, буде маргінальним», – зазначив експерт.

На його думку, пік політичної ваги Д. Яроша припав на літо – осінь 2015 р. Відмова від участі в місцевих виборах «Правого сектору» призвела до того, що він зник як політична сила. Хрест на ньому був поставлений у Мукачевому.

В. Цибулько переконаний, що Д. Ярошу вже не вдасться повернути довіру виборця. «Довіра громадян у нас однобічна. Якщо в момент найвищого піку ти не зірвав свій бажаний плід, то вона не повернеться. Хіба що тлітиме, хвилеподібно зростатиме на пару відсотків. Але починати знову бігати та дозавойовувати виборця вже безперспективно. У нас дуже висока плінність політпроектів. Наприклад, “Батьківщина” – скільки б вона не тужилася, далі 10 % не матиме. Якщо почне сипатися Блок Порошенка, то він теж законсервується у межах 10–12 %», – зауважив В. Цибулько.

Політолог А. Миселюк також вважає, що новий політичний проект Д. Яроша не вийде на рівень ПС. При цьому політолог зазначає, що розкол був

неминучий і Д. Ярош вимушений створювати нову політичну силу. Він ще раніше передбачав, що Д. Ярош з'явиться на чолі нового партійного проекту, крім того, експерт наголосив, що це буде проект націоналістичного спрямування, адже це повністю вкладається в політичну логіку. «По-перше, Д. Ярош має вже значний політичний капітал, придбаний ним саме на націоналістичних цінностях. По-друге, цей політичний капітал він просто зобов'язаний конвертувати. Це не тільки його бажання, але й наполегливе побажання його спонсорів. І якби він припізнівся зі своїм новим проектом на кілька років, то всі б уже забули, хто такий Д. Ярош. А так йому потрібно було зробити проект у дуже стислі терміни», – зазначив експерт.

Проте, на думку А. Миселюка, при всій своїй впізнаваності Д. Ярош перебуває у вузькому сегменті, він сам себе обмежив рамками націоналістичного дискурсу, і не може з нього вийти при всьому бажанні. Це буде проект, який фактично скопіює «Правий сектор». При цьому вони будуть робити вигляд, що у них немає інтриг і будуть говорити, що є більш чистою націоналістичною силою, яка сповідує цінності, сповідувані ПС зразка початку 2014 р. І саме це буде головним наріжним каменем їхнього позиціонування. «Ми побачимо клон “Правого сектору” на чолі з колишнім керівником цієї сили. Завдяки силі своєї харизми та зв'язкам Д. Ярош зможе доволі швидко розкрутити свій проект і підняти його. Однак сумнівно, що новий проект вийде на рівень того ж ПС часів його розквіту», – заявив А. Миселюк.

Щодо «Правого сектору», то, на думку експертів, розкол політичний та ще й військовий призведе до занепаду організації. За їхньою оцінкою, рушійною силою ПС був саме лідер Д. Ярош. Тепер же цю силу «розтягнуть у різні боки».

Щоправда, речник «Правого сектору» А. Скоропадський не погоджується з таким твердженням і прогнозує, що партія збережеться, а лідера більше не обиратимуть. Керуватимуть організацією колективно – за допомогою проводу. «70 % людей залишилися з нами, з ПС, і лише 25–30 % пішли до нової структури», – зазначив А. Скоропадський (*Статтю написано з використанням інформації таких джерел: Ярош анонсував створення нового громадсько-політичного руху // http://zik.ua/news/2015/12/28/yarosh_anonsuvav_stvorennya_novogo_gromadskopolitychnogo_ruhu_658244. – 2015. – 28.12; Послідовники Яроша на Львівщині теж вийшли з «Правого сектору» // http://zik.ua/news/2015/12/29/u_pravomu_sektori_ie_novi_yaroshy_spiker_658893. – 2015. – 29.12; Ярош хоче «мирний рух». І створює свою армію // <http://socportal.info/2015/12/30/yarosh-hoche-mirnij-ruh-i-stvoryuye-svoyu-armiyu.html>. – 2015. – 30.12; Нова політсила Яроша не вийде на рівень «Правого сектору» – Миселюк // http://newsradio.com.ua/2015_12_28/Nova-pol-tsila-JArosha-ne-vijde-na-r-ven-Pravogo-sektora-M-seljuk-3313/. – 2015. – 28.12).*

Потенциал Одесского региона в проведении реформ

Особое место в национальном информационном пространстве занимают материалы о реализации реформаторских инициатив в Одесском регионе, его экономическом и социальном потенциале. Большинство экспертов говорят об уникальности этого региона как плацдарма для проведения успешных реформ. В то же время ряд местных обозревателей обращают внимание на то, что в Одессе в настоящее время происходит поляризация общества, касающаяся не столько выбора внешнего вектора развития, сколько путей реформирования Украины и её экономики. В частности, эксперт «Группы 2 мая» В. Саркисян считает, что речь идёт о попытке преобразований в одном взятом регионе, однако жесткими методами, которые не всегда находят отклик в обществе.

Местные власти подвели итог тому, что сделано за прошедший год в направлении утверждения конкретных шагов к проведению реформ в Одессе и Одесской области. В соответствии с информацией департамента экономического развития Одесского горсовета, Стратегия экономического и социального развития города Одессы до 2022 года состоит из 10 приоритетных направлений. В отчете о ходе выполнения плана действий по реализации этой стратегии говорится о достижениях за девять месяцев 2015 г. Среди достижений обозначено следующее: начало деятельности Одесского городского бизнес-инкубатора по принципу «коворкинг», который обеспечивает 21 представителю малого и среднего бизнеса Одессы возможность реализовать свои бизнес-проекты в коворкинг-центре на бесплатной основе; с целью создания условий для развития и внедрения лучших практик использования информационно-коммуникационных технологий организован и проведен в сентябре текущего года международный IT-форум «Black Sea SummIT», который собрал более 600 участников из Украины, Германии, Швейцарии, Великобритании, Франции, России, Польши, США и Израиля; состоялся бизнес-форум «Black Sea Economic Forum 2015», на котором рассматривались актуальные вопросы экономического развития города, строительства, энергоэффективности, транспортной инфраструктуры и туристической сферы.

Еще одним достижением в Одесском горсовете считают подписание кредитного договора на финансирование и обновление троллейбусного парка Одессы между Европейским банком реконструкции и развития, Одесским городским советом и КП «Горэлектротранс»; формирование реестра инвестиционных предложений Одессы.

В процессе реализации, в соответствии со стратегией, находятся такие пункты: разработка Программы развития промышленности города Одессы; улучшение условий предоставления административных услуг жителям города;

создание единого инвестиционного портала с инвестиционной картой города в рамках Программы «Электронный открытый город»; определение площади для создания индустриального парка в Одессе на территории «полей фильтрации».

В общем, по словам директора департамента экономического развития муниципалитета Д. Радулова, стратегия экономического и социального развития выполнена только на 36 %, еще 55 % мероприятий на стадии реализации, а остальные – воплотят в жизнь в 2016 г. «Основная причина отсрочки – недостаточное финансирование», – подчеркнул Д. Радулов.

В 2016 г. среди приоритетных направлений деятельности муниципалитета обозначили курс на обеспечение энергонезависимости Одессы от столицы. «Мы должны построить столько мини-котельных, чтобы стать независимыми от тарифной политики Киева», – отметил городской голова Г. Труханов.

Помимо этого, анонсировали превращение Одессы в самый освещенный город Украины, а также решение проблемы с переработкой отходов путем строительства мусороперерабатывающего завода. Ведь на сегодня в Одессе сохраняются проблемы с вывозом мусора, в частности переполнены контейнеры в районе Одесского аэропорта и прилегающих к нему улиц, особенно – на Радостной. «Это существенно портит имидж нашего города в глазах туристов, которые только прибыли в Южную Пальмиру», – заявил Г. Труханов.

Также запланировали комплексное обновление парка городского транспорта за счет сотрудничества с зарубежными инвесторами, а также строительство вокруг Одессы окружной дороги, которая обеспечит комфортную доставку туристов к курортам области.

В 2016 г. в Одессе транспортным вопросам будет уделено большое внимание, поскольку от этого зависит развитие одной из главных отраслей города – туризма. Как известно, в 2015 г. Одессу посетили свыше 1,5 млн туристов, что на 500 тыс. человек больше, чем в 2014 г. и на 200 тыс. – чем в 2013-м. По информации мэрии города, это рекорд последних 10 лет. При этом 57 % гостей города составили туристы из Украины (год назад их было 75 %), 17 % – из Восточной Европы (в основном Беларуси и Польши), 19 % – Западной Европы, 5 % – из Турции.

В то же время выявился низким показатель захода круизных судов в Одесский морской порт. За девять месяцев 2015 г. в Одесский порт зашли только 13 круизных судов. «Это просто катастрофа для нас. И этому есть объективные для круизных операторов причины, которые говорят, что “у вас в стране не все благополучно”. Мы со своей стороны максимально заручились поддержкой МИДа в части того, чтобы вступать с ними в коммуникацию и показывать, что в Одессе все спокойно», – заявил начальник администрации Одесского морского порта М. Соколов.

При этом он добавил, что на 2016 г. уже есть 30 заявок от круизных операторов. «Это плавающее число, которое может быть либо увеличено, либо уменьшено, в зависимости от текущей ситуации на начало весны следующего года – как правило, круизный сезон начинается в марте», – отметил М. Соколов.

Что касается развития всего Одесского региона, то основные направления кратко обозначил глава Одесского облсовета А. Урбанский. По его словам, главные приоритеты: сельское хозяйство, транспорт и туризм.

За период 2015 г. в сравнении с предыдущим в Одесской области была отмечена положительная динамика в сфере животноводства. По данным управления статистики в Одесской области, поголовье крупного рогатого скота по состоянию на 1 ноября 2015 г. составило 201, 8 тыс. голов, что на 92,7 % больше, чем аналогичный показатель 2014 г. Наименьшее количество зафиксировано в феврале нынешнего года – 191, 3 тыс. голов, а наибольшее – в мае, и составляет 217,8 тыс. Что касается поголовья коров, то к ноябрю данный показатель сократился до 103, 2 тыс., однако, по сравнению с показателем 2014 г., он возрос на 95,8 %. Согласно опубликованным данным ведомства, количество голов свиней составляет 397,8 тыс., что на 94,4 % больше аналогичного периода 2014 г. Положительная динамика наблюдается и относительно количества голов овец и коз: их общее количество составляет 372,3 тыс., что на 92,3 % больше показателя 2014 г. По состоянию на 1 ноября также наблюдается значительное увеличение поголовья птицы: данный показатель достиг 5 млн 528,9 тыс. – на 95,1 % больше показателя 2014 г.

Наиболее важным проектом для развития транспортной отрасли Одесского региона стал ремонт автодороги Одесса – Рени. Конечной целью этого проекта является – «прорубить» транспортный коридор в Европу и привлечение инвесторов. Важность этого проекта, по словам его куратора в Одесской ОГА Г. Зубко, состоит в том, что трасса должна связать Одессу, Болград и Рени, ставши мощным транзитным коридором на Румынию и в Молдову. Это нужно для того, чтобы перевести торговые потоки с Китая в Азию: Азербайджан, Грузия, Одесса, а дальше Румыния – в ЕС. Успешность в развитии транспортной отрасли Одесского региона даст возможность играть международную экономическую роль – быть мостом между Востоком и Западом.

Болгария готова поддержать проект реконструкции и капитального ремонта международной автомобильной дороги М-15 Одесса – Рени (на Бухарест) и помочь Украине получить финансирование на разработку проектной документации из фондов ЕС. Такая инициатива была озвучена на встрече министра инфраструктуры Украины А. Пивоварского с вице-премьер-министром Республики Болгария и министром транспорта, информационных технологий и связи в Софии.

Проект реконструкции трассы Одесса – Рени разработан. По словам куратора проекта Г. Зубко, был проведен анализ всех повреждений на трассе и рассмотрена возможность нового обустройства придорожной территории. Согласно проекту, будет осуществлена полная замена покрытия, до основания дороги, причем общая толщина покрытия в результате этого увеличится с 40 до 50 см. Проект состоит из 50 лотов – каждая автостроительная компания может претендовать на 5 км автострады. В конкурсе будут участвовать как государственные, так и частные компании, в том числе турецкие, азербайджанские, итальянские. По словам Г. Зубко, предварительная смета

стоимости всей реконструкции уже есть, но окончательные цифры будут известны после проведения торгов. В целом стоимость проекта оценена примерно в несколько миллиардов гривен. Разбивка на лоты позволяет отойти от коррупционной составляющей: нельзя получить один проект на всю трассу, наоборот – качество и подход компаний можно будет тщательно проконтролировать и, соответственно, сделать вывод на следующий конкурс.

Помимо реконструкции трассы Одесса – Рени для Одесского региона для развития транспортной отрасли перспективным также выглядит сотрудничество в рамках стратегии ЕС для Дунайского региона (EUSDR), восстановление прямого авиа и железнодорожного сообщения, сотрудничество в рамках международных организаций (ОЧЭС, ТРАСЕКА) и возможность привлечения украинских компаний для проведения дноуглубительных работ на болгарско-румынской части Дуная.

В связи с ратификацией Верховной Радой соглашения по «открытому небу» с американскими авиакомпаниями Delta Air Lines – крупнейший в мире авиаперевозчик – заявил, что в скором времени имеет намерение прийти в Международный аэропорт «Одесса». При этом важно уточнить, что полеты этого гранда авиаперевозок поставлены в зависимость от строительства в Одессе нового терминального комплекса и современной взлетно-посадочной полосы с полным комплектом системы слепой посадки. В случае выделения Кабмином денег аэропорт обещал построить взлетку не более чем за 7–8 месяцев.

С приходом в Одессу американской авиакомпании Delta Air Lines одесситы смогут летать в США прямо из родного города, минуя стыковки в Борисполе или в хабах Европы.

Австрийская авиакомпания Austrian Airlines также заявила о своих намерениях – летом 2016 г. увеличит в два раза число рейсов из Вены в Одессу. На линии Одесса – Вена частота будет добавляться в апреле, мае и июне. Таким образом, Austrian Airlines выйдет на ежедневные полеты в Одессу в первом месяце лета.

В сообщении авиаперевозчика подчеркивается, что Украина является одним из наиболее важных рынков в Восточной Европе. Несмотря на то что рейсы в Харьков были прекращены из-за продолжающегося кризиса на Востоке Украины, спрос на остальных направлениях показывает положительную динамику. В настоящее время Austrian Airlines летает из Вены в Киев, Одессу, Львов и Днепропетровск. Большинство украинских пассажиров делают пересадку в Вене и летят дальше в города Западной Европы или Североатлантического региона.

5 ноября 2015 г. в Одессе состоялось открытое заседание Комитета стратегического развития и международных отношений Ассоциации «Аэропорты Украины», на котором представители Министерства инфраструктуры, Верховной Рады, Одесской облгосадминистрации и ключевые игроки отрасли обсуждали ближайшие перспективы. Основным акцентом форума был направлен на развитие аэропортовой инфраструктуры Украины, в частности Международного аэропорта «Одесса».

Так, эксперты прогнозируют, что в следующем году будет сдан в эксплуатацию новый пассажирский терминал, который позволит увеличить пропускную способность аэропорта до 3 млн пассажиров в год.

«Современный терминал делает еще более привлекательным одесский аэропорт для авиакомпаний. Поскольку инвесторы уже заканчивают его строительство, государство должно построить новую взлетно-посадочную полосу, которая могла бы принимать все типы воздушных судов», – отметил президент ассоциации «Аэропорты Украины» П. Липовенко.

Представители авиакомпаний также подтвердили, что одним из ключевых факторов, влияющих на перспективы развития одесской воздушной гавани, остается вопрос реконструкции полосы. Сейчас вопрос о начале строительства новой взлетно-посадочной полосы стоит как никогда остро.

«Учитывая приоритеты данного проекта для региона, реконструкция взлетно-посадочной полосы была включена в состав государственной целевой программы по развитию аэропортов до 2023 год», – отметил начальник отдела авиатранспорта Министерства инфраструктуры А. Ярмук. По его словам, предусматривается реконструкция существующей полосы, а также установка новых средств посадки и обсаживания самолетов.

Важным для развития транспортной отрасли может стать реализация еще одного проекта – привлечения украинских компаний для строительства первой паромной переправы через Дунай. На юге Одесской области рядом с с. Орловка Ренийского района начались работы по ее строительству, она соединит Бессарабию с румынской Исакчей. Инициативу по строительству переправы проявило генеральное консульство Румынии в Одессе. Межправительственный договор об открытии пунктов пропуска между Украиной и Румынией подписан еще полгода назад. Благодаря переправе на юге Одесчины появятся дополнительные рабочие места, а в бюджете области – дополнительные средства.

В Одесской ОГА сообщают, что в Украине строительством занимается ООО «Паромный комплекс Орловка», а общий объем средств, предоставленных английскими и кипрскими инвесторами, – 6 млн евро. «Предполагается, что на линии будут работать два парома с графиком движения каждые полчаса, перевозя тысячу единиц транспорта и столько же человек ежедневно. Стоимость проезда на переправе будет значительно ниже, чем на аналогичных за рубежом. Если в Европе за перевоз легковушки берут 18 евро, то у нас – 10», – пояснили в ОГА. Но что также важно, что переправа сократит путь на Балканы на 200 км и позволит выиграть 12 часов пути.

Существенное значение для поддержания в надлежащем состоянии акватории в морских портах стало то, что Администрация морских портов Украины получила бессрочное разрешение Минприроды на проведение работ по эксплуатационному дноуглублению на морском подходном канале глубоководного судового хода река Дунай – Черное море. Согласно постановлению Кабмина, разрешение на проведение эксплуатационного дноуглубления выдается Минприроды один раз и является бессрочным, что даст возможность проводить работы оперативно.

«Устранение бюрократических преград позволит вовремя проводить работы, чтобы поддерживать в надлежащем состоянии акватории в морских портах и на подходных каналах. Кроме того, введение упрощенной процедуры дноуглубления означает существенную экономию государственных средств и времени», – отметил заместитель министра инфраструктуры Ю. Васьков. Он пояснил, что если в 2014 г. на получение разрешения нужно было минимум шесть месяцев, сейчас этот срок сократится до одного месяца и не требует ежегодного обновления. «Мы рассчитываем на то, что нововведение позволит создать более привлекательные условия для судо- и грузовладельцев», – заметил чиновник.

Канал Дунай – Черное море – глубоководный судоходный канал, проложенный по устьям (руслам) Быстрое, Старостамбульское и Килийское в дельте Дуная. Расположен на территории Одесской области Украины. Канал проложен по территории Дунайского биосферного заповедника.

Длина судового хода по природным руслам – 172,36 км, протяженность искусственного морского подходного канала – 3,4 км, ширина по дну на прямолинейном участке – 85 м, на криволинейном – 100 м, проектная осадка судна – 5,85 м. Трасса канала по естественным руслам идет следующим образом: порт Рени – мыс Измаильский Чатал (44,1 км), мыс Измаильский Чатал – порт Вилково (98 км), порт Вилково – Чёрное море (17 км). Движение судов – круглосуточное, двустороннее и регулируемое (в отличие от движения судов по румынским каналам – одностороннего и только в светлое время суток).

Для Одесского региона очень важным является наращивание мощностей железной дороги, что соответственно, в настоящее время и осуществляется. В частности, за счет наращивания железной дороги увеличен грузопоток в порт «Южный». Одесские железнодорожники совместно с инвесторами нарастили на 7 км пропускную способность участка железной дороги Черноморская – Береговая. Эта магистраль является основной в направлении порта «Южный».

Дополнительные мощности дадут возможность увеличить грузопоток в порт, что соответственно пополнит бюджет. Строили дорогу на деньги частного инвестора – группы морских терминалов «ТИС». Семь километров путей обошлись компании в 10 млн дол. Работы по проекту ведутся с 2011 г. Это стало успешным примером сотрудничества бизнеса и государства. В строительстве принимало участие полтысячи сотрудников Одесской железной дороги. Как отмечают железнодорожники, пропускная способность станции увеличилась в три раза. Теперь Черноморская – Береговая сможет перерабатывать более 75 млн т грузов в год. «На ближайшие два-три года дефицит пропускной способности на участке Черноморская – Береговая снят с повестки дня. Также хочу сказать, что это помогает нам улучшать транспортную сеть железной дороги», – считает начальник Одесской железной дороги Г. Бойко.

В планах инвесторов в ближайшее время построить станцию «Восточная», а потом замкнуть транспортный узел станцией «Южная», которая

будет сортировочной и позволит решить важные вопросы – формирование в обратную сторону поездов.

Примечательным остается тот факт, что развитие железнодорожной инфраструктуры приносит свои плоды: летом американская компания Cargill заявила о намерении инвестировать 130 млн дол. на строительство зернового терминала в порту «Южный».

Также известно, что в Одесском морском торговом порту в ближайшее время начнется строительство зернового элеватора со способностью хранения 110 т. Проектная документация готова и сейчас проходит техническую экспертизу. Портовики ожидают увеличения зернопотока через погрузочно-разгрузочные мощности предприятия. Поэтому планируют создать зерновой комплекс.

Особое внимание инвесторов к морским портам Одесского региона объясняется увеличением показателей грузообработки, в том числе и увеличением мощностей зерновых терминалов. Согласно оперативным данным «Администрации морских портов Украины», порты «Большой Одессы» за 10 месяцев прошлого года переработали более 75 млн 159,96 тыс. т грузов. грузообработка в морском порту «Южный» за январь – октябрь составила 39 млн 460,29 тыс. т (прирост составил 2,5 % к аналогичному показателю прошлого года), в Одесском морском порту переработано 21 млн 235,50 тыс. т грузов (прирост – 7,9 %), в Ильичевском морском порту грузообработка составила 14 млн 464,17 тыс. т (прирост – 4,3 %).

По данным ИА «АПК–Информ», со 2 по 8 ноября прошлого года из украинских морских портов были отправлены на экспорт 715,2 тыс. т зерновых. Объёмы отгрузки пшеницы составили 463,3 тыс. т, кукурузы – 191 тыс. т, ячменя – 60,9 тыс. т. Лидирующие позиции по экспорту за отчётный период заняли Одесский морской торговый порт (133 тыс. т), компании «Ника–Тера» (122,4 тыс. т) и «Нибулон» (97 тыс. т).

По словам начальника администрации Одесского морского порта М. Соколова, на сегодняшний день Одесский порт формально не является первым по перевалке зерна в Украине. «Мы находимся после Южного и Николаева, однако с очень незначительным отрывом – все перевалили более 6 млн т зерна за девять месяцев текущего года. Однако у нас самая большая тенденция к увеличению, а именно – 43 % по сравнению с 2014 годом», – отметил он.

В связи с таким успешными показателями, Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР) намерен выделить кипрской компании GN Terminal Enterprises Ltd (группа GNT) долгосрочный кредит в 40 млн дол. По словам представителя банка, средства пойдут на увеличение мощностей зернового терминала в Одесском морском торговом порту. Соответствующее решение было принято на совете директоров ЕБРР 11 ноября. Общая стоимость проекта составляет 69 млн дол. и включает расширение пропускной способности терминала.

В феврале прошлого года ЕБРР одобрил выделение кредита (до 19 млн дол.) дочерней компании кипрской GNT Olimpex Holding Ltd для

строительства в Одесском порту мощностей по сушке и очистке зерна. GNT Olimprex Holding владеет в Украине компанией «Олимпекс Купе Интернешнл».

В общем, строительство пяти объектов капитальных инвестиций в Одесском порту планируется завершить в течение двух лет. По словам начальника администрации Одесского морского порта М. Соколова, четыре из пяти данных проектов непосредственно связаны с зерном – это комплекс обработки зерновых грузов, контейнерный терминал на Карантинном молу, реконструкция перегрузочного зернового комплекса и постройка нового подобного комплекса на базе причала № 35. «В начале следующего года будет готов проект по строительству зернового терминала и, надеюсь, в конце года компания-инвестор приступит к строительству склада мощностью 100 тыс. т перевалки по году. Он будет сделан полностью за собственные инвестиции, примерный уровень вложений составит порядка 30 млн дол.», – заявил М. Соколов.

Также в Одесском порту готовится реконструкция причала длиной 300 м, который выработал свой нормативный срок эксплуатации – ему более 50 лет. Предполагается, что он окупит себя в течение 10–12 лет.

В инвестиционных проектах делается упор на отгрузку зерна, так как уже на данный момент более 90 % мощностей порта используются под этот груз. «Сегодня наша мощность – примерно 10 млн т. В ближайшие два года все эти проекты завершатся и мощность составит более 17 млн т в год», – отметил начальник администрации Одесского морского порта.

В связи с вливанием инвестиций в развитие морских портов Одесского региона в настоящее время остро стал вопрос об обеспечении безопасности судоходства, функционирования портов и морских терминалов. На сегодняшний день налаживается взаимосвязь со странами ЕС, в частности обмен информацией между государствами-членами, причем обмену подлежит вся важная информация, касающаяся движения морских судов и точного характера грузов.

Администрация морских портов Украины презентовала экспертам ЕС концепцию аппаратно-программного комплекса «Украинское национальное морское единое окно». В рамках рабочего визита в Украину экспертов из Литовской и Латвийской республик 9 ноября прошлого года в Одесском порту состоялось рабочее совещание по вопросам безопасности судоходства, функционирования портов и морских терминалов, информационного обеспечения логистики морских перевозок. В числе главных на совещании обсуждался вопрос создания «Украинского национального морского единого окна» (УНМЕО) – национального сегмента международной информационной системы SafeSeaNet (электронная система мониторинга судов и обмена информацией), которое призвано обеспечить обмен информацией в электронной форме между странами ЕС и Украиной. Ответственным за создание УНМЕО выбрана АМПУ.

Как известно, в рамках подписанного соглашения об Ассоциации с Евросоюзом Украина обязалась в течение двух лет подключиться к европейским информационным системам безопасности судоходства и контроля

вывоза грузов с территории морских пунктов пропуска. К настоящему времени украинские разработчики вышли на заключительный этап реализации этого проекта.

Украинское национальное морское единое окно – это аппаратно-программный комплекс, который создается с целью упрощения и согласования административных процедур путем рационализации формальностей по предоставлению сведений и электронной передачи информации при перевозках с использованием объектов морского транспорта. Этот комплекс создается во исполнение обязательств государства Украина по упрощению процедур торговли в рамках имплементации директив ЕС 2010–65 и 2002–59, а также соглашения с Всемирной организацией торговли по упрощению процедур торговли от 7 декабря 2013 г. Наша система создается на базе технических решений, совместимых с SafeSeaNet. Это европейская система, созданная для обмена информацией между государствами-членами, причем обмену подлежит вся важная информация, касающаяся движения морских судов и точного характера грузов.

Помимо налаживания обменом важной информацией, касающейся движения морских судов и точного характера грузов, решаются вопросы организации современной системы охраны судов и проведения мероприятий безопасности портовых объектов. В частности, эти вопросы обсуждались в рамках рабочего визита в Украину представителей Береговой охраны США К. Мак-Кукера и К. Соллиvena. На встрече с руководством администрации Одесского порта М. Соколов сообщил гостям о совершенствовании стратегии обеспечения безопасности предприятия в связи с возросшими рисками террористических актов и других угроз. «В течение последних двух лет были приняты меры по модернизации систем контроля доступа и видеонаблюдения на территории порта, значительное внимание уделяется вопросам кибербезопасности и координации работы охранных структур порта с государственными правоохранительными органами, ведется мониторинг ситуации в акватории, на автомобильных и ж/д подъездах к порту», – отметил М. Соколов.

В какой-то мере увеличению уровня грузопереработки в морских портах Одесского региона, а также поступления товаров и пополнения бюджета будет способствовать внедрение новых подходов в оформлении товаров на Одесской таможне. На сегодняшний день на Одесской таможне упростили процедуру растаможки для товаров из 30 стран. Начальник Одесской таможни ГФС Ю. Марушевская подписала распоряжение, согласно которому таможня будет растамаживать импортируемые из 30 стран мира товары по цене договора при наличии сертификата происхождения. Речь идет о таких странах, как Австралия, Австрия, Бельгия, Канада, Чехия, Дания, Эстония, Финляндия, Франция, Германия, Греция, Венгрия, Исландия, Ирландия, Израиль, Италия, Япония, Люксембург, Нидерланды, Новая Зеландия, Норвегия, Польша, Португалия, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Великобритания и США.

«Впервые в национальной таможенной практике предоставляется такой кредит доверия бизнесу. Этот документ также будет способствовать устранению манипуляций при определении таможенной стоимости», – отметила Ю. Марушевская.

Таким образом, на Одесской таможне частично отменена оценка импорта по так называемым индикативным ценам. Механизм оценки импорта по индикативным ценам был внедрен в 2008 г. для того, чтобы таможенные органы сравнивали стоимость завозимых в Украину товаров с данными о таких же или похожих товарах, которые хранятся в специальной базе.

Но чтобы исключить давление на предпринимателей с помощью проверок в Одесском порту начальник Одесской таможни ГФС Ю. Марушевская совместно с представителями МВД, СБУ и прокуратуры подписали меморандум о том, что силовые структуры отныне не имеют права без спецдокументов досматривать грузы. В то же время Ю. Марушевская отметила, что по ее информации, из нескольких сотен обзоров только в одном случае находили реальные нарушения.

Кроме этого, по инициативе председателя Одесской областной государственной администрации М. Саакашвили состоялось подписание совместного приказа руководителей Одесской таможни ДФС, Главного управления ДФС в Одесской области, Главного управления МВД в Одесской области, Южного регионального управления Государственной пограничной службы Украины, прокуратуры Одесской области и Управления СБУ в Одесской области о персональной ответственности каждого из руководителей проведения необоснованных проверок при осуществлении таможенного оформления грузов. В совместном приказе силовиков Одесской области, в частности, указано, если при прохождении таможенных процедур будет инициироваться проведение осмотра товара или транспортных средств коммерческого назначения за пределами уголовного производства, то это будет возможно только по письму с персональной подписью руководителя ведомства и гербовой печатью. То есть до того, как руководитель поставит свою подпись под письмом, согласно которому планируется к стандартным таможенным процедурам добавить еще и спецпроверку, то он лично будет проверять достоверность и основательность оснований для ее проведения. Обязательным в таком письме должна быть и информация о нарушении требований законодательства по вопросам государственной таможенного дела.

Помимо этого, было принято решение о том, что пребывание должностных лиц других правоохранительных органов в зоне таможенного контроля возможно только с соблюдением правового режима и только с письменного разрешения руководителя соответствующей таможни или таможенного поста. А в зонах таможенного контроля, расположенных в пунктах пропуска через государственную границу Украины, еще и по согласованию с начальником соответствующего органа охраны государственной границы.

«Этот совместный приказ создан с целью снятия давления на тех импортеров и экспортеров, которые оформляют свои грузы в Одесской

таможни. И с повышением уровня ответственности каждого из руководителей силовых структур Одесской за необоснованный проверку субъектов внешнеэкономической деятельности при прохождении таможенного оформления. Если в результате проведения спецосмотра груза факт незаконного перемещения товаров или транспортных средств коммерческого назначения через таможенную границу Украины не обнаружено, то такой осмотр будет проводиться за счет органа, по инициативе которого принято решение о его проведении», – говорит начальник Одесской таможни ДФС Ю. Марушевская.

Кроме упрощения процедуры растаможки товаров Одесская таможня присоединилась к системе прозрачных электронных госзакупок Prozorro.

Несмотря на предпринятые шаги, уровень борьбы с коррупцией на Одесской таможне все еще далек от желаемого. Такого мнения придерживается глава Профсоюза экспедиторов Одесской области В. Берестенко. По его словам, проблема коррупции на таможне не решилась с приходом на пост главы ведомства Ю. Марушевской. «Многие назначения на таможне замкнуты на главу Фискальной службы Р. Насирова, а также другие структурные подразделения. Вынужден констатировать, что многие работники таможни имеют на себя компромат в преступных структурах и у правоохранителей, через который можно влиять на их работу», – пояснил В. Берестенко.

Что касается упрощения процедуры оформления грузов, то она, по его мнению, также тормозится, так как любое нововведение требует согласований с другими структурами. «Не представляю, как упростить оформление грузов в рамках одной таможни. Все замкнуто на Мининфраструктуры и ГФС, а все их действия направлены на то, чтобы оттянуть согласования или заложить норму, чтобы препятствовать упрощению», – заявил он.

Для примера В. Берестенко рассказал, что как и раньше грузы уходят на другие таможни, так как тарифы в Одессе на «растаможку» выше, чем на других – от 10 % цены товара до 2–3-кратной его стоимости. При этом все небольшие положительные изменения, по его мнению, «уйдут вместе с Ю. Марушевской», когда она покинет пост главы Одесской таможни.

Категорически против нововведений на Одесской таможне, инициированных Ю. Марушевской, выступает начальник Главного управления собственной безопасности Государственной фискальной службы Ю. Шеремет. Он считает, что в нынешних условиях Украина ещё не готова к «быстрому методу» на таможне. «Я думаю в очередной раз можно сделать выводы о том, можно ли применять таможенную систему ввоза товаров “быстрым методом” согласно контрактов без осмотров, которая предлагается нашей одесской красавицей, специалистом в таможенных вопросах госпожой Марушевской. Однозначно это не только противоречит международным нормам, но и Украина в сегодняшних условиях к этому не готова», – написал он в Facebook.

Несмотря на неприятие некоторыми должностными лицами инициатив к реформированию в разных отраслях экономики Одесского региона, свою поддержку оказывают правоохранительные структуры, которые проявляют активность во внедрении нововведений. В частности, сотрудники Службы

безопасности Украины совместно с прокуратурой Одесской области активно раскрывают ряд коррупционных схем, действующих в разных государственных и экономических структурах. Раскрыта коррупционная схема, действовавшая в пункте пропуска «Кучурган» таможенного поста «Раздельная» Одесской таможни. В группировку входили должностные лица из разных государственных органов – таможенники, пограничники, экологи, фитосанитары и ветеринары. Злоумышленники систематически «взимали взятки с субъектов внешнеэкономической деятельности – за беспрепятственное оформление грузов», перемещаемых через государственную границу. При получении очередной мзды от предпринимателя сотрудники пункта пропуска и были задержаны. Открыто уголовное производство, в рамках которого о подозрении сообщено главному государственному инспектору таможенного поста «Раздельная» Одесской таможни, уточнили в прокуратуре региона. Продолжаются следственно-оперативные действия по привлечению к ответственности других фигурантов, задействованных в коррупционной схеме.

Сотрудники Службы безопасности совместно с прокуратурой разоблачили в Измаиле коррупционную схему в государственной судоходной компании «Украинское Дунайское пароходство» (УДП). Чиновники госкомпании заключили договоры с коммерческими структурами на аренду плавсредств УДП для осуществления внутривозового перевозок. Нормы оплаты четко устанавливались, в частности согласно продолжительности рейсов. По соглашению чиновников и бизнесменов часть времени арендованные суда использовались как пришвартованы склады для различной продукции. Соответственно за такие периоды арендаторы не платили деньги госпредприятию. Сотрудники спецслужбы установили, что за 2014-й и начало 2015 г. через эту коррупционную схему государству был нанесен ущерб на сумму свыше 2 млн грн. Открыто уголовное производство по ст. 364 Уголовного кодекса Украины (злоупотребление властью или служебным положением).

Кроме того, заместитель Генерального прокурора Украины, прокурор Одесской области Д. Сакварелидзе сообщил, что проводятся обыски в Одессе и Киеве, в том числе и в помещении Государственной экологической инспекции Украины. По его словам, уже есть доказательства коррупционных схем в этой инспекции, которая занималась получением неправомерной выгоды от предпринимателей. «В ходе следственных действий получены доказательства существования коррупционной сети в органах Государственной экологической инспекции Украины, незаконная деятельность которой направлена на получение неправомерной выгоды от предпринимателей», – отметили в ведомстве.

По мнению одесских экологов, сотрудники этой госслужбы в Одесской области уже давно не выполняют прямых обязанностей, интересуясь лишь улучшением своего материального положения. Например, по словам эколога И. Русева, более двух месяцев им понадобилось для того, чтобы дать отписку по достаточно резонансному делу об отстреле розовых пеликанов в Заливе. В конце августа очевидцы в соцсетях распространили информацию о том, что

неизвестные охотники убили пятерых пеликанов, занесенных в Красную книгу Украины. Тогда милиция со своей стороны почти сразу начала проверку, результатов которой до сих пор нет, а Государственная экологическая инспекция в Одесской области просто «умыла руки» – только на днях прислала ответ, что территория, где убивали птиц, не входит в их зоны контроля, и обращения перенаправили в другого подразделения – Госэкоинспекции Северо-Западного региона Черного моря.

На активность органов прокуратуры в Одесской области негативно реагируют ответственные лица за развитие и проведение реформ в этом регионе. В частности, мэр Одессы Г. Труханов негативно высказался касательно проверок правоохранителями структурных подразделений муниципалитета и обратился по этому поводу в Генпрокуратуру Украины. «Я уверен, что не бывает совпадений. Странно, что правоохранительным органам именно после выборов необходимо было поднять дела 2012 года, обыскивать наши предприятия, изымать документацию, которая не имеет никакого отношения к открытому под сомнительными предложениями и причинами делопроизводству», – заявил мэр.

В то же время представители бизнеса в Одесском регионе позитивно воспринимают действия прокуратуры, поскольку ее действия связаны с защитой прав как государства, так и экономических структур. Генеральный директор ООО «Бруклин-Киев» Ю. Губанков считает, что стиль работы прокуратуры в Одесском регионе в последнее время изменился в лучшую сторону. Он отметил, что такое мнение высказал один из инвесторов ООО «Бруклин-Киев», а он эту точку зрения полностью разделяет. Ю. Губанков абсолютно уверен, что «стиль работы прокуратуры изменился – сейчас она из карательного органа стала защитным и стоит на защите не только государственного имущества, но и частных инвестиций».

К борьбе с коррупционными схемами приобщается и губернатор Одесской области М. Саакашвили. По инициативе М. Саакашвили осуществлялись мерооприятия, связанные с борьбой с так называемой «ореховой мафией». В частности, председатель Одесской областной государственной администрации М. Саакашвили провел совещание с региональными главами СБУ, таможни, прокуратуры и фискальной службы, обсудив вопросы экспорта грецких орехов. Он заявил о начале борьбы с так называемой «ореховой мафией», которая состоит из депутатов, прокуроров и налоговиков. Эту инициативу поддержала начальник Одесской таможни Ю. Марушевская. «Если раньше там с каждого контейнера собирали по 15 тыс. дол., чтобы растаможить, чтобы подготовить соответствующую документацию, которая обычно является проблемной для экспортеров орехов, то сейчас мы хотим сделать так, чтобы проблем с этой документацией не было. Чтобы орехи получили зеленый коридор в Одесской области на Одесской таможне», – отметила Ю. Марушевская.

Дополнительно к действиям прокуратуры свои антикоррупционные проекты осуществляют и общественники. В Одессе и области стартовал антикоррупционный проект, основной целью которого является мониторинг и

выявление противозаконных финансовых оборотов в сфере национальной безопасности Украины. В рамках проекта, отмечает координатор группы «Информационное сопротивление – Юг», один из руководителей проекта С. Братчук, запланировано осуществление мониторинга и сравнительного анализа открытых источников относительно государственных закупок в секторе безопасности Одесского региона. Речь идет, прежде всего, о секторе безопасности, в котором в пределах полномочий ведут свою работу областная государственная администрация, Администрация ДПСУ, региональные управления СБУ, МВД, а также структуры Министерства обороны, Национальной гвардии, государственные предприятия и учреждения «Укроборонпрома», Минэкономики и т. п. Участники проекта осуществят проверку эффективности использования бюджетных средств (журналистские расследования по проблемным фактам, которые выявлены во время мониторинга и анализа), а также намерены обращаться в правоохранительные органы с целью расследования подозрительных сделок. В рамках программы в регионе и городе уже стартовала информационная кампания с целью формирования нулевой терпимости к коррупции в секторе национальной безопасности и обороны. Также запланирована подготовка рекомендаций для СНБО относительно комплексной оценки использования бюджетных средств в секторе безопасности на региональном уровне.

Позитивные изменения наблюдаются в реформировании МВД в Одесской области. Как отмечают общественники по правовой сфере, Одесса в данном аспекте впереди всей Украины. «В службе 102 увеличили число диспетчеров от трех до десяти. Скоро будет закуплено новое оборудование для этой службы», – отметил бывший работник МВД, подполковник уголовного розыска, общественник В. Сердюк.

К позитивным изменениям также относят организацию открытой работы полиции в Одессе. В отделениях полиции Одессы и области убирают решётки. Инициатива предложена руководителем Главного управления Национальной полиции в Одесской области Г. Лорткипанидзе. «Полиция стала ещё ближе к людям: по моему приказу во всех отделениях города и области будут сняты решётки, которые препятствовали открытой работе полицейских с гражданами. Мы стараемся изменить не только название, с милиции на полицию, а поменять отношение людей к полиции. Для того чтобы люди могли спокойно прийти к дежурному и заявить о своей проблеме. Работа сотрудников полиции должна быть открытой и прозрачной», – заявил правоохранитель.

Но все же несмотря на то что наблюдаются позитивные изменения в реформировании МВД в Одесском регионе в сравнении с другими областями Украины, стоит констатировать тот факт, что этот процесс идет тяжело, с огромными ошибками, но все же идет. В частности, констатируется многими экспертами непрозрачная процедура отбора кадров в новую полицию. «В Одессе на работу в полицию не перешел 521 милиционер – большинство написало заявление об уходе по собственному желанию, часть была уволена. Сейчас 387 человек уже уволились сами и еще 134 человека не прошли проверку управления внутренней безопасности», – сообщил В. Сердюк.

По его словам, вся информация закрыта и не доступна для общественности, поэтому такая непрозрачная процедура может привести к существенным нарушениям и злоупотреблениям. «Оперируя закрытой информацией, сотрудники управления определяют, годится человек в новую полицию или нет. При этом возникает много вопросов к ним от претендентов, потому что управление вправе не разглашать имеющуюся информацию. Возникает много ситуаций, когда сотрудники, едущие на дорогах авто, проходят проверку, а простые оперативники, живущие в “хрущевках”, – нет», – выразил свои опасения эксперт.

Как подтверждение правильности мнения одесских общественников служит тот факт, когда после отбора четверо одесских патрульных уволены за сепаратизм в соцсетях. В отношении ещё пяти правоохранителей проводится дополнительная служебная проверка. «После получения информации относительно антиукраинских публикаций в социальных сетях со стороны нескольких сотрудников патрульной полиции Одессы руководством Национальной полиции было дано поручение о проведении всесторонней проверки указанных фактов. По результатам проверки, проведённой департаментом противодействия киберпреступности Нацполиции, выяснено, что четверо работников полиции в своих учётных записях в социальных сетях сознательно размещали информацию антиукраинского содержания: видео, публикации, фотографии, которые противоречат морально-этическим качествам украинского милиционера», – сказано в сообщении пресс-службы МВД Украины.

В этом контексте целесообразно подчеркнуть, что отбор кадров должен проходить по результатам тестирований и собеседований с привлечением общественности. Подобное мнение придерживаются многие одесские общественники.

Одним из приоритетных направлений проведения реформ в Одесском регионе по итогам 2015 г. стала реформа децентрализации.

В результате децентрализации в Одесской области создано восемь объединенных громад, из которых, правда, только шесть способны функционировать в полной мере так, как это предполагает реформа. По словам директора Института развития территорий и эксперта по вопросам децентрализации власти Ю. Ганущака, в Одесской области теоретически не отвечают всем критериям перспективного плана две громады. Он упомянул Тузлу как наиболее яркий пример, по его словам, – это не масштабная громада, однако её расположение является инвестиционно привлекательным. «Может быть, к ней присоединятся еще несколько сельсоветов и она станет инфраструктурно способной. Главное – это предложить интеллектуальные проекты, ведь иностранные доноры готовы вкладывать свои средства в проекты, однако не в банальное строительство школ и поликлиник, где можно много наворовать, а в то, что реально предполагает прибыль», – отметил Ю. Ганущак.

Для того, чтобы громада отвечала перспективному плану и получала реальные финансы от 60 % налога на доходы лиц, в среднем надо объединить

где-то 10 сельсоветов. Согласно европейскому опыту, также нужно минимум девять месяцев, чтобы люди ознакомились и решились на участие в подобной реформе.

По словам эксперта, наиболее крупной объединенной территориальной громадой в Одесской области является Балтская. «Между той же Балтой и Одессой нет ни одного мощного экономического центра, на котором можно было бы “сконцентрироваться”. При этом Балта по полномочиям становится как город областного значения, это не только оставленный на местном уровне налог за землю, акциз, собственные доходы и собственные расходы, но и первичная медицина, детские сады, школы – все, по поводу чего у нее есть полномочия, ответственность и финансы, и все то, что необходимо решать на местном уровне», – заявил Ю. Ганущак.

Те восемь громад, которые на данный момент уже самостоятельно объединились в Одесской области, должны выполнить бюджет до конца года в том объеме, в котором он был принят в начале года, получая дополнительные средства из бюджетов района или области. При этом в 2016 г. он будет формироваться уже по новому действующему законодательству. По итогам девяти месяцев прошлого года реформы децентрализации практически во всех сельских, поселковых и городских советах региона произошел рост собственных доходов в 1,5–2 раза. По словам главы Офиса реформ в Одесской области Ю. Молодоженой, это произошло из-за того, что в местные бюджеты поступает часть акциза на розничную торговлю алкоголем, сигаретами и бензином на заправках.

Одесский Офис реформ получил грант на разъяснительную работу с жителями трех громад области с тем, чтобы рассказать им о децентрализации подробнее. «Предполагалось выбрать пилотные громады (по их согласию) и в следующем году на их примере показать, как можно решать вопросы процедуры объединения, как работать с местными жителями и властью, разъясняя им цели объединения и конечные результаты. Мы уже видим ситуации, когда власть хочет одно, люди хотят другое, а диалога между ними не существует. Мы возьмем модельные громады, расположенные на юге и севере Одесской области, и громаду, находящуюся около Одессы, для того, чтобы рассмотреть разные варианты», – отметила Ю. Молодожена.

По ее словам, сегодня из проектов донорской помощи активно работает проект ДЕСПРО, Фонд Восточная Европа, ООН.

Как известно, в Одесской области, согласно существующему перспективному плану, планируется создать еще 16 объединенных территориальных громад.

Таким образом, в Одесском регионе продолжается внедрение реформаторских инициатив, несмотря на нежелание отдельных местных чиновников их поддерживать. Основной причиной неприятия реформ является участие ряда должностных лиц в коррупционных схемах, а также их нежелание проводить изменения во всех отраслях функционирования Одесского региона по качественно новым правилам, которые способствуют развитию всего региона, а не в частных интересах чиновников и их «партнеров».

При этом важно отметить, что воплощение реформаторских инициатив в Одесском регионе во многом зависит и от общегосударственной политики проведения реформ, поскольку осуществление конкретных шагов по реформированию нуждается в соответствующем законодательстве по реформированию госслужбы и соответствующих государственных структур (*Материал подготовлен с использованием информации таких источников: Официальный сайт Одесской облгосадминистрации* (<http://oda.odessa.gov.ua>); *LB.ua* (http://ukr.lb.ua/news/2015/11/13/320820_izmaili_vikrili_koruptsiynu_shemu.html); *INSIDER* (<http://www.theinsider.ua/business/564aff7c271a0/>); *ВикиЛекс* (<http://news.wikilex.com.ua/2015/11/saakashvili-ukraina-zastryala-2/>); *Сегодня* (<http://www.segodnya.ua>); *ИА Репортер* (<http://www.reporter.com.ua/news/hgs320/>); *Таймер* (<http://timer-odessa.net>); *Контекст-Причерноморье* (<http://www.prichernomorie.com.ua>); *Бессарабия ИНФОРМ* (<http://bessarabiainform.com>); *Думская.net* (<http://dumskaya.net>); *ВИКНА-ОДЕСА* (<http://viknaodessa.od.ua>); *Украинские Национальные Новости* (<http://www.unn.com.ua/uk/news/1516109-m-saakashvili-ogolosiv-viynu-gorikhoviy-mafiyi>); *From-UA* (<http://www.from-ua.com/obzor-pressi/362863-rossiiskoe-reiderstvo-v-lichevskom-portu-rukami-ukrainskogo-chinovnika.html>); *Комментарии: Одесса* (<http://odessa.comments.ua/news/2015/11/17/083700.html>).

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Про перспективи розвитку української економіки у 2016 році

Ще наприкінці минулого року в ЗМІ почали з'являтися різноманітні прогнози з питань соціально-економічного розвитку України на новий рік. Звичайно, перспективи розвитку української економіки великою мірою залежать від її досягнень у минулому році. Аналіз попередніх підсумків розвитку вітчизняної економіки показав таке.

Зокрема, при тому, що згідно з експертними оцінками фахівців Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Національного банку України за результатами 2015 р. реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України скоротиться приблизно на 9,0–11,5 %, під кінець минулого року почалося його поступове зростання. Такий прогноз базується на експертній оцінці уповільнення падіння вітчизняної економіки, яке спостерігається в другій половині 2015 р. Так, під кінець минулого року в цілому поліпшилася ситуація у вітчизняній промисловості. Аналіз динаміки промислового виробництва в Україні протягом 2014–2015 рр. показав, що спад промислового виробництва в першій половині 2015 р. поступово змінився на його стагнацію, а у другій

половині 2015 р. промислове виробництво в Україні поступово почало зростати. Адже, за оцінками фахівців Міністерства економічного розвитку і торгівлі, скорочення ВВП України лише трохи більше ніж наполовину обумовлюється власне виключенням з господарського життя нашої держави частини Донецької та Луганської областей. Решта скорочення ВВП обумовлена іншими чинниками, враховуючи й кон'юнктуру світового ринку.

Загалом розвиток економіки України у 2015 р. був вельми неоднозначним, що й обумовило розбіжності в експертних оцінках його характеру. Одні експерти вважають, що хоча під кінець року темп падіння українського ВВП й сповільнився, але криза свого «дна» ще не досягла. Інші експерти, причому не лише вітчизняні, дотримуються більш оптимістичних оцінок. Вони вважають, що українській владі вдалося стабілізувати ситуацію в економіці, попри збройний конфлікт на Сході країни та несприятливу кон'юнктуру на зовнішніх ринках (*Детальніше див. матеріал СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі». – 2015. – № 24*). Отже, цілком імовірно, що протягом 2015 р. українська економіка загалом більш-менш пристосувалася до функціонування в умовах окупації частини території України та гібридної війни Росії проти України, включаючи пряму російську військову агресію.

Для визначення обґрунтованості тих чи тих прогнозних оцінок розвитку української економіки у 2016 р., а цілком імовірно – і протягом ряду наступних років, треба проаналізувати найважливіші фактори, що впливатимуть на розвиток економіки.

Одним з найважливіших чинників розвитку української економіки на 2016 р. і більш віддалену перспективу лишатиметься військово-політичний конфлікт на Донбасі. Протягом минулого року його негативний вплив на вітчизняну економіку проявлявся не лише в повній зупинці чи неритмічній роботі багатьох українських підприємств, порушенні мережі господарських зв'язків, а й у формуванні атмосфери невизначеності у сфері підприємницької діяльності та державного й місцевого управління. Адже протягом значної частини минулого року в українському суспільстві доволі довго були поширені очікування щодо можливого розширення масштабів російсько-терористичної агресії проти України не лише на Донбасі, а й за його межами. Утім, наприкінці минулого року ЗМІ поширили повідомлення про те, що під час телефонної розмови лідерів країн «нормандської четвірки» було досягнуто домовленості про продовження дії мінських угод на 2016 р. Повідомлялося, що контролювати виконання цих домовленостей доручено міністрам закордонних справ Німеччини, Росії, Франції та України, які на початку 2016 р. проведуть «ретельну інвентаризацію» виконання мінських угод.

Тому можна сподіватись, що принаймні протягом першої половини поточного року, а можливо – протягом усього 2016 р. широкомасштабних бойових дій із застосуванням важких озброєнь на Донбасі не буде. Слід також брати до уваги санкції Заходу проти Росії, дія яких продовжена до середини цього року та безпосередню участь Росії у військовому конфлікті в Сирії. Зазначені чинники, поряд з посиленням Збройних сил України, утримують Росії від посилення військової агресії проти нашої держави. Як припускають

оглядачі деяких ЗМІ, на окупованих територіях Донбасу дедалі чіткіше формується «українське Придністров'я» з усіма атрибутами квазіреспубліки. Таким чином можна вважати, що у 2016 р. конфлікт на Донбасі вже не справлятиме такого негативного впливу на розвиток української економіки, як це було у 2015 р.

Як зазначалося вище, вітчизняний бізнес, мабуть, уже більш-менш пристосувався до функціонування в умовах окупації частини території України та гібридної війни Росії проти України, включаючи пряму російську військову агресію. Однак саме зміна тактики російської гібридної війни проти України у 2016 р. може справити більший вплив на розвиток української економіки, ніж збройна підтримка Росією сепаратистів на Донбасі. Аналіз повідомлень, що наповнюють вітчизняний інформаційний простір, показує, що на нинішньому етапі протистояння з нашою державою Росія відтепер робить ставку саме на фінансово-економічні важелі впливу. До речі, деякі з цих важелів були задекларовані Росією ще раніше, а нині вони втілюватимуться в практику російсько-українських економічних відносин.

Зокрема, Росія з 1 січня 2016 р. припинила дію Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Україною. Рішення щодо ЗВТ обґрунтовано тим, що з 1 січня 2016 р. набрала чинності угода про ЗВТ між Україною та Європейським Союзом. Крім того, уряд Росії з 1 січня 2016 р. включив Україну до переліку країн, з яких заборонено ввезення сільгосппродукції, сировини та продовольства. Президент Росії В. Путін також підписав указ, який забороняє прямі транзитні перевезення вантажів з України в Казахстан. Як ідеться в цьому указі, міжнародні транзитні автомобільні та залізничні перевезення вантажів з території України на територію республіки Казахстан через територію РФ здійснюються тільки з території Білорусі. При цьому вантажні приміщення транспортних засобів і залізничного рухомого складу, де перевозяться транзитні товари, мають бути опломбовані, у тому числі із застосуванням технології навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС. Указ набрав чинності з 1 січня і діятиме до 1 липня 2016 р. Впровадження зазначеного обмеження на транзит вантажів з України пояснюється припиненням дії ЗВТ між Україною та Росією. Як бачимо, Росія не лише обмежує експорт українських товарів на власний ринок, а й прагне перешкоджати торгівлі України з іншими державами.

У свою чергу ЗМІ звернули увагу на повідомлення прес-служби Кабінету Міністрів про те, що, згідно з Постановою від 30 грудня 2015 р. № 1146, ухваленою у відповідь на дії Російської Федерації, яка призупинила дії Угоди про зону вільної торгівлі від 18 жовтня 2011 р. і ввела заборону на українські продукти харчування, Україна на рік скасувала торгові преференції щодо товарів з Росії, з яких відтепер стягуватимуть мита відповідно до Митного кодексу України. Повідомляється, що під заборону в Україні потрапляють: м'ясо, риба, молочні продукти, плавлені сирки, кава, чай, зерно, харчові суміші, карамель, кондитерські вироби, шоколад, дитяче харчування, макарони, печиво, вафлі, хліб, чіпси, пиво, спирт, горілка, корми для тварин, сигарети з фільтром, обладнання для залізниць, дизельні локомотиви.

До наведеного слід додати, що, за інформацією ЗМІ, Білорусь і Казахстан не підтримали дії Росії щодо скасування ЗВТ з Україною. Крім того повідомлялось про перемовини між представниками України, Азербайджану та Казахстану стосовно організації транспортування товарів в обхід території Росії. «Ми не залишимо дії РФ щодо всіх обмежень без реакції. Ми реагуватимемо в СОТ. Також зараз ведеться постійна робота з бізнесом щодо запуску альтернативного шляху транзиту в треті країни не через територію РФ», – заявила заступник міністра економічного розвитку і торгівлі України, торговий представник України Н. Микольська.

Також на цей рік перейшла й проблема боргу України на 3 млрд дол. за облігаціями, випущеними наприкінці 2013 р. як частина допомоги режиму В. Януковича з боку Росії в обмін на відмову української сторони від асоціації з Європейським Союзом. У 2015 р. Росія відмовилася піти на реструктуризацію цієї заборгованості, на відміну від інших комерційних кредиторів України. Україна у свою чергу відкинула можливість погашення боргу та ввела мораторій на його виплату. 1 січня 2016 р. Росія оголосила, що Україна не здійснила платіж у загальній сумі 3,075 млрд дол. США, і таким чином увійшла у стан дефолту. Російська влада звернулися до компанії The Law Debenture Corporation plc і почала процедури, необхідні для подання позову в англійський суд. Правда, і Росія, і Україна заявляють про продовження переговорів щодо зазначеного боргу. Таким чином у 2016 р. протистояння України з Росією дедалі більше переходить у площину саме економічних відносин. Причому зазначене протистояння так чи так зачіпає інтереси третіх держав, що, у свою чергу, у поточному році може позначитись на розвитку вітчизняної економіки.

Українська економіка дуже глибоко інтегрована в систему міжнародного поділу праці. Тому кон'юнктура світового ринку є одним з визначальних чинників її розвитку. Однією з найважливіших характеристик цієї кон'юнктури є динаміка міжнародних цін на нафту, які останнім часом усталено знижуються. Причому таке довготривале зниження нафтових цін сформувало відповідні передумови їхніх прогнозів на майбутнє. Так, генеральний директор нафтової компанії British Petroleum (BP) Р. Дадлі вважає, що ціни на нафту залишаться низькими в найближчому майбутньому. Свого найнижчого значення вони повинні сягнути в I кварталі 2016 р., після чого трохи стабілізуються. На думку Р. Дадлі, зараз світовий нафтовий ринок переживає період депресії після буму. У 2015 р. ціни на нафту впали на 34 % на тлі її глобального надвиробництва та уповільнення китайської економіки.

Водночас, за повідомленнями ЗМІ, президент Венесуели Н. Мадуро закликав до регулювання цін на нафту у світовому масштабі та спрогнозував падіння ціни на нафту до 27 дол. за барель. Як відомо, в останню декаду грудня минулого року ф'ючерси на північноморську суміш Brent торгувалися за ціною 36,17 дол./барель. А вартість лютневих ф'ючерсів на північноморську суміш Brent на початку січня становила на Інтерконтинентальній біржі в Лондоні 32,18 дол./барель. Це – рекордно низькі ціни з квітня 2004 р. І схоже, що падіння світових цін на нафту триватиме.

Правда, у звіті World Oil Outlook Організації країн експортерів нафти

(ОПЕК) прогнозується, що до 2020 р. ціни на нафту зростуть до 80 дол./барель, що, з урахуванням девальвації долару США відповідатиме нинішнім 70,7 дол./барель. А до 2040 р. номінальні ціни на нафту сягнуть 160 дол./барель, що відповідає нинішнім 95 дол./барель. А данський Saxo Bank нещодавно опублікував свій черговий щорічний, так званий, «шокуючий» прогноз, згідно з яким світові ціни на нафту зростуть до 100 дол./барель через скорочення обсягів її видобутку. Хоча потім ціни знизяться й коливатимуться у межах 50–70 дол./барель. У цілому ж оптимістичні прогнози значного зростання цін на нафту у 2016 р. (як і на інші сировинні товари) поки викликають значні сумніви щодо їхньої реалістичності у доволі широкого кола експертів.

Так, згідно з прогнозом Міжнародного валютного фонду у 2016 р. світові ціни на сировинні товари в цілому й надалі знижуватимуться і перебуватимуть десь на рівні 2005 р., а можливо – і на рівні більш раннього періоду. Причому світові ціни на паливні сировинні товари (нафту, газ, вугілля) падатимуть швидше й знизяться нижче рівня, на якому вони перебували у 2005 р., тоді як ціни на непаливні сировинні товари знизяться менше й перебуватимуть десь на рівні 2006–2007 рр. Непрямим чином прогноз цін на сировинні товари, зроблений МВФ, підтверджується результатами опитування аналітиків, проведеного агентством Bloomberg. Зазначені аналітики передбачили зростання курсу долара США щодо семи із десяти головних валют світу: новозеландського долара, швейцарського франка, австралійського долара, данської крони, шведської крони, єни та євро. Аналітики вважають, що долар переживає третій період тривалого зростання за останні десятиліття. Вони порівнюють його з періодом зростання в 1979–1984 рр. під час президентства Р. Рейгана і в 1996–2001 рр. під час президентського терміну Б. Клінтона. За словами аналітиків, курс долара зростатиме через підвищення ключової ставки Федеральної резервної системи на тлі невпинного економічного зростання у США. Очікують, що 2016 р. ставку ФРС підвищать учетверо. А, як добре відомо з новітньої економічної історії, динаміка курсу долара США й світових цін на нафту та інші сировинні товари мають протилежну спрямованість. Зокрема, періоди зростання курсу долара США збігаються з періодами зниження світових цін на нафту та інші сировинні товари, що й надалі відбуватиметься в найближчому майбутньому.

Загалом, більшість експертів дотримується тієї точки зору, що світові ціни на нафту та багато інших сировинних товарів у 2016 р. й протягом ряду наступних років не повернуться до колишніх рекордних рівнів. Адже, на початку поточного року Світовий банк оприлюднив звіт, у якому знизив прогнози зростання світової економіки у 2016 р. до 2,9 %. Раніше – у червні минулого року – експерти організації прогнозували світовій економіці зростання у 3,3 % у 2016 р. Минулорічне зростання світової економіки у Світовому банку оцінили у 2,4 %. Однією з найбільших загроз для світової економіки в цій організації назвали «ризик, пов'язаний із можливістю непередбаченого уповільнення економічної активності у одній із найбільших економік, що розвиваються», маючи на увазі економіку Китаю. Такими будуть цінові умови та кон'юнктура світових ринків, тобто умови

зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств у 2016–2017 рр. Адже у 2015 р. скорочувалася насамперед виручка від експорту вітчизняних товарів, тоді як фізичні обсяги експорту цих товарів не лише не зменшувались, а іноді навіть зростали. У 2016 р. подібна ситуація цілком може повторитись.

Як показує світовий та вітчизняний досвід, потужний вплив на хід економічних процесів, особливо за умов нестабільної ситуації у суспільстві, справляють відповідні очікування підприємців і домогосподарств (населення). Департаментом статистики та звітності Національного банку України регулярно проводяться щоквартальні опитування керівників підприємств щодо оцінки ними поточної та майбутньої ділової активності, інфляційних і курсових очікувань, змін економічної ситуації в країні. На підставі опитування визначався ряд індикаторів економічної поведінки підприємств таких, як, наприклад, індекс ділових очікувань і баланс очікувань. Індекс ділових очікувань (ІДО) – агрегований показник за результатами опитувань підприємств щодо перспектив їхнього розвитку в наступні 12 місяців. Розраховується як середнє арифметичне балансів відповідей на питання щодо фінансово-економічного стану підприємства, загальних обсягів реалізації продукції (послуг), інвестиційних видатків на виконання будівельних робіт, інвестиційних видатків в обладнання та інвентар, кількості працівників. Значення індексу вище 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, а нижче 100 – негативних економічних настроїв. Такі індекси, як ІДО є випереджаючими індикаторами щодо розвитку економіки, на них орієнтуються під час прийняття рішень інвестори на фінансових ринках, підприємці під час планування своєї діяльності та органи державної влади, що здійснюють економічну політику. А баланс очікувань є різницею між відсотком відповідей респондентів «збільшилося»/«покращилося»/«добре» та відсотком відповідей «зменшилося»/«погіршилося»/«погано».

На початок січня 2016 р. останні результати такого опитування були офіційно оприлюднені за III квартал 2015 р. Утім, враховуючи певну інерційність соціально-психологічних процесів, їхній аналіз дає певні уявлення про поточні настрої та очікування у вітчизняному бізнес-середовищі, а отже – й про їхній вплив на розвиток економічних процесів в Україні у 2016 р., або, принаймні – у першій його половині.

Зокрема, за результатами опитування в III кварталі 2015 р. респонденти в цілому покращили свої оцінки щодо розвитку макроекономічної ситуації в Україні. На наступні 12 місяців передбачається: «покращення негативного балансу очікувань обсягів виробництва до “мінус” 21,5 % (у II кварталі – “мінус” 35,3 %); уповільнення зростання споживчих цін – до 25,5 % (у II кварталі – 27,1 %); зниження курсу гривні: середнє значення – 26,1 грн/дол. США (у II кварталі – 25,0 грн/дол. США); похвалення ділової активності: індекс ділових очікувань (ІДО) зріс до 100,2 %, уперше після II кварталу 2014 р. Зростання ІДО відбулося завдяки збільшенню позитивних очікувань керівників підприємств щодо зростання загальних обсягів реалізації, інвестицій в обладнання та покращення фінансово-економічного стану своїх підприємств. Основними негативними чинниками розвитку вітчизняної економіки з точки

зору керівників підприємств залишаються: політична ситуація в Україні, коливання курсу гривні та занадто високі ціни на енергоносії, сировину та матеріали. При цьому респонденти продовжують відзначати зростання потреби своїх підприємств у позикових коштах і планують брати банківські кредити».

«Покращилися очікування щодо обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців». Причому «негативний баланс очікувань у III кварталі 2015 р. продовжив зменшуватися (на 13,9 п. п.) і становив “мінус” 21,5 %. При цьому переважна більшість респондентів (62,7 %) прогнозують, що обсяги виробництва зростуть або залишаться без змін. Очікування респондентів переважної більшості видів економічної діяльності покращилися, найбільше – у підприємств будівництва. Найбільш песимістичні очікування: за видами економічної діяльності – у респондентів підприємств енерго- та водопостачання; за розміром підприємств – у великих підприємств; за напрямом діяльності – у тих, що не здійснюють експортно-імпорتنих операцій».

Водночас у підприємницькому середовищі зберігаються доволі сильні інфляційні очікування. Хоча під час зазначеного опитування такі очікування дещо послабшали. Причому, як зазначають фахівці НБУ, сприйняття керівниками вітчизняних підприємств впливу факторів зростання споживчих цін не змінилося. Для респондентів «основними факторами впливу на зростання цін залишаються обмінний курс (85,1 % відповідей респондентів) та зростання витрат виробництва (63,8 %). Порівняно з попереднім кварталом їхній вплив посилюється», зазначають фахівці НБУ. Найменше на індекс споживчих цін, на думку респондентів, впливатимуть динаміка пропозиції грошей в економіці (12,1 %), соціальні видатки бюджету (12,2 %), ціни на світових ринках (12,6 %)». Фахівці Національного банку звертають також увагу на те, що серед керівників українських підприємств підвищилися оцінки щодо зростання цін виробників. Зокрема, «очікується прискорення зростання цін як на покупні товари і послуги, так і на продукцію власного виробництва – баланси відповідей становили 87,2 та 61,0 % (у II кварталі 2015 р. – 84,4 та 61,0 % відповідно). Очікування щодо зростання цін на покупну продукцію посилюються в респондентів переважної більшості видів економічної діяльності, найбільше – у підприємств будівництва (баланс очікувань зріс на 19,4 п. п. – до 97,2 %). Найвищі очікування щодо зростання цін на покупну продукцію у підприємств енерго- та водопостачання (баланс відповідей 97,8 %), цін реалізації – підприємств торгівлі (баланс відповідей – 78,9 %). Найнижчі очікування щодо зростання цін на покупну продукцію та продукцію власного виробництва в респондентів підприємств добувної промисловості (баланси відповідей 70,2 та 29,8 %).

Також у вітчизняному бізнес-середовищі доволі сильні девальваційні очікування. «Зниження курсу гривні в наступні 12 місяців очікують 80,7 % респондентів (у II кварталі 2015 р. – 71,9 %)», що, за оцінками фахівців НБУ, «пов'язане з інерційністю очікувань. Середнє значення – 26,1 грн/дол. США (у II кварталі – 25,0 грн/дол. США). За видами економічної діяльності найбільш песимістичні очікування серед підприємств енерго- та водопостачання і

будівництва (баланси відповідей 89,1 та 82,4 % відповідно), найоптимістичніше налаштовані підприємства торгівлі (баланс відповідей – 73,4 %)».

При цьому баланс очікувань щодо зростання загальних обсягів реалізації продукції зріс до 6,7 % (у II кварталі 2015 р. – 0,7 %). Зростання загальних обсягів реалізації продукції прогнозували респонденти всіх видів економічної діяльності за винятком підприємств енерго- та водопостачання й транспорту. Водночас «очікується зменшення обсягів реалізації продукції на зовнішньому ринку. Баланс очікувань – “мінус” 1,4 % (у II кварталі 2015 р. – 0,3 %). Найнижчі оцінки у підприємств добувної промисловості і сільського господарства (баланси відповідей – “мінус” 25,0 % та “мінус” 15,0 %)».

Симптоматично, що саме ці дві галузі формують вагому частку українського експорту, а отже – і відповідну надходжень в Україну вільноконвертованої валюти, що є ключовим чинником стабільності курсу обмінного гривні. Водночас слід звернути увагу, що керівники українських підприємств дедалі більшою мірою пов'язують свої сподівання з розвитком внутрішнього українського ринку.

Проаналізувавши динаміку ділових очікувань керівників українських підприємств на майбутні 12 місяців протягом 2014–2015 рр. можна помітити в цілому доволі чітку кореляцію погіршення цих очікувань і загострення військово-політичної ситуації в Україні й навколо неї. А оскільки останнім часом загострення військово-політичної ситуації дій на Донбасі не спостерігається й навіть існують деякі зовнішньополітичні ознаки її стабілізації, то можна припустити, що ділові очікування в українському підприємницькому середовищі поступово поліпшуватимуться. Це, у свою чергу, справлятиме позитивний вплив на розвиток вітчизняної економіки у 2016 р. Хоча слід визнати, що деяке поліпшення ділових очікувань керівників українських підприємств, яке мало місце останнім часом, ще, на жаль, не має усталеного характеру, і може істотно порушуватись під впливом тих чи тих зовнішніх і внутрішніх чинників.

Водночас надзвичайно цікавими є результати опитування, проведеного Бюро Делегата німецької економіки в Україні серед німецьких підприємців в Україні. У 2014 р. 83 % опитаних сказали, що вони не планували експансію, а у 2015 р. залишилося тільки 28 % тих, хто не збирався розширюватися. А 72 % навпаки готові це робити. Вони бачать, що десь у 2016 р. буде пожвавлення ринку, і готуються вже зараз, зазначав наприкінці минулого року Делегат німецької економіки в Україні А. Маркус. Як бачимо очікування іноземних підприємців щодо перспектив економіки України також поліпшуються.

Також новітня вітчизняна історія переконує, що економічні очікування та настрої населення є потужним чинником, який впливає на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні. Тому цілком логічно звернутись до результатів відповідних соціологічних досліджень, що проводяться у нашій країні. Зокрема, і тих, яке щомісяця здійснює компанія GfK Ukraine. Ця компанія проводить соціологічні опитування, на підставі яких розраховує відповідні показники, що у кількісній формі характеризують динаміку різних аспектів споживчих настроїв населення України. Як повідомляється на сайті компанії GfK Ukraine

«індекс споживчих настроїв (ІСН) в Україні визначають на підставі вибіркового обстеження домашніх господарств країни. Починаючи з квітня 2014 р., з дослідження «Споживчих настроїв» виключена Автономна Республіка Крим. У Донецькій та Луганській області опитування проводилися тільки на територіях, що контролюються Україною.

Як показують дані дослідження компанії GfK Ukraine, протягом серпня – листопада 2015 р. спостерігалось певне поліпшення споживчих настроїв населення в Україні. Зокрема, у листопаді «індекс споживчих настроїв (ІСН) дорівнює 50, що на 2,1 п. п. більше, ніж у жовтні. Найсуттєвіше змінився індекс девальваційних очікувань та очікувань щодо розвитку країни впродовж найближчих п'яти років... Індекс поточного становища (ІПС) збільшився на 0,7 п. п. до значення 43,2. Складові цього індексу змінилися таким чином:

- індекс поточного особистого матеріального становища (x1) дещо зменшився та становив 32,9, що на 0,7 п. п. нижче, ніж у жовтні;

- індекс доцільності робити великі покупки (x5) збільшився на 2,1 п. п. до значення 53,6;

- індекс економічних очікувань (ІЕО) збільшився на 3,1 п. п. та дорівнює 54,5. Складові цього індексу змінилися таким чином:

- індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (x2) збільшився на 2,2 п. п. та дорівнює 47,3;

- індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року (x3) становить 42,8 що на 1,2 п. п. вище, ніж у жовтні;

- індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років (x4) дорівнює 73,5, що на 5,9 п. п. більше за жовтневий показник.

Майже незмінними в листопаді лишилося очікування українців щодо можливого безробіття: індекс очікуваної динаміки безробіття збільшився на 0,5 п. п. та дорівнює 147,7. Індекс інфляційних очікувань у листопаді збільшився на 3,4 п. п. та становив 189,4. Очікування українців щодо курсу гривні впродовж найближчих трьох місяців погіршилися: індекс девальваційних очікувань додав 16,3 п. п. до значення 159,7».

Аналітики GfK Ukraine наголошують, що саме «короткострокові прогнози українців залишаються менш оптимістичними». Водночас привертає увагу посилення девальваційних настроїв населення.

Аналіз результатів досліджень компанії GfK Ukraine показує, що на оцінку респондентами як поточної ситуації, так і перспектив економічного розвитку в Україні дуже сильний вплив справляли події на Донбасі. Значне погіршення оцінок населення України, і, відповідно, і індексів споживчих настроїв, спостерігалось саме під час загострення військового конфлікту на Донбасі, а встановлення перемир'я дещо поліпшувало очікування населення України на майбутнє. Правда, зазначені поліпшення настроїв були незначними, а після перших мінських угод, ще й нетривалими. Нині, мабуть, значна частина українців уже звикла до млявого перебігу збройного протистояння на Донбасі. У результаті в доволі песимістичній атмосфері спостерігається деяке поліпшення економічних очікувань населення.

Підсумовуючи наведене вище, можна констатувати деяке поліпшення

економічних очікувань суб'єктів вітчизняної економіки. Однак тенденція ця поки ще нестійка, а песимістичні настрої вельми сильні. Залежно від того посиляться чи порухнуться у подальшому тенденція до поліпшення очікувань економічних агентів, можна буде говорити про позитивний чи негативний вплив соціально-психологічних процесів в українському суспільстві на розвиток вітчизняної економіки. Поки ж зберігаються певні надії на поліпшення ситуації у цій сфері.

Потужний вплив на розвиток економічних процесів в Україні справляють параметри державного бюджету. З одного боку, вони (через формування доходів і видатків бюджету) впливають на широкий спектр економічних процесів у нашій державі, а з іншого – виступають важливим орієнтиром для всіх суб'єктів економіки, впливають на ухвалення ними відповідних рішень та їхню господарську поведінку. Наприкінці минулого року Верховна Рада ухвалила Державний бюджет на 2016 р., який згодом підписав Президент України, з такими параметрами.

Згідно з Законом у Державному бюджеті на 2016 р. передбачено: доходи у сумі 595,1 млрд грн, видатки у сумі 684,5 млрд грн, а дефіцит державного бюджету визначено у 3,7 % від прогнозного обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) України. При цьому 2016 р. передбачено видатки на оборону та безпеку на рівні 113,6 млрд грн, або 5 % ВВП. Законом визначено на 31 грудня 2016 р. граничний обсяг державного боргу в сумі 1 501 479 663,5 тис. грн. Також встановлено прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2016 р. – 1330 грн, з 1 травня – 1399 грн, з 1 грудня – 1496 грн. Мінімальну заробітну плату у 2016 р. установлено в місячному розмірі: з 1 січня – 1378 грн, з 1 травня – 1450 грн, з 1 грудня – 1550 грн. Розрахунок показників державного бюджету здійснювався на базі таких макроекономічних показників: зростання ВВП – 2 %, інфляція (грудень 2016 р. до грудня 2015 р.) – 12 %, середньорічний курс гривні на рівні 24,1 грн./дол. США (24,4 грн./дол. – наприкінці 2016 р.), ціну імпортного газу – 225 дол. США/тис. куб. м.

Державний бюджет України на 2016 р. було розраховано на підставі ряду ключових макроекономічних показників, узгоджених з Міжнародним валютним фондом. Зі свого боку Світовий банк прогнозує зростання економіки України у 2016 р. на 1 %, а 2017 р. Україні прогнозують економічне зростання вже у 2 %. Про це йдеться в новій доповіді, яку Світовий банк представив у середу у Вашингтоні зразу після Нового року.

Водночас оприлюднення визначених у державному бюджеті макроекономічних характеристик обумовило появу різноманітних експертних оцінок щодо їхньої реалістичності. Так, президент Українського аналітичного центру О. Охріменко вважає, що у 2016 р. продовжиться спад ВВП на рівні 4–5 %. При цьому він наголошує, що експорт українського зерна зменшиться, а торгова війна Росії проти України завдасть потужного удару по вітчизняним машинобудуванню, хімічній та харчовій промисловості. Останні зміни до Податкового кодексу, на його думку, стимулюватимуть «тінізацію» економіки, інфляція у 2016 р. становитиме 20–25 %, а курс долара США коливатиметься у

«валютному коридорі» у межах 28–32 грн/дол. США.

Загалом прогноз О. Охріменка можна вважати детерміновано песимістичним. І це викликає певні критичні зауваження, якщо ознайомитись з як фактичними даними розвитку української економіки у 2015 р. (*Детальніше див. матеріал СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі» – 2015. – № 24*), так і з іншими експертними оцінками. Наприклад, на думку відомого економіста А. Ослунда, яку опублікував сайт аналітичного центру «Атлантична рада» (США), економіка України буде зростати швидше, ніж російська. У 2016 р., скоріше за все, темпи економічного зростання в Україні становитимуть 2–3 %, тому що багато ресурсів недовикористовуються після великого спаду виробництва.

Ряд опитаних ЗМІ економістів називають темпи зростання ВВП України у 2016 р. у межах 0,6–2,7 %, падіння ВВП ніхто не прогнозує. «Серед ключових прогнозів на 2016 р. ми бачимо передумови для відновлення промислового виробництва. Його обсяги у 2016 р. можуть збільшитись на 2,5 % завдяки відносній стабілізації у секторі вуглевидобутку та потенційному зростанню замовлень у машинобудуванні», – зазначив Д. Чурін, керівник аналітичного відділу Eavex Capital. Більше зростання можливе лише у разі підвищення світових цін на залізну руду та чорні метали. Правда, більшість експертів такого зростання цін не очікують.

Доволі неоднозначні прогнози стосовно наслідків для України торгової війни з Росією. Так, експерт Інституту економічних досліджень і політичних консультацій М. Риженков вважає, що одностороннє скасування Росією режиму вільної торгівлі з Україною та запровадження ембарго на українські продовольчі товари призведе до скорочення українського експорту товарів до Російської Федерації приблизно на 1 млрд дол. З іншого боку торговий представник України Н. Микольська зазначає, що падіння українського експорту до РФ через скасування Росією режиму вільної торгівлі з Україною та запровадження продовольчого ембарго може призвести до скорочення українського експорту на суму від 450–600 млн дол. Причому 600 млн дол. – максимальний показник. Н. Микольська заявила, що експорт промислової продукції до РФ залишиться, адже існують виробничі процеси, які неможливі без українських запчастин. Водночас припинення дії зони вільної торгівлі з Російською Федерацією не матиме значного впливу на обсяги нових інвестицій, але вплине на ті проекти, у яких РФ розглядалась як пріоритетний чи значний ринок для експорту. «Із продуктами харчування ситуація інша: товари, що потрапили під ембарго, звісно, зникнуть з ринку. Але не всі групи продуктів харчування заборонені. Інше питання – наскільки цікаво буде їх завозити», – повідомила Н. Микольська.

Утім, О. Паращій, керівник аналітичного відділу Concorde Capital, вважає урядову оцінку економічних втрат України від російського ембарго на українські товари та припинення дії режиму вільної торгівлі значно заниженою. На його думку, зовнішньоекономічні чинники для українських підприємств, принаймні в першому півріччі 2016 р., залишаться негативними. «Ціни і на сталь, і на руду будуть під тиском. Може йтись не тільки про зниження розмірів

експортної виручки, а й про значно серйозніші ризики. Та ситуація, яка вже склалася на зовнішніх ринках, фактично робить торгівлю на них наших компаній неприбутковою».

Що ж стосується українського експорту до країн Європейського Союзу, то, як зазначають оглядачі ЗМІ, «півтора року відкритого ринку революцію в українській промисловості не зробили. Перевагами користуються тільки ті, хто почав впроваджувати у себе на виробництві європейські стандарти заздалегідь. Для інших різниця у регламентах, процедурах і технічних вимогах не дає можливості експортувати товари в ЄС». Стосовно ж імпорту товарів з ЄС в Україну, то, як зазначає Н. Микольська, «об'єктивно, роблячи макроекономічні прогнози на наступний рік ми не очікуємо значного зростання експорту з Європейського Союзу. Основна причина – це девальвація гривні. І тому наш товар є привабливіший, ніж товар європейський». Водночас, як зазначає Делегат німецької економіки в Україні А. Маркус, «в Україні сьогодні виробничі витрати на рівні Китаю, водночас вона межує з Євросоюзом, і її жителі мають менталітет, може, не західноєвропейський, але хоча б східноєвропейський, а не азійський. Це три найважливіші чинники». Як бачимо, німецькі підприємці розглядають Україну як вигідне місце розміщення виробництва з подальшим експортом продукції до інших країн. Узагалі експортна експансія до інших, крім РФ, країн є надзвичайно важливою для України, особливо у 2016 р. У цьому контексті слід звернути увагу на такі важливі події у зовнішньоекономічній сфері, як збереження режиму вільної торгівлі між Україною та Казахстаном, який як і Росія є членом Митного союзу, або ж реалізація планів відкриття нових торгових представництв України за кордоном.

Зовнішні ринки зберігатимуть своє значення для розвитку української економіки у 2016 р. Це пов'язано з відносно обмеженими можливостями зростання попиту, насамперед споживчого, на внутрішньому ринку. Адже, як справедливо наголошує багато експертів, темпи зростання соціальних стандартів (номінальної заробітної плати, прожиткового мінімуму тощо) в Україні у 2016 р. збігаються з передбаченим державним бюджетом темпами інфляції. Тому й розраховувати на значне зростання попиту з боку громадян, чії доходи формуються за рахунок виплат з державного та місцевих бюджетів, у 2016 р. не варто. Споживчий попит цього року в Україні може зростати насамперед завдяки тим громадянам, що отримують доходи з небюджетних джерел. Хоча, на думку деяких експертів, російське продовольче ембарго, наприклад, може сприяти зростанню пропозиції вітчизняного продовольства на внутрішньому ринку. Це, у свою чергу, може викликати деяке зниження цін на продовольство, а отже, і збільшення обсягів споживання деяких продовольчих товарів, наприклад м'ясо-молочних, в Україні.

Традиційно доволі багато уваги експертів привертають фінансово-економічні аспекти розвитку ситуації в Україні у 2016 р. Так, економіст Інституту економічних досліджень та політичних консультацій В. Кравчук вважає, що «експортні ціни на українські товари не будуть падати, але навряд чи й зростатимуть. Отже, експортна виручка мало зміниться. Водночас певною

мірою зросте імпорт, але незначно, бо підвищення доходів відбувається на рівні інфляції. Зниження імпорتنих ставок на ввезення товарів з ЄС може певною мірою стимулювати імпорт і опосередковано – спонукати здешевлення гривні. Але якою мірою – спрогнозувати важко».

Водночас виконавчий директор Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна» Д. Боярчук вважає, що, найімовірніше, гривня поступово знецінюватиметься впродовж 2016 р., не викликаючи, однак, «валютного шоку» на ринку. «Ситуація з торговельним балансом непогана: його дефіцит є невеликим, і у новому році він зросте незначно. У 2016 р. буде зростати експорт до ЄС, а до Росії – падати, тобто в підсумку обсяг експорту не зміниться. Однак потроху зростатиме імпорт. Певне збільшення доходів громадян призведе до того, що українці почнуть агресивніше витратити кошти, причому більш ніж половину вартості покупок становитимуть імпорتنі товари. У результаті дефіцит платіжного балансу поступово тиснутиме на гривню і вона повільно “худнутиме”: курс долара зміцнюватиметься приблизно на одну гривню за квартал». Ситуація з фінансовим рахунком теж мала би бути непоганою, якщо США та інші донори виконують свої наміри викупити українські облигації, а МВФ, Світовий банк та ЄБРР продовжать співпрацю з Україною, очікує Д. Боярчук. «Основний сценарій: валютних шоків не буде, буде повільне здешевлення гривні. Оскільки внутрішніх умов для зростання ще не створено, а зовнішніх – немає, Росія поволі опускається на дно і частково тягне за собою інші країни в регіоні», – пояснює аналітик.

Зі свого боку, директор департаменту монетарної політики та економічного аналізу Національного банку України С. Ніколайчук закликає не переоцінювати вплив на курс гривні платіжного балансу України, і, зокрема, динаміки імпорту та експорту. Він наголошує, що не бачить передумов для різких коливань на валютному ринку в 2016 р. З початку 2015 р. НБУ виступає за гнучкий курс гривні, який, на думку регулятора, сприяє відновленню економіки та зберігає золотовалютні резерви.

А на важливості співпраці з міжнародними фінансовими донорами як на потужному чиннику впливу на позиції гривні наголошує виконавчий директор Міжнародного фонду Блейзера в Україні О. Устенко. На його думку, стабільність української валюти гривні у 2016 р. залежатиме також від якості реформ, від динаміки експорту та від ситуації в зоні бойових дій. «Якщо триватимуть активні реформи – матимемо поліпшення інвестиційного клімату. За рахунок цього можемо очікувати припливу іноземних інвестицій. Якщо це відбудеться – відбуватиметься не просто стабілізація, а й можливо навіть укріплення гривні. Друга група факторів стосується експорту. Якщо не буде глобального падіння цін на українську експортну групу товарів, можна очікувати збільшення експорту і як наслідок – укріплення гривні. Негативний вплив можуть мати млявість у проведенні реформ, внутрішньополітичні негаразди та суперечності, а також загострення українсько-російського військового конфлікту. І в найгіршому випадку – припинення співпраці з МВФ. Останній чинник може спонукати найбільші девальваційні очікування», – О. Устенко. Причому за сприятливих умов обмінний курс української

національної валюти у 2016 р. може становити менше 25 грн/дол., тоді як за несприятливих умов може впасти нижче позначки 30 грн/дол.

Узагалі-то, і незалежні експерти, і урядовці визнають надзвичайну важливість зовнішнього фінансування для зростання української економіки за умов, що склалися. Як заявив Прем'єр А. Яценюк на прес-конференції за підсумками 2015 р., Україна розраховує отримати близько 10 млрд дол. кредитів від міжнародних фінансових організацій у 2016 р. За його словами, у цей обсяг входять кредити МВФ і пов'язані з ним кредити Світового банку та країн «Великої сімки». Раніше у НБУ повідомили, що очікують надходження у 2016 р. 8,87 млрд дол. зовнішнього фінансування порівняно з більш ніж 11 млрд дол. у 2015 р. Зокрема, Україна розраховує на отримання 4,58 млрд дол. від Міжнародного валютного фонду, 1,55 млрд дол. – від Європейського Союзу, 1 млрд дол. – від США, 0,21 млрд дол. – від Світового банку і 1,53 млрд дол. – з інших джерел.

А Міністерство економічного розвитку і торгівлі України у 2016 р. планує залучити 5 млрд дол. прямих іноземних інвестицій. Про це заявив міністр економічного розвитку і торгівлі А. Абромавічус 9 грудня минулого року під час публічного звіту членів уряду економічного блоку щодо виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Причому надходження прямих іноземних інвестицій в Україну, як і інших форм зовнішнього фінансування, сприятиме поліпшенню платіжного балансу України, зміцненню гривні та послабленню інфляції.

Загалом проведений вище аналіз показав надзвичайну складність нинішньої соціально-економічної ситуації в Україні, що й обумовило істотну неоднозначність прогнозів розвитку вітчизняної економіки у 2016 р. Дуже ймовірно, що за результатами господарської діяльності у I кварталі поточного року, а може – і раніше, державний бюджет на 2016 р. та прогнози розвитку економіки України в цілому доведеться доволі суттєво коригувати (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Верховна Рада України. Офіційний веб-портал (<http://rada.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2015. – № 50; Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>). – 2015. – 9.12; 2016. – 4–10.01; Левий берег (<http://lb.ua>). – 2015. – 23, 29–31.12; 2016. – 1, 2, 10.01; Мінпром (<http://minprom.ua>). – 2015. – 25, 29.12; 2016. – 3, 7, 8.01; Український Медіа Холдинг (<http://forbes.net.ua>). – 2015. – 4.12; Четверта влада (<http://4vlada.net>). – 2015. – 9.12; GfK Ukraine (http://www.gfk.ua/public_relations/press).*

Стан і перспективи вугільної галузі Західної України

Серед пріоритетних завдань, що протягом багатьох років декларувалися керівництвом нашої країни, чи не найпершим згадувалося досягнення енергетичної незалежності. З огляду на історичні традиції і наявну в Україні структуру розробки родовищ енергоносіїв одним зі шляхів вирішення цього стратегічного завдання став би розвиток вуглевидобувної галузі. Зокрема, за даними Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, загальні ресурси вугілля в Україні із заляганням до глибини 1500 м за різними оцінками становлять від 100 до 117,5 млрд т, близько половини з яких є підтвердженими (45–56 млрд т). В основному це кам'яне вугілля та антрацити різних видів – 92–94 % (з якого близько 2/3 – енергетичне, а близько 1/3 – коксівне), буре вугілля – 6–8 %. Проте події останніх років суттєво ускладнили як розробку перспективних планів розвитку, так і поточну ситуацію у вуглевидобуванні. Справа у тім, що лєвова частка згаданих ресурсів вугілля, а саме 92,4 % знаходиться в Донецькому вугільному басейні. На Львівсько-Волинський басейн припадає лише близько 2,5 % загальних обсягів чорного золота. Хоча самопроголошені «ДНР» і «ЛНР» контролюють лише близько третини Донецької та Луганської областей, але саме на цій території видобувалася майже половина всього українського вугілля, у тому числі майже 100 % антрациту. Враховуючи цей факт, додатковим чинником, що істотно ускладнює ситуацію, є те, що 45 % енергоблоків українських ТЕС працюють саме на вугіллі антрацитової групи.

Експерт Центру досліджень енергетики Т. Малишевський пропонує розглядати можливості розв'язання проблеми видобутку вугілля потрібних марок з точки зору реальної ситуації на Донбасі та можливих наслідків військової кампанії у тому регіоні. Експерт радить відштовхуватися від факту, що основні джерела наповнення складів ТЕС антрацитовим вугіллям нині містяться на непідконтрольній Україні території. У той самий час із покладами вугілля марок Г (газове) та Д (довгополумєневе) значно краща ситуація, оскільки вони в основному – на Західному Донбасі та в Західній Україні (<http://eircenter.com>).

Проте слід зазначити, що лише 35 % енергоблоків українських ТЕС використовують вугілля зазначених марок, а переведення енергоблоків на інші види вугілля технічно складна, тривала й недешева процедура. До того слід додати, що саме ТЕС за своїми технологічними характеристиками здатні збалансовувати добові коливання енергоспоживання і тому компенсувати за рахунок АЕС зменшення вироблення електроенергії на ТЕС не можна. Таким чином, єдиним відносно швидким і простим способом розв'язання проблеми забезпечення ритмічної і стійкої роботи енергосистеми України є закупівля антрациту. Як зауважує Т. Малишевський, дешевше всього закуповувати вугілля або в Росії, або на тимчасово неконтрольованих територіях. Проте цей шлях, на думку експерта, має багато ризиків політичного, корупційного і

морального плану. «Купувати вугілля в РФ досить привабливо з точки зору збагачення окремих угруповань підприємливих чиновників... Купувати вугілля з територій непідконтрольних Україні є дуже сумнівною практикою. Перш за все, не існує ніякої гарантії, що вугілля буде доставлено вчасно чи взагалі доставлено. Окрім високої вірогідності, що вугілля не буде доставлено, його якість також може виявитися далеко не найкращою... Всі ці контакти фінансового характеру тільки підтримують хворобливу уяву сепаратистів про власну самодостатність», – наголошує експерт.

Враховуючи зазначені ризики і наведені аргументи, з усіх можливих шляхів закупівлі вугілля необхідних марок, на думку Т. Малишевського, єдиним надійним, хоча і найдорожчим, залишається закупівля вугілля в далекому зарубіжжі: Австралії, В'єтнамі, Індонезії, Канаді, Колумбії, ПАР або США. Крім того, експерт зауважує, що в кризові часи імпорتنі закупки допоможуть частково завантажити вітчизняні порти та надати людям роботу.

Проте слід зазначити, що навіть за умов налагодження ритмічних поставок вугілля з-за кордону цей спосіб вирішення питання є тактичним та короткостроковим. «Альтернативою закупівлям вугілля є переоснащення вітчизняних ТЕС з вугілля марок А та П на вугілля марок Г та Д. Це питання стратегічного характеру та потребує всебічного вивчення. Його потрібно розглядати не тільки з техніко-економічної точки зору, але й з прогностично-стратегічної», – наголошує експерт Центру досліджень енергетики Т. Малишевський.

Таким чином, можна буде розв'язати одразу кілька проблем. По-перше, збільшити енергетичну незалежність України за рахунок відмови від купівлі вугілля марок А та П на зовнішніх ринках. По-друге, переведення ТЕС на ті марки вугілля, що виробляють шахти Волинсько-Львівського регіону, сприятиме значному підвищенню ефективності їхньої роботи, оскільки збитковість шахт здебільшого пов'язана з недостатніми обсягами видобутку, які, у свою чергу, стримувалися відносно малими потребами енергогенеруючих компаній. По-третє, прибутково працюючі шахти разом зі збагачувальними фабриками і логістичними ланцюжками значною мірою сприятимуть поліпшенню соціально-економічної ситуації у Західній Україні, де зайнятість населення традиційно становить чималу проблему.

Проте це завдання не з простих і далеко недешевих. Навіть якщо залишити за лаштунками проблему переобладнання енергоблоків ТЕС, що саме по собі вже достатньо складно і економічно, і технологічно, стан самої вугільної галузі Західної України далекий від задовільного. Шахти Львівсько-Волинського басейну збудували в 60-70-х роках минулого століття. У Нововолинську перша відкрилася в 1954 р. Останні 15 років підприємства не реконструювали. Як вже було зазначене вище, вуглевидобувні підприємства Волині – збиткові. Зокрема, за повідомленням інформаційного сайту Західної Волині «Буг», держава витрачає на їхнє утримання вдвічі більше коштів, ніж шахти заробляють самостійно. Щомісяця волинські шахтарі «забирають» з держбюджету 20 млн грн. На шахтах Львівсько-Волинського басейну і Червоноградській збагачувальній фабриці через відсутність відповідних коштів використовується

застаріле технологічне обладнання. Це підвищує собівартість вугілля та обмежує можливості нарощування його видобутку.

Зокрема, в. о. генерального директора ДП «Львіввугілля» А. Дяченко під час конференції 12 січня 2016 р. повідомив, що старі шахти видобувають високозольне вугілля, яке потрібно збагачувати перед тим, як відправляти на ТЕС. Тому «Львіввугілля» зацікавлене, щоб збагачувальна фабрика працювала, але на сьогодні вона не може вийти на виробничу потужність, бо це дуже затратно. «Щоб працювати, їм потрібно переробляти наше вугілля і напрацьовувати кошти. Якщо вони цього не роблять, то не мають джерел надходжень. Крім того, технічний стан фабрики надзвичайно складний. Якщо раніше вона переробляла до 150–200 тис. т. вугілля на місяць, то сьогодні може переробити 1 тис. т. Для порівняння, у січні фабрика взяла на переробку 19 тис. т. вугілля, а віддала всього 2,5 тис. т. концентрату», – пояснив А. Дяченко (<http://zik.ua>). Далеко непрості справи і з будівництвом нової десятої шахти біля Нововолинська, яка будується вже 26 років. Останнім часом до вже традиційної проблеми недофінансування будівництва долучилися серйозні проблеми з освоєнням навіть тих коштів, що були виділені. Справа у тому, що частина підприємств, які виграли тендери на виробництво гірничо-шахтарського устаткування, залишилися на територіях самопроголошених «ДНР» і «ЛНР». Незважаючи на те що окремим підприємствам вдалося вивезти обладнання і організувати виробництво в інших містах, але строки все ж таки були суттєво зміщені, і шахта не встигла освоїти кошти вчасно в рамках поточного фінансового року (<http://bug.org.ua>).

Але недобудованою десятою і збитковістю інших шахт проблеми західноукраїнських шахтарів не вичерпуються. Як було зазначено вище, вугілля у Львівсько-Волинському басейні має високу зольність, а отже, потребує збагачення. Перед тим як потрапити до електростанції, вугілля проходить обробку на Центральній збагачувальній фабриці (ЦЗФ) у м. Червонограді. Підприємство було державним до 2000 р., а потім його вилучили зі структури Львівсько-Волинського басейну. Відтоді фабрика – у приватній власності, натомість шахтарі власними силами ремонтують її обладнання. З пакета акцій ПАТ «Львівська вугільна компанія» 37,578 % належить державі, решта – юридичним особам, які зареєстровані в Луганську (ТОВ «Вантажно-транспортне управління», ТОВ «АСП трейд груп» та ТОВ «ІФОРАС»). Як повідомляє журналіст Н. Патрікеєва, «прес-служба міністерства зазначає, що уряд намагався повернути фабрику державі, але поки що безрезультатно. Зокрема, звернулися до Генпрокуратури з клопотанням оскаржити рішення засновників про створення ВАТ “Львівська вугільна компанія”. Увесь жовтень і частину листопаду минулого року збагачувальна фабрика взагалі не працювала – робітники страйкували. У грудні вони отримали гроші за червень і липень. Через зупинку фабрики на складах шахт зараз лежить 170 тис. т. необробленого вугілля. У середньому такої кількості вугілля вистачило б на двотижневу роботу теплоелектростанції» (<http://bug.org.ua>).

Більша частина шахт Львівської області розташована навколо міста Червонограда. Із сімома державними шахтами і ПАТ шахта «Надія» так чи

інакше пов'язане життя всіх мешканців міста і навколишніх населених пунктів. Ці підприємства, утім, як і в інших вуглевидобувних регіонах країни, є так званими містоутворювальними. Вони ще з радянських часів мають на своєму балансі численні, так звані непрофільні активи: дитячі садочки, їдальні, медпункти, санаторії, бази відпочинку. Утримання цих неприбуткових об'єктів також лягає тягарем на економіку шахт, не дає змоги вкладати хоча б найменші кошти в покращення умов праці й розвиток виробництва.

Певним виходом з важкої ситуації могла б стати приватизація, але достатньо привабливими для потенційних покупців є лише дві львівські шахти «Степова» і «Лісова», решта шахт у сьогоденні стані є неперспективним баластом. Тому склалася тупикова ситуація. Продати окремо цікаві шахти не дають профспілки, що стоять на захисті інтересів усієї шахтарської громади, а купити всі шахти разом нема охочих.

А тим часом, через зупинку роботи збагачувальної фабрики і заборгованість за вже відвантажене раніше вугілля, шахтарі державного підприємства «Львіввугілля» місяцями не отримують зарплатню і змушені переходити до рішучих дій: страйку і навіть перекриття дороги Львів – Рава-Руська. Проте існує думка, що активні дії шахтарів можуть бути викликані і суто політичними чинниками. Як зауважує політолог С. Таран, «враховуючи те, що шахтарі зараз не є достатньо інтегруючою верствою населення, у них немає організацій, профспілок, то завжди будуть спекуляції щодо того, що за цим може стояти хтось з олігархів. Ми пам'ятаємо, що ще кілька місяців тому був достатньо гострий конфлікт між Ахметовим і Демчишиним... Питання закупівлі енергії у теплоелектростанцій стояли досить гостро, оскільки уряд знизив ціну, за яку закупають енергію з ТЕС, чим одночасно підвищили ціну для атомних електростанцій. Це вдарило по інтересах Ахметова. Але говорити про те, що Ахметов безпосередньо підбурює шахтарів виходити на вулицю було б перебільшенням, тому що недостатньо впливу у нього на західній Україні». Водночас депутат від фракції «Народний фронт» А. Тетерук вважає, що учасники протестів шахтарів є жертвами маніпуляцій, здійснюваних володарями приватних компаній (http://newsradio.com.ua/2016_01_12/Hto-sto-t-za-strajkami-shahtar-v-Komentar-pol-tologa-1546/).

Додатковою проблемою до останнього часу було те, що Львівсько-Волинський басейн, незважаючи на порівняно незначну кількість видобутого вугілля, має проблеми зі збутом. Так, при проектуванні басейну передбачалося, що основними споживачами видобутого вугілля будуть Бурштинська та Добротвірська ТЕС, розташовані поруч – у Львівській та Івано-Франківській областях. Ці електростанції на той час входили до складу ВАТ «Західенерго». З часом «Західенерго» в результаті приватизації перейшло у склад компанії ДТЕК, що належить Р. Ахметову, як і більшість приватизованих шахт у Донецькій і Луганській областях. Але чомусь видобуток вугілля шахтами Львівсько-Волинського басейну не зацікавив ДТЕК. Навпаки, з часу приватизації «Західенерго» з Донбасу в регіон щорічно завозили 4–5 млн т вугілля, навіть незважаючи на те що витрати на транспортні перевезення при цьому становили 400–500 млн грн щороку. Ця схема поставок вугілля з

Донбасу сприяла занепаду Львівсько-Волинського басейну. І лише віднедавна все видобуте вугілля басейну почали відвантажувати на вищезазначені ТЕС (http://gazeta.dt.ua/energy_market/vugillya-ukrayini-ne-donbasom-yedinim_.html).

Поряд з цим, керівництво галузі й уряд активно шукають засоби для покращення ситуації. Зокрема, А. Дяченко зазначив, що протягом 2016 р. Львіввугілля планує не лише погасити заборгованість за зарплатою шахтарів, а й перейти на беззбитковий режим. Це буде зроблено за рахунок трьох аспектів. По-перше, збільшення обсягів вуглевидобутку за рахунок модернізації шахт (на це виділені кошти). По-друге, збільшення вартості вугілля. Середня собівартість тонни вугілля на львівських шахтах становить 1504 грн (при цьому на окремих шахтах сягає 2100–2300 грн, проте три рентабельні компенсують). 1 грудня 2015 р. Кабмін підвищив ціну на тонну вугілля на 100 грн – зі 1080 грн/т (без ПДВ) до 1180 грн/т (без ПДВ). Це істотно позначиться на прибутках підприємства. По-третє, оптимізація різних показників (як-от витрати електроенергії, транспортні витрати, об'єднання окремих структурних підрозділів), тобто приведення їх до можливостей, які підприємство може забезпечити (<http://galinfo.com.ua>).

Додатковим стимулом для роботи шахтарів Західної України і джерелом надії є той факт, що потенційні можливості Львівсько-Волинського вугільного басейну ще далеко не вичерпані. Поряд з енергетичним вугіллям шахти Західної України здатні видавати на-гора і цінне коксівне вугілля, значна частина покладів якого також залишилася на тимчасово окупованій частині Донбасу. Зокрема, у Львівсько-Волинському басейні виявлено Любельське та Тяглівське родовища коксівного вугілля, яке використовується в металургійному виробництві. Їхні балансові запаси становлять 1,1 млрд т. Питання про будівництво копальні на Любельському родовищі теж порушене, однак не реалізоване. У 2006 р. австралійське підприємство «Сі-Сі-Ай-Любеля» отримало дозвіл на користування надрами на полі шахти «Любельська» № 1–2. Планувалося ввести шахту в експлуатацію у 2014 р. Проте на сьогодні, за інформацією Львівської ОДА, цією фірмою ведуться роботи лише з проектування та підготовки до будівництва шахти. Проект повністю готовий, тож можна розпочинати будівництво шахти «Любельська» № 1–2. Шахта має проектну потужність 5,2 млн т вугілля на рік і 4,2 млн т коксівного концентрату. Балансові запаси Тяглівського родовища становлять близько 300 млн т. Розвідане поле шахти Тяглівська № 1. По ній затверджено балансові запаси – 102,4 млн т. Також виявлено перспективний пласт V6 «Візейський» вугілля марки «Ж», яке може використовуватися в енергетиці та коксохімічній промисловості. Пласт залягає на глибині 680–710 м. Його запаси – близько 31 млн т (http://gazeta.dt.ua/energy_market/vugillya-ukrayini-ne-donbasom-yedinim).

Підсумовуючи аналіз ситуації у вуглевидобувній галузі Західної України, можна констатувати її складне економічне й технологічне становище. Проте гостра потреба нашої енергетики і промисловості у вугіллі, невизначеність ситуації на Донбасі разом зі значними запасами Львівсько-Волинського вугільного басейну зумовлюють високу перспективність і доцільність подальшого розвитку вуглевидобутку на Західній Україні.

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

29–30 вересня 2015 р. в Українському науково-дослідному інституті лісового господарства та агролісомеліорації (УкрНДІЛГА) ім. Г. М. Висоцького Державного агентства лісових ресурсів України та Національної академії наук України (м. Харків) відбулася Науково-практична конференція «Лісівнича наука в контексті сталого розвитку». Співорганізаторами заходу виступили УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького й Товариство лісівників України.

У конференції взяли участь близько 150 представників Державного агентства лісових ресурсів України, УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького, Сумського, Тернопільського та Харківського обласних управлінь лісового та мисливського господарства, а також вітчизняних галузевих (аграрних, агроекологічних, лісотехнічних) наукових і освітніх установ (зокрема, Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, національних університетів Харкова, Ужгорода, Чернівців, Вінниці, Івано-Франківська), Українського центру підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів лісового господарства «Укрцентркадриліс», Карпатського національного природного парку, Національного природного парку «Святі гори» та інших організацій, які займаються проблемами лісу.

Під час пленарного засідання було виголошено доповіді, у яких учені висвітлили історичний та сучасний аспекти розвитку української лісівничої науки, внесок УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького у розвиток лісівничої справи в Україні, відобразили накопичений науковий і виробничий досвід, а також розкрили стан і перспективи досліджень у лісовій галузі.

У межах роботи двох секцій конференції вчені здійснили обмін науково-технічною інформацією й обговорили проблемні питання, зокрема з таких напрямів досліджень, як лісознавство та лісівництво, лісовідтворення, лісова політика, економіка, лісовпорядкування, інвентаризація, моніторинг, сертифікація лісів, передові інформаційні технології, ґрунтознавство, екологія, селекція, мисливствознавство і захист лісу, та взяли активну участь у численних живих дискусіях за зазначеними напрямами.

У рамках заходу його учасникам було продемонстровано створені співробітниками УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького науково-дослідні й виробничі об'єкти Харківської лісової науково-дослідної станції, на яких здійснюються наукові дослідження з лісівництва, лісовідновлення та лісорозведення, лісової селекції та інтродукції, екології, ентомології.

Учені також оглянули селекційно-насінницький комплекс Південного лісівництва Харківської лісової науково-дослідної станції, відвідали тепличний

комплекс та ознайомилися з результатами вирощуванням сіянців дуба звичайного, хвойних порід та сосни звичайної в різних умовах (відкритого ґрунту, контрольованого середовища та в коробах). Учасникам заходу було представлено низку інших селекційних об'єктів – географічні культури сосни жовтої 1983 р., випробні культури хвойних Вступне слово директора УкрНДІЛГА ім. Г. М. Висоцького, доктора сільськогосподарських наук, професора В. П. Ткача інтродуцентів американського походження (сосни жовтої, ялиці одноколірної, ялини Енгельмана, ялини колючої, дугласії) та клоново-насінні плантації дуба звичайного, модрина європейської та японської. Директор інституту, доктор сільськогосподарських наук, професор В. П. Ткач ознайомив присутніх з результатами дослідження з перетворення ослаблених порослевих дубових деревостанів, виключених з режиму головного користування, у насадження.

Підбиваючи підсумки конференції, її учасники констатували, що на сучасному етапі свого розвитку лісівнича наука в Україні потребує поліпшення матеріально-технічного забезпечення, та підкреслили необхідність покращення підготовки наукових кадрів у вищих навчальних закладах України, міжнародного стажування науковців, інтенсифікації обміну науковою інформацією, поглиблення координації спільних досліджень, посилення зв'язку між наукою та виробництвом шляхом проведення тренінгів, семінарів, підвищення кваліфікації, інформаційно-просвітницьких програм тощо.

Учасники заходу ухвалили рішення про періодичне проведення міжнародних молодіжних конференцій із проблем лісового господарства та агролісомеліорації, ініціювання підготовки видань (зокрема навчальних посібників) з різноманітних напрямів наукової діяльності, пов'язаної із лісовим господарством та екологією лісу, а також про врахування матеріалів конференції в роботі над нормативно-правовими документами щодо регулювання діяльності в лісовій галузі (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=2604>)*).

Корпоративне співробітництво

Підсумком наради керівників наукових і технологічних парків «Активізація діяльності та перспективи розвитку наукових і технологічних парків України», яка проходила в НТУУ «Київський політехнічний інститут», стало створення Національної асоціації наукових, технологічних парків та інших інноваційних організацій України.

Ініціатором створення асоціації виступив Міжнародний фонд сприяння інвестиціям – одна з громадських організацій в Україні, яка активно брала участь у створенні Національного депозитарію України.

Ініціативу підтримали Міністерство освіти і науки України та Національна академія наук України. Готовність надавати підтримку діяльності асоціації висловила відома фінансова група «Інвестиційний Капітал Україна».

Під час наради заступник міністра освіти і науки України М. Стріха підкреслив важливість і своєчасність самоорганізації інноваційних інститутів, спрямовану на активізацію інноваційного розвитку України.

Практичним досвідом з організації роботи наукового парку та його успішною співпрацею з державними, науковими та бізнес колами поділився ректор НТУУ «КПІ», президент наукового парку «Київська політехніка» М. Згуровський. Важливість державної підтримки розвитку технологічних парків, а також необхідність використання вже наявного, як позитивного, так і негативного досвіду, при впровадженні досягнень науки і техніки у виробництво зазначив О. Мазур, виконавчий директор технологічного парку «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона»

Директор департаменту інноваційної діяльності та трансферу технологій МОН України В. Шовкалюк виступив з аналітичною доповіддю про результати діяльності наукових і технологічних парків в Україні, а також окреслив актуальні проблеми їхньої діяльності (*Міністерство освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/26/naukovi-ta-texnologichni-parki-ukrayini-stvorili-asocziacziyu/>). –2015. – 26.06*).

* * *

В. Приседський – доктор хімічних наук, професор, живе і працює в Донецьку, у Національному технічному університеті.

ВВС Україна: Ви займаєтесь дослідженнями твердофазних функціональних матеріалів. Що це таке?

В. Приседський: Моя сфера науки в широкому сенсі – це хімія твердого тіла. Але якщо говорити про прикладний бік, то це твердофазні матеріали.

Чому функціональні? Ми розрізняємо, наприклад, конструкційні, грубо кажучи, «глухі» матеріали – як ось ця стіна (Показує рукою на стіну за спиною. – Ред.). Я можу по ній постукати, але якось цікавіше «поспілкуватися» з нею не можу.

Функціональні матеріали відрізняються тим, що вони здатні реагувати і перетворювати зовнішні впливи. Наприклад, перетворити механічні, акустичні, оптичні та багато інших впливів у сигнал, який можна детектувати. Це активні матеріали.

Ми з колегами найбільше уваги приділяли п'єзоелектрикам. Це речовини, які реагують на механічний тиск. Якщо здавити такий п'єзоелектрик (Бере «пальчикову» батарейку і натискає на неї з обох боків. – Ред.), то на його поверхні з'явиться електричний заряд, який можна потім використовувати. Механічний тиск перетвориться на електричний сигнал.

Зворотний п'єзо ефект – це, навпаки, коли електричний сигнал, прикладений до електродів зразка, перетворюється на механічну деформацію. Саме це і дозволяє застосовувати п'єзоелектрики в багатьох прикладних завданнях.

П'єзо ефект був відкритий братами П'єром і Жаком Кюрі на кристалі кварцу. Проте нині частіше застосовуються полікристалічні (іншими словами,

керамічні) п'езоматеріали – вони складаються з величезної кількості мікроскопічних зерняток. Кожне зернятко – це окремий кристал зі своїм порядком кристалічної решітки. У сусідньому зерні вже інша орієнтація решітки. За хімічним складом – це складні оксиди, найчастіше – цирконат-титанат свинцю або титанат барію.

ВВС Україна: А яке практичне застосування керамічних п'езоелектриків?

В. Приседський: До розпаду Радянського Союзу ми велику увагу приділяли п'езоматеріалам для сонарів – це очі й вуха підводних човнів. Вони випромінюють і приймають гідроакустичні імпульси. До речі, так само спілкуються дельфіни, кити й інші морські тварини. Ці імпульси відбиваються, ловляться і можна визначити, де розташований об'єкт, отримати іншу інформацію.

Існує величезний діапазон інших застосувань: мікрофони і гучномовці, слухові апарати і сейсмоприймачі, п'езозапальнички та електричні детонатори, п'езоскальпелі, датчики прискорення і тиску газу або рідини. А ще це такі елементи електричних та електронних схем, як мініатюрні п'езотрансформатори, електричні фільтри або лінії затримки сигналів.

Крім того, є ще п'езодвигуни. Подаємо напругу необхідної величини і частоти – і отримуємо обертовий ротор або рухомий штовхач. Перевага в тому, що ця робота дуже дозована. Це може бути ультрамікроскопічне переміщення. На цій основі створюються п'езопозиціонери. Скажімо, на космічному телескопі «Хаббл» п'езоелемент здійснює дуже тонку і точну переорієнтацію об'єктива в межах часток кутової секунди. П'езопозиціонер управляє зміщенням зонда сучасного атомно-силового мікроскопа, здатного не тільки бачити окремі атоми (вікова мрія вчених!), але і переміщати, маніпулювати ними.

ВВС Україна: Те, чим ви займаєтеся, це більше фундаментальна наука чи прикладна?

В. Приседський: Якщо займатися наукою послідовно, то доводиться робити і те, й інше. Ось, наприклад, (Показує книжку. – Ред.) моя монографія «Нестехіометричні сегнетоелектрики». У своїй основі це теоретична робота. Вивчення фундаментальних проблем – хімії твердого тіла сегнетоелектриків (Кристали, яким притаманне явище спонтанної поляризації. – Ред.) лягло в основу докторської дисертації, яку я захистив у Московському університеті в 1985 році.

У той час я працював у Науково-дослідному інституті «Реактив електрон», з яким співпрацюю досі. В інституті ми розробляли переважно прикладні теми. А це потребує великої колективної роботи – від лаборантів до кандидатів і докторів наук. Мені пощастило, що в ті часи я пройшов і стадію серйозного промислового впровадження. А тут потрібна участь ще більшої кількості людей.

Нині я займаюся більше теоретичними питаннями, але значну частину часу доводиться проводити в колективі для конкретних прикладних розробок.

Правда, в останній, воєнний час на Донбасі такі розробки призупинилися.

А найбільша активність в цій області була за радянських часів. На жаль те, що робилося в Україні, за масштабом на рівень нижче ніж те, що було в Союзі.

ВВС Україна: А все-таки, що впроваджувалося або впроваджується в Україні?

В. Приседський: Дещо ми робили, але не для великих заводів, а для окремих фірм, у тому числі приватних. Як я вже сказав, ми працювали в тісній співдружності – кафедра загальної хімії Донецького НТУ (яку очолює професор Приседський. – Ред.) та Науково-технологічний центр НАН України «Реактив електрон». Основна експериментальна і промислова база були там.

Спільно з відділом наноструктурних функціональних матеріалів (на чолі з моїм учнем, кандидатом хімічних наук Володимиром Погибком) розроблена п'єзокераміка для прослуховування акустичних сигналів у шахтах. Коли вугільний пласт готується викинути метан – страшна річ! – він починає поскрипувати, покректувати. І ці сигнали ловлять наші п'єзоелементи в пристроях під назвою «АПСС-1» донецької фірми «Інтеграл». Ці пристрої розміром з «пальчикову» батарейку розміщуються в проходках і сигналізують про підвищення небезпеки викиду газу. З кінця 1990-х і до 2012-го такі пристрої встановлені на 18 шахтах.

Або дніпропетровська фірма «Курс», яка випускає новий тип газових лічильників. Там немає обертового барабанчика, який рахує обсяг газу. Замість цього пускається ультразвук – у прямому напрямку протікання газу і в зворотному. За різницею часу проходження визначають величину газового потоку. Цей компактний пристрій працює з найширшим діапазоном умов: перепад швидкості потоку газу може бути в тисячу разів, тоді як звичайний лічильник з «вертушкою» розрахований на інтервал у десять разів.

П'єзокераміку для медичних пристроїв лазерної та ультразвукової терапії постачали для київської фірми «Аппамед» і заводу «Квант». Сотні п'єзоелементів відправлені за окремими замовленнями приватних підприємств і дослідницьких організацій.

Взагалі кажучи, це мало, але дещо ми зробили. Звичайно, до 1991 року за обсягом розроблених і доправлених до замовника п'єзоелементів ми робили в десятки разів більше. Зараз ми просто стоїмо.

ВВС Україна: Що в цій темі є нині найбільшим науковим інтересом?

В. Приседський: Наноструктурні перспективи п'єзокераміки. Наноматеріали вже більш ніж 20 років – у центрі уваги світової науки.

Широко відомо, що зниження обсягу частинок до нанодіапазону (1–100 нанометрів) призводить до придушення сегнетостану і п'єзоефекту. Навіщо ж тоді нано? А нам все ж вдалося показати, що синтез кераміки з нанопорошків дозволяє істотно підвищити її властивості за умови спеціальної «дворівневої» організації зернистої структури кераміки. Першу статтю про це ми вже опублікували в міжнародному науковому журналі (*ВВС Україна* (http://www.bbc.com/ukrainian/science/2016/01/151230_prisedskyi_interview_ko). – 2016. – 3.01).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

12 червня 2015 р. відбувся черговий семінар Державного фонду фундаментальних досліджень України (ДФФД) на тему: «Фізика і гуманітарні науки». Про деякі міждисциплінарні застосування статистичної фізики доповів Ю. Головач, член-кореспондент НАН України, доктор фізико-математичних наук, завідувач лабораторії Інституту фізики конденсованих систем НАН України (м. Львів).

Розглянуто складні системи на прикладі взаємодії слів у мові, універсальних законів життя у віртуальному світі, соціальних структур героїв давніх епосів. Поведінка цих систем може докорінно змінитися від як завгодно малої зовнішньої дії. А також проаналізовано системи, що складаються з багатьох взаємодіючих складових, у тому числі нефізичної природи. До фізичних об'єктів віднесено: детермінований хаос, квантові заплутування, спінове скло, неупорядковані магнетики, скручування білків. Об'єкти нефізичної природи: еконофізика, соціофізика, складні мережі. Лінгвістика кількісно розглянута на прикладі «Лиса Микити» Івана Франка і Шекспірівського «Гамлета». Приведено статистику екстремальних подій, філогенетичний аналіз і різні способи побудови мережі слів, а також розглянуто універсальність структури різних мов (*Державний фонд фундаментальних досліджень*

України

(http://www.dffd.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=118:12-cherwnia-2015-roku-vidbuvsia-cherhovyi-seminar-dffd-na-temu-fizyka-i-humanitarni-nauky&Itemid=508&lang=ua). – 2015. – 15.06).

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України

Доповідь директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової «Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики».

Проведення цілого комплексу назрілих політичних, соціальних і економічних реформ наразі відкриває можливості для кардинального реагування, але водночас потребує дуже чіткого узгодження специфічних новацій, адресованих саме Донбасу, із загальними, що поширюватимуться на всю Україну, та з тими зобов'язаннями, які взяла на себе держава в рамках асоціації з ЄС. Брак ресурсів істотно обмежує можливості спрямування на відродження Донбасу бюджетних коштів, надії на зовнішні інвестиції можуть не виправдатися, тому надзвичайно важливим видається залучення коштів населення. Задля цього необхідно реформувати систему оподаткування і розподілу доходів між бюджетами різних рівнів, перейти до формування бюджету розвитку за рахунок бюджетних асигнувань, державних внутрішніх позик, ресурсів спеціалізованих фінансових інституцій та державних цінних

паперів з преференціями щодо їх придбання населенням за рахунок власних заощаджень.

Економіка Донбасу вже давно не відповідала навіть дуже скромним сучасним вимогам – застарілі технології, небезпечні та шкідливі умови праці, висока енергоємність десятки років потребували докорінних змін. Але будь-яка пропозиція наштовхувалась на нездоланну перешкоду: необхідність забезпечення зайнятості працівників, які неминуче втратять роботу внаслідок реконструкції. І кожного разу влада не наважувалась на рішучі дії. Наразі економіку зруйновано і питання стоїть в контексті її відродження.

Під відродженням Донбасу розуміється розбудова прийнятної для життя території з урахуванням всіх особливостей та труднощів, обумовлених безпосередньою близькістю зони бойових дій. Знищення технологічно застарілої економіки і розрив традиційних зв'язків з тимчасово окупованими територіями та Росією змушує не тільки до формування принципово іншого господарського комплексу, а й до пошуку нових ринків постачання необхідної сировини, комплектуючих і збуту виробленої продукції.

У багатьох випадках нагальною потребою стане формування схем виробничих процесів із залученням до них підприємств Дніпропетровської, Запорізької, Харківської та інших областей України. Це означає необхідність:

- зміни системи розселення;
- будівництва нових доріг і комунікацій;
- будівництва/ремонту об'єктів соціальної інфраструктури, передусім житла;
- заохочення інвестицій в інноваційні об'єкти та технології;
- стимулювання прискореного розвитку малого та середнього бізнесу, що забезпечуватиме робочі місця для мешканців території і постачання населенню необхідних товарів та послуг.

Виконання визначених завдань потребуватиме специфічних рішень, зокрема пов'язаних із наданням певних преференцій.

Зокрема, слід зазначити істотний перерозподіл соціального статусу окремих професій. На фоні цілком очікуваного та зрозумілого підвищення соціальної ролі військових через значне скорочення (а в окремих випадках і повну зупинку) роботи шахт цілком реальною виглядає зміна соціальної ролі шахтарів, яка упродовж всього періоду незалежності була важливою складовою політичного життя країни.

Цілий комплекс проблем пов'язаний з масовим вимушеним внутрішнім переміщенням людей з регіону конфлікту. Дуже велика частина переселенців, попри загрози нових бомбардувань, за власним бажанням намагається переїхати до поселень, що максимально наближені до рідної домівки або навіть повернутися на окуповані території. Такі прагнення не варто кваліфікувати як прояви сепаратизму або антиукраїнських настроїв. У більшості випадків – це рефлексія на відсутність матеріального облаштування, житла та роботи, неможливість адаптації до умов життя у віддалених від Донбасу регіонах. Але це створює додаткове навантаження на території, що приймають внутрішньо

переміщених осіб, і які самі переважною мірою і без того знаходились у вкрай поганому стані.

Через руйнування об'єктів соціальної інфраструктури у вкрай складній ситуації опиняються люди похилого віку, інваліди, хронічно хворі. Зростання масштабів дитячого сирітства і безпритульності, за відсутності належної роботи, не лише провокує збільшення числа дітей, які не отримують освіти, але також є потенційною загрозою зростання злочинності.

Водночас необхідно підкреслити позитивні зміни соціо-психологічної ситуації в Україні, спричинені подіями на Донбасі. По-перше, істотно прискорилось формування української політичної нації, згуртованості суспільства навколо ідеї розбудови незалежної держави. По-друге, посилення соціальних зв'язків багаторазово віддзеркалилось у зростанні соціального капіталу, зокрема завдяки налагодженню принципово нової системи контактів між абсолютно незнайомими людьми. По-третє, утворилася альтернативна офіційним ЗМІ інформаційна система, до формування і використання якої залучена значна частина українців, передусім молодого та середнього віку, що вочевидь сприяє формуванню демократичного суспільства. Нарешті, по-четверте, саме усвідомлення суспільної небезпеки і прагнення її уникнення зумовило масовий волонтерський рух, який є найбільш очевидним і яскравим проявом діяльності громадянського суспільства.

Основою відродження Донбасу має стати консолідація зусиль влади, бізнесу і громадян та величезні, насамперед власні, фінансові ресурси усієї держави.

Економічне відродження. Донбас має стати майданчиком для комплексного впровадження найсучасніших методів управління та організації економічних процесів, де важливу роль відіграватимуть розвиток соціальної відповідальності бізнесу і різноманітні форми публічно-приватного партнерства. Працівники мають стати інвесторами та отримувати свою частку прибутків (як це відбувається в демократичних європейських країнах), а бізнес – податкові канікули під дієвим громадським контролем для запобігання зловживань.

Розвиток нових секторів економіки і будівництво нових підприємств на сучасній технологічній основі потребуватиме іншої за якістю робочої сили. Частково проблему можна вирішити за рахунок підготовки, перепідготовки та перекваліфікації кадрів шляхом створення навчальних центрів та забезпечення їх необхідними обладнанням, кадрами і навчальними технологіями. Пропозиція робочої сили на регіональному ринку праці формуватиметься також за рахунок різних форм міграції (стаціонарної, вахтової, маятникової).

Громадський порядок і безпека. При будівництві й відновленні виробничих і соціальних об'єктів потрібно передбачати їхній захист, посилення контролю за порядком на вулицях та в місцях масового скупчення людей. Необхідно концентрувати зусилля на подоланні і запобіганні в майбутньому проявів масової агресії, залученні для цього комплексу правоохоронних інструментів, методів психологічного впливу, роз'яснювальної роботи і

Наука України сьогодні

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Найбільш значущою подією для всієї нашої наукової спільноти у 2015 р. стало підписання Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь нашої країни у Рамковій програмі ЄС «Горизонт 2020».

Цей факт засвідчує як новий рівень взаємовідносин України і ЄС у галузі науково-технічного співробітництва, так і міжнародне визнання української науки.

Недавно підбито перші підсумки участі наших науковців у цій транснаціональній програмі. Попри те, що офіційно Україна стала учасником «Горизонту 2020» (H2020) менш як півроку тому (нотифікація Угоди в Брюсселі відбулася 17 серпня), за підсумкам проведених конкурсів, команди українських науковців уже виграли понад 60 проектів на загальну суму майже 7,4 млн євро.

Що це за проекти, кому поталанило перемогти в конкурсах, та які нам світять перспективи у подальших змаганнях за гранти?

Установи Національної академії наук виграли третину (20) із зазначеної кількості проектів (5 – тематично-дослідних, 12 – з наукових обмінів і 3 – організаційно-координаційні). Сума фінансування всіх академічних проектів за програмою «Горизонт 2020» становить 2,8 млн євро.

– Звісно, цифри не такі вже вражаючі. Але це тільки початок, – вважає віце-президент НАН України, академік НАНУ А. Загородній. – Програма «Горизонт 2020» – досить широка, проте спрямована значною мірою на підтримку інноваційних розробок. Вона має три пріоритети – передова наука, промислове лідерство та соціальні виклики. При цьому в розділі «Передова наука» передбачено і підтримку передових досліджень кращими індивідуальними групами, і розробку нових технологій, і розвиток інфраструктури (у тому числі електронної).

Розділ «Лідерство у промисловості» передбачає дослідження в галузі ІКТ, нанотехнологій, біотехнологій, нових матеріалів, космосу, доступ до ризикового фінансування, підтримку малих та середніх виробництв. Розділ «Суспільні виклики» по суті являє собою перелік тем, пов'язаних зі сталим розвитком. Таким чином, наші науковці мають досить широкі можливості для участі в програмі.

Дуже важливо, що тепер Україна має право на представництво в комітетах програми та участь у їх роботі. Це дасть можливість нам бути краще поінформованими про нові конкурси й програми, користуватися науковими базами нарівні з країнами-членами Євросоюзу, бути причетними до формування стратегії та поточної діяльності керівних органів «Горизонту».

Україна вже брала участь у попередніх програмах ЄС із підтримки наукових досліджень, зокрема в 7-й Рамковій програмі, але статус т. зв. «третьох країн» обмежував можливості наших науковців, зокрема щодо участі в деяких конкурсах, наші дослідники не мали права бути координатором проектів у складі міжнародних консорціумів. Утім, за результатами участі в РП-7, Україна посіла шосте місце серед країн такої категорії, зазначив А. Загородній.

Якими проектами за програмою «Горизонт 2020» може сьогодні похвалитися головна наукова організація України?

Найпомітнішим – як за масштабністю завдань, так і за вартістю (400 тис. євро) – є проект ERA-PLANET (The European Network For Observing Our Changing Planet – «Європейська мережа для спостереження змін нашої планети»), що спрямований на створення спільного європейського дослідницького простору у сфері спостереження Землі. Цей проект схвалений Єврокомісією у 2015 р. і передбачає фінансування обсягом 11 млн євро на період 2016–2020 рр. для консорціуму, до складу якого входять близько 40 установ. Україну в проекті представляє Інститут космічних досліджень НАНУ-ДКАУ, який має координувати дослідження українських організацій.

На думку фахівців, проект унікальний не лише для України, а й для Європи. Він передбачає синхронну організацію у країнах-учасницях міжнародних конкурсів за тематикою різних прикладних аспектів спостереження Землі, зокрема створення «розумних міст», ефективного використання природних ресурсів, харчової безпеки, відновлюваних джерел енергії тощо. Результатом проекту має стати створення Єдиного європейського простору дослідження Землі, і, таким чином, посилення лідируючої ролі Європи у виконанні робочого плану GEO на 2015–2025 рр.

Для довідки. GEO (Group of Earth Observation), до складу якої входять понад 100 країн та більш як 50 авторитетних міжнародних організацій, зокрема міжнародна метеорологічна організація WMO, Європейське космічне агентство ESA та ін. З 2004 р. діяльність провідних світових наукових центрів та установ у сфері спостереження Землі відбувається в межах робочих планів та ініціатив GEO. Діяльність цієї міжнародної групи спрямована на створення глобальної системи спостереження Землі GEOSS на основі спільного застосування даних дистанційних, наземних спостережень та результатів моделювання для розв'язання прикладних задач у таких галузях як енергетика, зміни клімату, біорізноманіття, харчова безпека, моніторинг водних ресурсів, повітря тощо.

«Як учасник проекту, Україна має шанс стати реальним членом європейської наукової спільноти і започаткувати проведення конкурсів наукових проектів за правилами Євросоюзу. Для цього нам необхідно гармонізувати механізми координації науки з європейськими країнами, – каже академік А. Загородній. – Національна академія наук України уже здійснює конкретні кроки в цьому напрямі».

Ще один цікавий проект програми H2020, що виконується з участю Інституту магнетизму НАН та МОН України, має досить магічну назву –

MagiC. У його рамках проводяться дослідження в новій галузі електроніки під назвою магніоніка. Ця галузь вивчає спінові хвилі, зокрема в цьому проекті – динаміку їх поширення, спосіб передачі інформації з мінімальними витратами енергії, фактори, які на це впливають. Партнерами проекту є вчені з Англії (університет м. Ексетер), Польщі (університет ім. А. Міцкевича, Познань) та інших країн. Упродовж 2015 р. (а саме стільки вже триває цей проект) в Інституті магнетизму дослідницьку роботу в рамках проекту спільно з українськими науковцями проводили аспіранти з університету м. Ексетер, два професори з університету А. Міцкевича та аспірантка з Іспанії. До роботи залучалися також аспіранти і студенти старших курсів фізико-математичного факультету НТУУ «КПІ». За результатами досліджень підготовлено статті для публікації в закордонних наукових виданнях.

На надзвичайно цікаві пошуки на стику наук спрямований проект АММОДИТ. Ідеться, зокрема, про розробку математичних методів для аналізу енцефалограм і кардіограм; моделювання процесів у кровоносній системі та результатів операцій на серці. Крім академічних установ (Інститут математики, Інститут гідромеханіки), у проекті беруть участь два провідні університети – КНУ ім. Т. Шевченка та НТУУ «КПІ». Головним координатором проекту є університет м. Любек (Німеччина), ще один закордонний партнер – Політехнічний університет м. Мілан (Італія).

«Зараз у нас уже виконуються три проекти, що фінансуються за програмою “Горизонт 2020”, – розповів керівник НКП при НТУУ “КПІ”, доктор технічних наук С. Шукаєв. – Один із них має назву UKRAINE і спрямований на співробітництво України в імплементації до європейської системи супутникової навігації. Цей проект дуже інноваційний по суті. Європа розробляє свою космічну навігаційну систему. Оскільки ж Україна – частина Європи, то, безумовно, цей проект для нас цікавий, адже ми також матимемо можливість використовувати європейську систему EGNOS.

Проект, у якому наш університет співпрацює з Державним космічним агентством та Національним авіаційним університетом, передбачає застосування інноваційних рішень у різних галузях, зокрема в авіації, на транспорті, наприклад при перевезенні небезпечних вантажів, у сфері послуг.

Крім того, маємо ще два проекти з програми наукової мобільності. Один із них – у галузі математики, а другий – нанотехнології. Європа недаремно витрачає величезні кошти на мобільність науковців. Проекти з наукової мобільності є не лише в “Горизонті”, а і в інших європейських програмах, зокрема “Еразму”, РП7. І хочу зазначити, що ми маємо приклади, коли освітні проекти, в яких брали участь наші молоді науковці, потім переростали в наукові».

Головний куратор програми «Горизонт 2020» в Україні – Міністерство освіти і науки. Заступник міністра професор М. Стріха прокоментував перші результати наших науковців у боротьбі за єврогранти.

– Те, що українські команди, які входять до міжнародних консорціумів, отримали понад 60 позитивних рішень і Україна отримала на реалізацію проектів суму, яка перевищує 7,3 млн євро, є підставою для оптимізму. Якщо

утримаємо цей темп, то з лишком повернемо кошти, які маємо заплатити як членські внески, і ще й будемо у вигазі. В якому вигазі – це, звісно, залежатиме від інтенсивності нашої праці.

А наразі можна зробити такі проміжні висновки.

Перше. Як я вже сказав, гроші, витрачені за участь у програмі H2020, ми повернемо.

Друге. У нас є великі внутрішні резерви. Вони полягають насамперед у посиленні інноваційної складової тих проектів, у яких ми беремо участь.

Проекти установ НАНУ – це понад 2,8 млн євро. Решта грантових коштів припадає на інші організації, університети, малий та середній бізнес. Мусимо пам'ятати: H2020 має дуже великий інноваційний сегмент. І, мабуть, найбільшою проблемою для України сьогодні є успішність (неуспішність. — Авт.) цього сегмента. До речі, у програмі «Горизонт» на цей сегмент закладено суму порядку 18 млрд євро.

Третє, що дуже важливо, – університети, фактично, не поступаються Національній академії наук у боротьбі за гранти.

Географія учасників «Горизонту» дуже широка. Від Києва до Мелітополя і від Красноармійська до Ужгорода науковці активно борються за гранти. У цьому сенсі університети динамічніші. Академічні вчені, за висловом одного з експертів, більшою мірою «важкі й консервативні». Сподіваюся, що ця ситуація змінюватиметься. Проблема академічних установ у тому, що вони спочатку примірялися до сегмента «Горизонту 2020», який називається excellent science (досконала наука). Це невеличкий сегмент, де йдеться про суто фундаментальну науку. Але там ідеться, фактично, про результати переднобелівського рівня, як мінімум. Звісно, там дуже велика конкуренція, і далеко не всі колективи з провідних європейських наукових центрів можуть мати шанс на перемогу. І тому, я думаю, у НАН теж має відбутися переусвідомлення, і наголос буде перенесено саме на участь у проектах прикладного спрямування.

Ми робимо все для того, щоб активізувати участь у програмі H2020. Розгорнули мережу національних контактних пунктів на базі університетів, академічних інститутів та інших відомств, у яких консультують з усіх питань участі в цій програмі, проводяться тренінги, семінари. Інтерес до «Горизонту» невпинно зростає. Українська наука перетнула дуже важливу межу – зараз вона, фактично, є учасником Європейського дослідницького простору (ЄДП) – European Research Area (ERA). Причому це не абстрактне, а цілком конкретне юридичне поняття, яке пишеться з великої літери. І це має привести до великих змін щодо самої української науки. Думаю, настане час, і цілком природно першими в таблиці про ранги в нас будуть не ті, хто має великий іконостас вітчизняних відзнак і титулів, а люди, найбільш успішні в боротьбі за європейські гранти.

Звісно, не можна все зводити тільки до цього. Зрозуміло, є певні напрями, котрі ми маємо всіляко підтримувати і плекати, як, наприклад, українська філологія, мистецтвознавство та інші гуманітарні сфери. Ніхто не має права дорікнути, що вони не мають європейських грантів. Але коли йдеться, скажімо,

про фізику, математику, біологію та інші природничі дисципліни, то тут мають бути міжнародно визнані критерії ефективності.

МОН, використовуючи механізми нашої участі в ЄДП, ініціювало проект незалежного зовнішнього аудиту української науки. Сформульовано три групи питань. У нас працювала робоча група, яка збирала пропозиції з приводу того, що ми хочемо почути від експертів. З'ясувалося, що ми не такі вже й оригінальні, себто ми хочемо почути від європейських експертів приблизно те, що раніше хотіли почути, скажімо, болгар, іспанці. Отже, ми хочемо зрозуміти, що в нас відбувається з науковою системою взагалі, наскільки ефективні чинні механізми, що потрібно вдосконалити, аби вони працювали краще, як удосконалити процес оцінювання результатів, проведення конкурсів тощо. Ще дуже важливо – які сектори вітчизняної науки, виходячи з теперішнього нашого потенціалу, кон'юнктури світового наукового пошуку, які напрями досліджень найбільш перспективні. Це дуже цікава річ. Бо не секрет, що ми часом більш консервативні в пошукові нових напрямів, ніж західні вчені. Тобто якщо на Заході напрям вичерпується і люди переорієнтовуються на щось нове й перспективне, то в нас дуже часто як окремі науковці, так і цілі наукові колективи продовжують працювати над тими науковими напрямками, які в основному майже вичерпані. Тому нам дуже цікаво отримати погляд із-зовні – що з того, що ми робимо, по-справжньому цікаве для світової науки....

...Звісно, нам дуже потрібно динамізуватися. Щоб усі сектори нашої науки виходили на постійний діалог із суспільством. Думаю, якби цей діалог відбувався, то не склалася б така бюджетна ситуація, як наприкінці нинішнього року. Вина за відсутність зазначеного діалогу лежить не тільки на владі. Вона лежить і на пасивності наших учених, маю на увазі насамперед науковців керівних рівнів. Позиція: а) держава повинна нас фінансувати; б) держава не повинна нас питати, на що витрачаються гроші, – програшна. Зараз потрібно чітко пояснювати, що гроші витрачаються на те-то й те-то. Тим більше що в тієї ж НАН є дуже багато прикладів, аби це переконливо показати.

В умовах бюджетної скрути вчені повинні мати дуже переконливі аргументи і для влади, і для суспільства, що, попри всі труднощі, наука мусить бути тією сферою, де в останню чергу можна щось скорочувати, бо наука – це і основа прогресу, і обороноздатність, і національна безпека, загалом – це майбутнє держави. Тепер цей діалог важливий як ніколи (*За мам. Дзеркало тижня. Україна* (<http://gazeta.dt.ua/science/visokiy-gorizont-.html>). – 2015. – 28.12).

* * *

23 червня 2015 р. у Міністерстві освіти і науки відбувся українсько-французький форум закладів вищої освіти. Українська та французька сторони підписали меморандум про співпрацю та 15 договорів про співпрацю між вітчизняними та французькими вищими навчальними закладами.

Метою спільної роботи є посилення обміну досвідом у сфері освіти і науки, розвиток програм обміну між двома країнами студентів і науковців, аби вони могли спільно працювати та навчатись. Також важливим напрямом роботи

є поглиблення співпраці між вищими навчальними та науково-дослідними закладами України і Франції.

Отже, співпрацюватимуть французька Конференція президентів університетів CPU та українська Рада Співки ректорів вищих навчальних закладів, а також Конференція директорів інженерних шкіл Франції CDEFI та Асоціація ректорів вищих технічних навчальних закладів України. Підписано договір про створення Асоційованої міжнародної лабораторії у галузі фізики високих енергій (IDEATE). Створять її спільними зусиллями Національного центру наукових досліджень Франції (CNRS), Комісаріату ядерної та відновлювальної енергій (CEA), НАН України, Університету Париж 11, КНУ ім. Тараса Шевченка та ХНУ ім. Каразіна. Також Міністерство освіти і науки України та Агентство гарантії якості вищої освіти України підписали Протокол про співробітництво з Високою радою оцінювання наукових досліджень та вищої освіти Франції (HCERES).

Угоди, які були підписані між університетами України та Франції, окрім традиційних фізики та математики, включають нові напрями співпраці – філологію, науки про довкілля, суспільні та гуманітарні науки (*Урядовий нормал*

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248267867&cat_id=244277212). – 2015. – 23.06).

* * *

У рамках Французько-українського форуму закладів вищої освіти і науки КНУ ім. Тараса Шевченка (в особі першого проректора О. Закусила) підписав низку угод з такими університетами: Університет міста Ле Ман; Університет міста Кан, Нижня Нормандія, Вища національна школа передових технологій ПаріТек, Вища політехнічна школа м. Париж, Паризький національний інститут східних мов та цивілізацій (*КНУ імені Тараса Шевченка Інформаційно-обчислювальний центр університету* (*<http://www.univ.kiev.ua/news/6676>*). – 2015. – 23.06).

* * *

8 червня в ННІ «Інститут геології» науковці КНУ ім. Тараса Шевченка зустрілися з представниками Департаменту природних ресурсів Канади: директором міжнародного відділу сектору наук про З. Кеннетом Ко та завідувачем відділу досліджень природних ресурсів Канади В. Костильовим. Канада пропонує тісне співробітництво у вивченні нафтогазового потенціалу нетрадиційних скупчень вуглеводнів, у першу чергу – сланцевого газу. Учені обговорили можливості співробітництва у сфері наукових досліджень, геологічної освіти, закордонного стажування студентів та аспірантів КНУ ім. Тараса Шевченка (*КНУ імені Тараса Шевченка Інформаційно-обчислювальний центр університету* (*<http://www.univ.kiev.ua/news/6650>*). – 2015. – 9.06).

* * *

Тісна співпраця між Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка та Університетом м. Констанц (Німеччина) дала змогу налагодити програму мобільності, надавши можливість бакалаврам, магістрам, аспірантам та науковим співробітникам університету протягом 1–3 місяців проходити стажування в Університеті м. Констанц.

Основним кандидатам на участь у програмі обміну надається можливість відвідувати лекції, працювати в бібліотеці та в лабораторіях Університету м. Констанц, проводити наукові дослідження за тематикою курсових, дипломних і дисертаційних робіт.

Представники університетів обговорили план організації осінньої школи (5–10 жовтня 2015 р.) для студентів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка таких спеціальностей як інформатика, прикладна математика, економіка, статистика, інших фізико-математичних дисциплін. Останні матимуть змогу прослухати лекції іноземних професорів та дізнатися більше про можливості стажування й навчання у Німеччині. У цей час викладачі нашого університету отримують можливість поспілкуватись із зарубіжними колегами щодо організації спільних наукових проєктів та розвитку освітньої діяльності.

Досвід роботи з Університетом м. Констанц вкотре засвідчує, що міжнародна співпраця між університетами відкриває нові шляхи для генерації ідей, формування інноваційних процесів, отримання якісно нових результатів від виконання спільних проєктів (*КНУ імені Тараса Шевченка Інформаційно-обчислювальний центр університету (<http://www.univ.kiev.ua/news/6646>). — 2015. – 8.06*).

* * *

Відбувся візит делегації Конференції академічних шкіл Польщі (KRASP) в Україні, спрямований на започаткування масштабного науково-освітнього проєкту співпраці між вишами України та Польщі. На семінарі представники Спілки ректорів ВНЗ України на чолі з академіком Л. В. Губерським обговорили з польськими колегами вже наявні спільні проєкти між вишами двох країн, перспективи створення аналогічних навчальних планів, запровадження подвійних дипломів і обмінів науковцями. Президент Національної ради науки та вищої освіти Польщі Єжі Возніцький презентував детальний аналіз окремих прикладів співпраці на фоні порівняння систем вищої освіти наших країн (*КНУ імені Тараса Шевченка Інформаційно-обчислювальний центр університету (<http://www.univ.kiev.ua/news/6641>). – 5.06. – 2015*).

* * *

15 червня НТУУ «КПІ» відвідав Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Корея в Україні Сол Кьон-Хун та військовий аташе Посольства Республіки Корея Чої Хйонг-Сок. Гості зустрілися з ректором КПІ академіком НАН України М. Згуровським і обговорили питання співпраці

з університетом. У зустрічі також узяли участь проректор університету з міжнародних зв'язків член-кореспондент НАН України С. Сидоренко, заступник проректора з наукової роботи В. Барбаш, генеральний директор Наукового парку «Київська політехніка» Я. Кологривов, керівник Стартап-школи КПП Sicorsky Challeng I. Малюкова та науковці університету.

Для очільника південнокорейської дипломатичної місії та його колеги співробітники університету зробили низку презентацій. Науковий парк «Київська політехніка» та його проекти представив його генеральний директор Я. Кологривов. Він також розповів гостям про розроблену науковцями університету переносну установку для очищення води в польових умовах «Сова». Масштабну космічну програму КПП та її первістка – перший український студентський наносупутник PolyITAN-1, який нині перебуває на навколосезонній орбіті, представив її керівник Б. Рассамакін. Про проект безпілотного літального апарату класу «міні» Spectator розповів його автор Р. Карнаушенко (*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (<http://kpi.ua/node/10641>). – 2015. – 15.06.).

* * *

9 червня в НТУУ «КПІ» відбулася IV Міжнародна конференція «Інтелектуальні енергетичні системи – ESS'15». Організаторами конференції виступили Національна академія наук України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» та ін.

У роботі конференції взяли участь майже 200 науковців і співробітників ІЕЕ, ФЕА, ФЕЛ НТУУ «КПІ», спеціалісти із інших міст України та зарубіжні гості з Польщі, Молдови, Казахстану. Буде заслухано і обговорено 75 доповідей.

У день відкриття учасники заслухали п'ять пленарних доповідей: «Smart Grid – пріоритети сучасної науково-технічної та іноваційної політики» (директор Інституту енергозбереження та енергоменеджменту НТУУ «КПІ», професор С. Денисюк, академік НАН України Б. Стогній, директор Інституту електродинаміки НАН України О. Кириленко); «Керовані компактні електропередачі 110-750 кВ» (В. Постолатий з Інституту енергетики Академії наук Молдови); High capacity converters for special applications (Ryszard Strzelecki з Інституту електротехніки Морського університету м. Гдиня, Польща); «Залежність додаткових втрат в трифазних системах електропостачання від реактивної потужності і пульсацій миттєвої активної потужності» (Г. Жемеров з Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» і Д. Тугай з Харківського національного університету міського господарства ім. А. М. Бекетова); «Інтелектуальна система автоматичного управління технологічними об'єктами на базі СПЛК SIMATIC S7-1200» (А. Компесбаєва, О. Кім, А. Ауезова, З. Абдуліна – всі автори з Некомерційного акціонерного товариства «Алматинський університет енергетики та зв'язку», Казахстан) (*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (<http://kpi.ua/15-06-09>). – 2015. – 9.06.).

* * *

Україна свернула все научні проекти з Росією. Об цьому во время українсько-французького форуму заведених вищого освіти і науки повідомив заступник міністра освіти і науки України М. Стриха. По тому, по словам М. Стрихи, стратегічними научними партнерами України являються Франція, Німеччина, Польща, країни Балтії, Австрія і США.

Значущим подією М. Стриха назвав підписання з 20 березня 2015 г. угоди про співпрацю між Україною і ЄС «Горизонт 2020».

22 червня Рада ЄС офіційно продовжила економічні санкції ЄС, які були введені в відповідь на дестабілізуючу роль Росії на Сході України до 31 січня 2016 г. Цей крок наслідок рішення Євро Ради в березні 2015 г., коли лідери ЄС зв'язали продовжителюсть цих санкцій з повним виконанням мінських угод, що передбачено зробити до 31 грудня 2015 г.

Постійні представники країн Європейського Союзу на зустрічі в Брюсселі 17 червня прийняли продовження санкцій в відношенні РФ і заборону на інвестиції в анексований Росією Крим до 23 червня 2016 г. Продовження обмежувальних заходів на незаконне приєднання Криму і Севастополя було затверджено 19 червня.

«Горизонт 2020» – програма ЄС по дослідженням і інноваціям, яка розрахована на 2014–2020 гг. з загальним бюджетом приблизно 80 млрд євро (*GlavPost.Com* (<http://glavpost.com/post/23jun2015/Society/47628-ukraina-svernula-vse-nauchnye-proekty-s-rossiey.html>)). – 2015. – 23.06).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Дніпропетровське конструкторське бюро «Південне» запропонувало розробити для США ракетний двигун на заміну російському РД-180, який використовують в американських ракетах-носіях Atlas 5. За словами, генерального конструктора КБ О. Дегтярьова, поглиблені цільові дослідження ринку США показали, що доцільно створити новий потужний двигун з тягою 250 т і зв'язку цих двигунів тягою 500 т і вище. Сьогодні КБП веде переговори з низкою потенційних замовників й інвесторів зі США, зацікавлених у реалізації цієї ініціативи. За оцінками фахівців, такий двигун можуть створити і випробувати вже до 2019 р.

Зацікавленість американської сторони в українських розробках пояснюється ще й тим, що з низки причин американські космічні компанії намагаються уникнути використання російського РД-180 на американських носіях, і зараз уряд США виділяє великі суми на пошук альтернативних установок.

За даними конструкторського бюро, компанія розробила більш ніж 30 видів рідинних ракетних двигунів, 17 з яких доведено до серійного

виготовлення. Двигунами дніпропетровської розробки оснащено РН «Зеніт», «Циклон», Vega.

Американські військові збираються відмовитися від двигунів РД-180 до 2019 р. Для цього оголошено конкурс з розробки прототипів нових ракетних двигунів (LB.ua (http://ukr.lb.ua/news/2015/06/30/309601_kb_pivdenne_zaproponovalo.html)). – 2015. – 30.06).

* * *

19 червня виповнився рік з дня виведення на навколоземну орбіту першого українського наносупутника PolyITAN-1. Цей космічний апарат формату Cubesat масою 1 кг і розмірами 10x10x10 см створила група науковців, інженерів та студентів теплоенергетичного і радіотехнічного факультетів, факультету електроніки, а також Інституту телекомунікаційних систем НТУУ «КПІ» під керівництвом кандидата технічних наук Б. Рассамакіна. Для відстеження його польоту і проведення запланованих досліджень в університеті було створено центр керування польотом з необхідним випробувальним обладнанням.

Метою запуску супутника PolyITAN-1 є відпрацювання технологічних режимів польоту; перевірка енергетики розроблених в університеті сонячних джерел живлення; адаптація до умов космосу і вдосконалення для майбутніх польотів цифрових каналів передачі інформації із супутника на Землю та команд управління ним; дослідження впливу космічного простору на роботу електронних підсистем супутника та ін.

Саме в центрі керування за рік після запуску PolyITAN-1 зібралися розробники наносупутника й дослідники, які працюють у цьому проекті та над розробкою наступного апарату серії PolyITAN. Власне, більшість із них й так зустрічається практично щодня, адже перший український наносупутник, на відміну від багатьох космічних апаратів, які в ніч з 19 на 20 червня минулого року стартували разом з ним (нагадаємо, тоді ракета-носіє «Дніпро» доставила в космос 33 супутники, створені вченими 17 країн світу), і досі перебуває на орбіті, і його сигнали несуть дуже цінну інформацію про роботу його систем і підсистем. Тож за рік отримано доволі значний її масив. Частина цієї інформації враховується під час підготовки до запуску наступного наносупутника в рамках космічної програми КПІ, частину вже використано для удосконалення управління апаратом на орбіті. Зокрема, деякі корективи внесено в роботу підсистем радіозв'язку, програмне забезпечення; розміщення, склад і роботу антенного модуля тощо (*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (<http://kpi.ua/node/10644>)). – 2015. – 19.06).

* * *

Відбувся Запуск ракети «Вега» з українським двигуном з космодрому Куру у Французькій Гвіані. «Вега» транспортувала на орбіту телекомунікаційний супутник. Операція пройшла успішно.

Маршевий двигун для ракети розробили дніпропетровські конструктори, а зібрали на «Південмаші». (Телеканал новини «24» (http://24tv.ua/mizhnarodni_novini/raketa_vega_z_ukrayinskim_dvigunom_poletil_a_u_kosmos/n587149). – 2015. – 23.06).

* * *

30 червня 2015 р. відбулася відеоконференція між українською та бразильською сторонами щодо реалізації українсько-бразильського проекту «Циклон-4». Від української сторони відеоконференцію проводив голова ДКА О. Урусський, від бразильської – перший заступник міністра науки, технологій та інновацій Бразилії Емілія Марія Сілва Рібейро Курі. Також у засіданні взяли участь представники Міністерства закордонних справ та Фонду державного майна України.

Учасники засідання в режимі відеозв'язку обговорили проблемі питання реалізації українсько-бразильського проекту «Циклон-4» та можливі шляхи виходу з кризової ситуації.

Голова ДКА зазначив, що Україна направила ноту Міністерству закордонних справ Бразилії з вимогою висловити офіційну позицію щодо подальшої реалізації українсько-бразильського проекту «Циклон-4» (*Державне космічне агентство України* (<http://www.nkau.gov.ua/nsau/newsnsau.nsf/HronolU/0BFBCBC76D47B7FFC2257E7500246A19?OpenDocument&Lang=U>). – 2015. – 1.07).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Генеральный директор производственного техно-торгового предприятия «Электрон», руководитель коммунального предприятия «Одесский региональный центр инноваций и инвестиций» (ОРЦИИ), проекта по созданию индустриального кластер-технопарка «Международный центр производителей» В. Марченко:

Залог успеха Украины в будущем должен определяться развитием высоких технологий. А добиться этого можно только в том случае, если лучшие украинские специалисты и ученые найдут применение своим талантам на родине и перестанут массово уезжать за рубеж.

Кроме разработки инвестиционных и инновационных бизнес-планов и бизнес-проектов, ОРЦИИ вменялось в обязанность создавать привлекательные условия для мировых производителей радиоэлектронной и другой техники и способствовать их скорейшей адаптации к украинскому рынку.

Деятельность ОРЦИИ была отмечена дипломами двух международных выставок. Проект вызвал большой интерес у японских, тайваньских, американских компаний. Мировые лидеры IT-технологий поняли, что сотрудничество с Одессой прежде всего сокращает транспортные расходы. Сейчас доставка радиоэлектронной продукции из Кореи, Японии, Китая, Индонезии и Малайзии в Европу и в западные регионы России занимает

порядка 25–45 дней. Если же везти ее из Одессы, понадобится два-три дня. Значит, себестоимость продукции снижается на 16 %. К тому же сервисное обслуживание приближается к сборке.

В кластер-технопарке запланировано производство сложной микроэлектронной, бытовой, компьютерной, электронной техники, ее элементов, различного оборудования, предназначенного для решения лечебных, диагностических, геологоразведочных и планово-модельных задач в различных областях науки и практической деятельности.

Фирмы Англии, Германии, Нидерландов, США заинтересовало инновационное направление проекта по организации производства биодизельного топлива из микроводорослей. Это ноу-хау международного значения. Водоросли быстро растут и размножаются, производят в пять раз больше биомассы на гектар, чем наземные растения. За рубежом уже есть промышленные заводы по производству биодизельного топлива из микроводорослей.

ОРЦИИ проработал контракт на поставку в Одесскую область завода производительностью 100 т сухих микроводорослей в сутки, который сможет производить в сутки 45 т биодизельного топлива и 55 т комбикорма для птицы или крупного рогатого скота. Технопарк «Международный центр производителей» берет на себя обязательства выпускать все технологическое оборудование для подобных биодизельных заводов различной мощности и монтировать их под ключ. Ориентировочная стоимость завода на 100 т сухих микроводорослей в сутки составит 10 млн евро. Площадь земельного участка под завод – 10 га земли. Доходность предприятия – 57 млн дол. в год. А производимый здесь биодизель соответствует европейскому стандарту на биодизельное топливо EN 14214.

С появлением биоцеха в Одессе будут переведены все городские котельные на биодизельное топливо да еще бюджет получит прибыль от продажи жмыха для кормления рыбы, птицы и крупного рогатого скота. На площадях биоцеха можно выращивать уникальную микроводоросль – спирулину, которая дает возможность, как биологическая добавка, выводить радионуклиды из организма человека. По этому поводу кластер-технопарк «Международный центр производителей» уже подписал договор о сотрудничестве с разработчиком проекта выращивания спирулины Одесским национальным университетом им. Мечникова.

Интереснейшими направлениями инновационного развития кластер-технопарка являются также организация производства солнечных батарей промышленного и бытового назначения, промышленного внедрения фторидных технологий для производства полупроводников кремния, титана и переработки отработанного ядерного топлива *(Ростовцев Е. От коррупционеров пользы не дождешься // Рабочая газета (<http://rg.kiev.ua/page5/article34010/>). – 2015. – 23.06).*

Інформаційно-комунікаційні технології

Українські стартапери створили мобільний навігатор Navizor, який допоможе прокласти маршрут поїздки з урахуванням якості дорожнього покриття. Розробили навігатор співробітники однієї з аутсорсингових ІТ-компаній Івано-Франківська *bvblogic*. Ідея проекту народилася в 2013 р., коли один з творців Navizor намагався знайти оптимальний дорожній маршрут для поїздки під час відпустки, і жоден з існуючих навігаторів не надавав інформацію про якість дорожнього покриття. Як результат, вже до кінця 2013 р. івано-франківські розробники створили свою першу версію сайту, на якому можна було поставити оцінку якості дороги на онлайн-карті.

Вийшла бета-версія мобільного Android-додатки Navizor beta, у якій є функції навігатора, оцінки якості доріг і статистики. Навігатор дозволяє прокладати рекомендовані автомобільні маршрути з урахуванням якості дорожнього покриття в режимах для автомобіля і пішохода. Також на онлайн-карті є розділення за кольором ділянок дороги, залежно від їх якості, а при наближенні до поганої дороги Navizor beta видає попереджувальний сигнал.

Опція оцінки якості доріг дає змогу оцінити дорожнє покриття в балах від одного до п'яти, а оновлення інформації відбувається в режимі онлайн. Статистичні дані Navizor beta базуються на більш ніж 290 тис. оцінках користувачів про більш ніж 96 тис. км доріг в Україні.

Проект Navizor позиціонується як соціальна ініціатива, оскільки націлений на активність небайдужих громадян в незалежній оцінці і моніторингу якості доріг, поточних і капітальних ремонтів у всіх куточках України. Команді розробників сервісу запропонували співпрацювати з Міністерством інфраструктури України для відображення поточних планів ремонтних робіт Укравтодору на картах (*Espresso.tv* (http://espresso.tv/news/2015/07/02/ukrayinci_stvoryly_mobilnyy_navigator_yakyy_pokazuje_pogani_dorogy). – 2015. – 2.07).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Кількість вищих навчальних закладів і академічних інститутів, переміщених на контрольовану Україною територію, на цей момент налічує принаймні 25 організацій і перевищує відповідні показники наукової інфраструктури для тієї ж Естонії чи інших держав із мільйонним населенням. Цей факт свідчить про потужність освітньої й академічної мережі на Донбасі, більша частина якої опинилися зараз у дуже складному становищі. Саме про це йшлося в публікації «Вихід зі Сходу» (*Exodus from the East*), яка з'явилася 2 січня 2015 р. у *Science*, одному з двох найпрестижніших наукових журналів світу (http://gazeta.dt.ua/science/ekstrena-dopomoga-uchenim-pereselencyam_.html).

Поява цієї публікації в *Science* стала тим спусковим гачком, який ініціював початок міжнародної кампанії на підтримку фізиків з Донбасу. У середині січня

Українське фізичне товариство (УФТ) надіслало відповідний заклик до фізичних товариств Європи й Америки, у якому просило їх надати допомогу вимушеним переселенцям у вигляді університетських підручників з фізики, наукових журналів, лабораторного обладнання, зокрема вживаного, спільних дослідницьких проектів тощо.

Першим на цей заклик відгукнулося Італійське фізичне товариство, яке надало УФТ грошову допомогу на суму 3 тис. євро. Майже дві третини цієї суми пішло на закупівлю комп'ютерного обладнання для Донецького національного університету у Вінниці, завдяки чому там було створено сучасний комп'ютерний клас. Його урочисте відкриття відбулося 22 червня. Відкрив комп'ютерний клас президент УФТ, заступник міністра освіти і науки України М. Стріха, який, крім того, прочитав дві наукові лекції для студентів і викладачів ДонНУ.

Наступна акція УФТ у рамках італійської допомоги полягатиме у придбанні та направленні до переміщених університетів Донбасу шеститомного сучасного університетського курсу фізики українською мовою, виданого недавно в Одесі за редакцією професора В. Сминтини.

Наймасштабнішу співпрацю з УФТ запропонувало Американське фізичне товариство (АФТ). Основним ініціатором і рушійною силою цієї співпраці став відомий американський фізик українського походження, іноземний член НАН України Ю. Гамота (George Gamota). Відносини УФТ і АФТ мають досить довгу історію, яка розпочалася ще 24 роки тому, коли АФТ запропонувало й запустило масштабну «Програму екстреної допомоги» («Emergency Aid Program») з метою допомогти вченим з колишнього Радянського Союзу. Тож нинішнього року, коли питання міжнародної допомоги українським ученим знову гостро стало на порядку денному, було створено робочу українсько-американську групу, яка складається з американських колег, котрі виїхали до США зі Східної України і вже добре вкоренилися, та переселенців із Донбасу (електронна адреса цієї групи ukrphysicssos@ukr.net). Було сформульовано основні потреби та плани їх реалізації. На цей час усі українські фізики з Донбасу мають змогу безкоштовно стати членами АФТ, чим уже немало їх скористалося. Обговорюються такі напрями спільних дій, як підготовка та подання спільних проектів, спрямованих на реформування науки і вищої освіти в Україні, розвиток інноваційної діяльності, організація і проведення вебінарів, семінарів через Інтернет, онлайн лекційних курсів, безкоштовного доступу до журналів Американського фізичного товариства тощо.

Окрім Американського фізичного товариства, про необхідність екстреної підтримки фізиків-переселенців з Донбасу заявила й незалежна некомерційна організація зі США CRDF Global, яка ставить за мету сприяння розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва з допомогою грантів, технічних ресурсів, навчання та різноманітних послуг. У червні 2015 р. ця організація створила спеціальний Фонд підтримки українських учених і підприємців, одне з основних завдань якого – допомога вченим з Донбасу (*Білоголовський М. Екстрена допомога ученим-переселенцям // Дзеркало*

тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/ekstrena-dopomoga-uchenim-pereselencyam-.html>). – 2015. – 3–10.07).

Наука і влада

25 грудня Президент України зустрівся з науковцями, освітянами та парламентарями, які опікуються питаннями розвитку та підтримки науки в Україні. Відбулася відкрита і щира розмова щодо проблем реформування наукової сфери в Україні і переведення її на більш практичний прикладний рівень. Це вже друга зустріч Президента з провідними українськими вченими та науковцями за останні півроку.

Глава держави повідомив про своє рішення підписати Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», який був прийнятий Верховною Радою України. Президент назвав прийняття цього Закону за демократичною прозорою процедурою із залученням Міністерства освіти і науки, НАУ, вишів, депутатського корпусу, громадянського суспільства прикладом консолідації і досягнення спільної мети. При цьому глава держави наголосив на спільній відповідальності науковців та практиків за імплементацію цього Закону та запевнив учасників наради щодо своєї активної участі в цьому процесі.

«Я розраховую на вас. Ми маємо використати той потенціал, наших майбутніх нобелівських лауреатів, я впевнений, що вони будуть. Маємо створити лабораторії, створити умови захисту результатів їх інтелектуальної праці. Маємо створити законодавство. Маємо створити для них соціальні ліфти, і в цьому полягає реформа Академії наук, бо для кожного відкривається ця перспектива», – сказав глава держави, наголосивши, що запорукою успіху в цьому напрямі є спільна розробка Закону.

Глава держави також висловив думку, що слід позбавлятися від радянських стереотипів, прокрустова ложа сприйняття науки. «Ми живемо в інших умовах. Ми створимо для молодих вчених найкращі умови. Але цією найкращою умовою буде змагальність, ви будете змагатися за гранти. Ви будете змагатися за кошти оборонпрому, за кошти державного оборонного замовлення. Будете змагатися, щоб отримати кошти по енергоефективності», – сказав Президент.

«Ми маємо розраховувати в першу чергу на себе. І цей Закон, який ми підписали, відкриває перед нами унікальні перспективи. Але перед справжніми вченими, справжніми науковцями, людьми, які хочуть перетворити Україну в сучасну європейську державу. І критерієм для мене буде, – щоб це відчув звичайний громадянин», – заявив П. Порошенко.

Говорячи про взаємодію влади і науки протягом останнього року, Президент зазначив: «Спільними зусиллями нам вдалося максимально скоротити відстань між науковою розробкою до її практичної реалізації, особливо що стосується сфери національної безпеки і оборони».

Учені у своїх виступах навели приклади зростання ефективності наукових розробок, особливо відчутними вони стали за минулий рік у сфері атомної енергетики, ракетобудуванні та авіабудуванні.

У цьому контексті знаковим був виступ президента Національної академії наук Б. Патона, у якому він навів приклади останніх розробок українських науковців, які дозволили подовжити термін використання ядерних реакторів та значно активізувати спільні з виробниками проекти та розробки в оборонній сфері.

Глава держави закликав науковців розробляти проекти у галузі енергоефективності. «Фінансування на енергоефективність є. 200 мільйонів доларів ми привезли лише на це – давайте проекти. Розробіть і давайте проекти з енергоефективності», – сказав Президент. При цьому він привернув увагу до результатів Паризького саміту з питань клімату. «Це – революція. Це ми маємо продовження Кіотських досягнень... Це дає нам можливість отримувати світові кошти для розвитку системи енергозбереження, енергоефективності і захисту навколишнього середовища», – відзначив П. Порошенко.

Попри певні успіхи, науковці зауважували на малому державному фінансуванні академічної та дослідницької науки, низькому попиту на наукові розробки, слабкій взаємодії бізнеса та науки. Обговорювалися питання альтернативних небюджетних джерел фінансування науки, зокрема через Фонд фундаментальних досліджень із залученням міжнародних грантів. Також обговорювалися питання долучення українських розробників до європейського дослідницького простору, запровадження сучасних, зокрема європейських систем оцінювання ефективності наукових досліджень, створення громадського органу в системі Національної академії наук, який би сприяв більш ефективній практичній роботі науковців.

Всі учасники зустрічі наголошували на пріоритетності підтримки армії, впровадження в оборонний комплекс українських наукових та науково-технічних розробок.

При цьому Президент України наголосив, що існує можливість через систему державного оборонного замовлення у безпосередній співпраці з виробниками запропонувати інноваційні розробки, які дозволять посилити обороноздатність країни та забезпечать науковців фінансуванням.

Учасники зібрання запропонували найближчим часом провести форум, який би об'єднав бізнесменів та науковців та дозволив пришвидшити процес реформування науки в Україні, підвищення її ефективності та створення умов для інноваційного бізнесу України.

У зустрічі з Президентом взяли участь президент НАН України академік Б. Патон, радник Президента – директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін, віце-президенти НАН України А. Наумовець та А. Загородній, міністр освіти та науки С. Квіт, голова парламентського комітету з питань освіти Л. Гриневич, народний депутат України О. Скрипник, заступник глави АПУ Р. Павленко, ректор КНУ Л. Губерський, ректор Київського політехнічного інституту М. Згуровський, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академік Національної академії наук України М. Жулинський, заступник міністра освіти і науки України, президент Українського фізичного товариства М. Стріха, головний експерт з

науки «Реанімаційного пакета реформ», виконавчий директор «Українського наукового клубу» Н. Шульга, головний учений секретар НАН України, академік НАН В. Богданов, президент Національного університету «Києво-Могилянська академія» А. Мелешевич (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/ukrayinska-nauka-maye-stati-suchasnoyu-efektivnoyu-innovacij-36564>)). – 2015. – 25.12).

* * *

Верховна Рада України звільнила наукових і науково-педагогічних працівників від призову на військову службу під час мобілізації. За ухвалення в цілому законопроекту № 2620 проголосували 266 депутатів при мінімально необхідних 226.

Документом до ст. 23 Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (у цій статті перераховано тих, хто не підлягає мобілізації) внесено нову категорію: наукові та науково-педагогічні працівники, які мають учене звання та/або науковий ступінь і працюють у вищих навчальних закладах, наукових установах й організаціях за основним місцем роботи не менш ніж на 0,75 ставки.

Якщо таких науковців уже призвали, вони підлягають звільненню, якщо не висловили бажання продовжувати військову службу (*LB.ua* (http://ukr.lb.ua/news/2015/07/01/309740_rada_zaboronila_mobilizatsiyu_vchenih.html)). – 2015. – 1.07).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Горова, докторант НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій,
ст. наук. співроб.

Сучасна інформаційна еволюція і особистість

Суспільна інформатизація є ознакою нового етапу розвитку цивілізації, пов'язаного з еволюцією соціального організму: удосконаленням соціальної структури, зміцненням внутрішньо суспільних зв'язків, необхідністю підвищення якості й інтенсивності інформаційних обмінів. Дані процеси відбуваються під зростаючим тиском негативних впливів навколишнього середовища на цивілізацію, який ми спостерігаємо в наш час. Цей тиск вимагає розвитку її в напрямі до формування цілісного загальноцивілізаційного організму. «Природа вводить в дію все нові й нові принципи відбору зі свого арсеналу... Ускладнення організації нашого світу значить, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [1, с. 90]. Під впливом трансформаційних потреб відповідно до цієї тенденції в суспільстві, по-перше, реалізуються методики, більш ефективного в порівнянні з минулим

забезпечення доступу до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів формально для всіх категорій населення в усіх регіонах світу. Ці методики відповідають потребі більш глибокого самоусвідомлення членів суспільства як єдиного цілого на базі засвоєння наявної основи інформаційного розвитку. Вони базуються на нових організаційних, правових та техніко-технологічних рішеннях, пов'язаних з інформаційною революцією, що відбувається в останні десятиріччя, із розвитком електронних інформаційних технологій.

По-друге, організація доступу до інформаційних ресурсів передбачає також можливість їх активного засвоєння і використання в практичній діяльності. При цьому слід зауважити, що в порівнянні з недавнім минулим, коли інформація найвищої якості, насамперед наукова, науково-практична, кращі зразки творів мистецтва та ін. була доступною фактично лише колу спеціалістів, що повільно розширювалось із розвитком суспільного прогресу, сучасні інформаційні технології різко розширили цей доступ і можливості творчого використання наявних інформаційних ресурсів. Збільшення можливостей використання напрацьованих суспільством інформаційних ресурсів дорівнює збільшенню можливостей їх ефективного використання. Останнє, у свою чергу, є свідченням можливості прогресу. Слід зазначити також, що доступ до інформації і можливостей її використання є важливим стимулом активізації творчого потенціалу людей. І, таким чином, можемо говорити про створення умов для різкого зростання творчого потенціалу суспільства, як важливого аргументу у взаємовідносинах з навколишньою дійсністю.

По-третє, взаємовідносини людства з навколишнім середовищем вимагають активних дій, адекватних відповідей на посилення негативних впливів. Активні дії у відповідь на нові виклики дійсності мають базуватися на творенні нової інформації. І сучасна інформатизація розкриває нові можливості в цьому процесі для зростаючої кількості творчих за складом інтелектуального потенціалу людей, створюючи умови для нового інформотворення. На нинішньому, початковому етапі даного масового процесу в ньому переважає стихійний етап творення інформації, з низькою якістю інформаційних продуктів, невисокою суспільною значущістю, характерною для нового масового суспільного явища.

Однак, як про це свідчить суспільний досвід, революційний процес масового втягування в активне інформотворення незрівнянний навіть з огляду на недавні десятиріччя за кількістю людей, поступово виокремлює актуальні суспільно значущі напрями творчої інформаційної діяльності і забезпечує все відчутніші результати. Зустрічний процес у розвитку традиційної науки у всьому комплексі фундаментальних і науково-прикладних досліджень, з освоєнням можливостей електронних інформаційних технологій, у свою чергу, підвищує ефективність цих досліджень і обіцяє вже в недалекому майбутньому продуктивний синтез у сфері зростання загальносуспільного творчого потенціалу і його реалізації в необхідній практичній діяльності.

Таким чином, інформатизація, що розвивається під впливом викликів сучасності, сприяє різкому зростанню нового інформаційного виробництва, що, у свою чергу, обумовлює вдосконалення системи соціальних

інформаційних комунікацій, систем структурування збереження та підготовки до використання інформаційних ресурсів, інструментів пошуку і орієнтації у великих інформаційних масивах.

Слід зазначити, що новий, інформаційний етап розвитку людства¹ започаткував на самому початку свого розвитку кілька **суттєвих відмінностей** від попередньої суспільної практики:

– він проявився у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів, і темп оновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинутих країн світу;

– у життєво необхідній потребі постійного освоєння нової інформації зі зростаючою складовою інноваційних елементів, усвідомлення якої потребує все більших розумових зусиль, постійного самовдосконалення, співзмірного з темпами суспільних перетворень, а також розширення оперативної пам'яті інформаційного ресурсу, необхідного для практичної діяльності, індивідуального розвитку і повноцінного існування. М. Моїсеєв із цього приводу зазначає, що «весь процес самоорганізації живого світу можна викладати в контексті розвитку пам'яті» [1, с. 134].

У процесі розвитку інформатизації, крім здійснення індивідуального трудового внеску у сферу суспільної праці, все більше членів суспільства включається в роботу з інноваційними інформаційними ресурсами загальносуспільного призначення, мають приймати рішення, продукувати нову інформацію на базі існуючої, долучатися до творчої діяльності. При цьому запити, не пов'язані з конкретними потребами індивіда, потребують вищого рівня аналітичності в роботі з інформацією. В опублікованих уже роботах зазначається, що нова ієрархія націй і держав в інформаційному суспільстві буде визначатись ефективністю використання інформаційних ресурсів та якістю продукування нової інформації з точки зору її суспільної корисності [2].

У цій ситуації, на базі трактування давньої мудрості – «як наверху, так і внизу», філософського розуміння співвідношення властивостей часткового й цілого, можна стверджувати, що критерій якості роботи індивідуума в інформаційній сфері в процесі становлення нового суспільства дедалі більше буде пов'язаний з її ефективністю. Оскільки в інформаційному виробництві найпродуктивнішою є творча праця, саме представники творчих підходів до суспільно корисної праці прогнозовано становитимуть еліту цього суспільства. Дослідники-футурологи вже сьогодні доходять висновку, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здібними і нездібними до творчої праці людьми... починає створюватись біологічний бар'єр, перебороти який, на відміну від соціального, майже неможливо» [3, с. 7].

Наведена цитата відображає крайню точку зору в проблемі, загострюючи її до максимуму пророцтвом про наявність «ознак наближення

¹ Ф. Махлуп та Т. Умесао на початку 60-х років минулого століття практично одночасно ввели в науковий обіг в США і Японії термін «інформаційне суспільство». Див.: Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962.

принаймні практичної громадської думки до расистського, по суті справи, сприйняття представників різних цивілізацій як таких, що не можуть претендувати на загальний, єдиний для всіх обсяг прав» [3, с. 6–7]. Однак такий підхід видається непродуктивним, хоча зростаючий у суспільстві попит на творчу працю, обов'язкове зростання її престижності, безсумнівно, створюватиме додатковий тиск на розумову діяльність усіх прошарків суспільства. Непродуктивність же даної точки зору пов'язана з недостатньою розробкою проблеми нового інфотворення в умовах розвитку інформаційного суспільства, у зв'язку з чим у викривленому вигляді сьогодні представляються соціальні зв'язки в межах цього суспільства.

Пов'язаними з реальністю ці прогнози могли б бути лише за умови відірваності творчої праці від потреб суспільного розвитку. Така нерівність і навіть «біологічний бар'єр» у принципі можливі в окремих випадках. Однак при цьому творчий індивідум, який не керується загальносуспільними інтересами, не буде за межами розваги, певної інтелектуальної гри користуватися підтримкою суспільства, матеріальною, моральною, фактично ізолюється від нього, як і від вузькогоспичних інтересів подібних йому індивідуалів. Більше того, якщо продукти праці даного творчого працівника можуть завдати шкоду суспільству, останнє не лише відмежується від них, але може вжити заходів до заборони даного напрямку творчої праці.

Ще один суттєвий аргумент проти відділеної «біологічним бар'єром» вільної діяльності «аристократів творчого духу» полягає в тому, що єдиним критерієм достовірності в новому інфотворенні є напрацювання попередніх поколінь сучасної цивілізації. Ця достовірність вичерпно гарантується всім її попереднім існуванням, успішною боротьбою з усіма минулими випробуваннями, що випали на її долю. Тому інформаційна основа життєдіяльності нашого суспільства є достовірним орієнтиром для нинішньої творчої діяльності. Без зв'язку з ними творчий індивід може легко втратити і почуття міри (пропорційності в співвідношеннях вихідного і нового матеріалу), і критерії достовірності.

Варто зауважити також, що проблема достовірності, власне, основна в ефективності творчої діяльності, має також ще один, який можна назвати горизонтальним, вимір. О. Білорус справедливо зауважував, що «темпи економічного прогресу залежать від інтенсивності природознавчих відкриттів як джерела формування первинно-об'єктивної інформаційної системи – докорінної частини глобальної інформаційної основи практичної діяльності. Мірою об'єктивності, відносної істинності й практичної цінності будь-якої іншої, уже виробленої інформації може бути лише ця, генетично первинна й онтологічно максимально наближена до об'єктивних процесів інформація як фундаментальні природознавчі знання людини діючої, людини економічної» [4]. З іншого боку дану думку підтримує І. Валлерстайн, зауважуючи, що «не існує вагомих причин припускати, що найефективніші спроби перемогти незнання можуть бути здійснені в тій вузькій сфері, де воно було виявлене. Фізик може зустрітися з проблемами, розв'язання яких вимагатиме знань, що раніше вважалися віднесеними до біології чи філософії» [5].

Таким чином, у дискусії про перспективи суспільного розвитку, процеси дезінтеграції і інтеграції гіпотеза про фактичний розподіл суспільства за рівнем прилучення до творчої праці знаходить серйозні контраргументи. Біологічні відмінності, наявні в сучасних людей і пов'язані з більшою активністю правої чи лівої півкулі людського мозку, у цілому спрацьовують на ефективну роботу мозкової діяльності людей у комплексі, на успішне виробництво, структурування, організацію використання та ефективного застосування виробленої людьми інформації. І тому сьогодні в даній дискусії більш переконливо і обґрунтовано виглядає точка зору про те, що розвиток електронних інформаційних технологій створює «нові можливості комунікацій між окремими організаціями, що приводить до нового типу їх об'єднань. Це перш за все такі організації, що забезпечують виробничу діяльність людей, і вони, звичайно, володіють всіма особливостями організмів...» [1, с. 144].

При цьому наявність проблеми збільшення впливу зростаючих обсягів інформації в процесі інформаційного обігу в суспільстві не викликає заперечення. Процеси глобальної інформатизації, здійснюючи свій вплив на держави і нації в цілому з відповідною специфікою, проявляються на рівні всієї системи соціальних структур і знаходять своє суттєве відображення в свідомості кожного окремого члена суспільства, кожного індивіда. Відсутність упереджувальних заходів для нейтралізації негативних проявів даного впливу призводить до появи небезпечних тенденцій, пов'язаних з розвитком асоціальних тенденцій у поведінці частини людей, приучених до інтернет-технологій.

Схильність до повного замикання інтересів людини на світі Інтернету. Величезні масиви дуже різноманітної інтернет-інформації на сьогодні мають можливість задовольнити особисті інтереси сучасної людини і в задоволенні пізнавальних запитів, і побутових, і дозвільних, ігрових, і будь-яких інших. Індивідуальне задоволення запитів на інформацію може створювати в людини ілюзорного відчуття набуття тих рольових функцій, які є важкодоступними, або й зовсім недоступними в реальному житті. Люди, як правило з недосить сильною волею для утвердження в реальному житті, створюють собі в інформаційних масивах Інтернету комфортний, цікавий, відповідний власним мріям і фантазіям світ, переносять в нього все більше власних інтересів із практики реального суспільного життя, відриваються від нього. Це створює зростаючої серйозності проблеми не лише для даного індивіда, але й для членів тих реальних соціальних спільностей, до яких він належить: для сім'ї, трудового колективу та ін. Крім того, і про це із все більшою тривогою говорить медицина, дедалі глибше занурення в створений власною фантазією світ, зростаюча тривалість часу перебування людини в інтернет-спілкуванні створює залежність її від комп'ютера, негативно впливає на здоров'я, у тому числі й на психіку.

Формування ізольованих від суспільних інтересів віртуальних інтернет-співтовариств. Створення таких товариств відбувається на базі подібності міжособистісних інтересів, пов'язаних з розвитком, розширенням можливостей електронних інформаційних технологій, наукової,

культурологічної, у тому числі релігієзнавчої проблематики, різного роду творчих спрямувань в інформаційній сфері, у сфері об'єднання читацьких інтересів, ігрових уподобань та ін.

Лише частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа функціонування інтернет-співтовариства не дає можливості для самостійного його функціонування, не може протистояти викликам сьогодення. У цьому разі мова йде про прояв суперечностей, пов'язаних із характерним для нашого часу соціокультурним процесом. Його змістом є те, що неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну підкультуру, культуру окремої соціальної спільноти [6], засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва й ефективного використання інформації. Оскільки найхарактернішою особливістю даної субкультури є використання Інтернету, очевидно, є всі підстави іменувати її ІТ-субкультурою.

Характерні особливості цієї субкультури пов'язані з тим, що по-перше, вона сформувалася на базі освоєння найбільш передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Однак вона не може в зримому майбутньому трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має самостійної економічної бази для свого відтворення й об'єктивно існує на базі наявного загальнонаціонального інтересу в необхідності трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів – тобто завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, суттєва відмінність ІТ-субкультури від інших підкультур, наприклад: класу, регіону і т. ін. заснована на іншому, у порівнянні з названими рівні співставлення інтересів. Якщо, приміром, класове розрізнення інтересів базується на економічній базі, то ІТ-субкультура вирізняється на базі певного рівня освоєння інформаційної основи людської діяльності;

– по-третє, її прихильників об'єднує відчуття елітності загальної визнаності в сучасному, відчутно глобалізованому світі. Якісно вищий, у порівнянні з традиційними, рівень спілкування в ІТ-субкультурі дав змогу швидко сформувати систему внутрішньокультурних ціннісних критеріїв, певні етичні норми, критерії успішності, задоволення естетичних і пізнавальних потреб, критично безмежних комунікативних можливостей, розвитку інтернет-бізнесу і навіть своєрідного інтернет-спорту у вигляді хакерства.

Слід зазначити, що суттєвим фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів став **розвиток соціальних мереж** – горизонтальних комунікацій в міжособистісному спілкуванні з допомогою інтернет-технологій [7, с. 16–25]. З точки зору вдосконалення соціальної структури суспільства цей вид спілкування має як позитивні, так і негативні аспекти.

Позитивними моментами діяльності нових спільнот є те, що:

– вони дають змогу громадянам ефективно реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);

– здатні формувати громадянську позицію з тих чи інших суспільно значущих питань;

- можуть оперативно реагувати на зміну політико-правових умов;
- самі собою не потребують фінансової підтримки;
- існують без утворення власної адміністративної вертикалі [7, с. 32].

На жаль, часткові переваги обертаються для таких спільнот і недоліками. Вони насамперед пов'язані з локалізацією інтересів активних учасників соціальних мереж в інформаційних обмінах, характерних за тематикою, колом інтересів, характерних саме для таких обмінів. Це є характерним саме для початкового етапу даного інформаційного процесу. У той самий час для розвитку загальносуспільних інтересів у процесі розвитку інформаційного суспільства цього не досить. Варто констатувати, що з боку держави – направляючої і координуючої сили у функціонуванні вертикальних інформаційних потоків – процес розвитку соцмереж також не отримує належної уваги. Адже на сьогодні присутність Української держави в них дуже незначна, правова база відстає від розвитку технологій і не охоплює нові технологічні прийоми використання інформації і технологій, продукування державної інформації за обсягами і якістю не відповідає масштабам наповнення соціальних інформаційних мереж [8].

Фактичний незбіг реального інформаційного прояву в соцмережах користувачів-громадян і суспільних інститутів створює серйозні проблеми у **сфері суспільної солідарності**. Певне внутрішньосуспільне розшарування має місце у зв'язку з тим, що до нинішньої інтенсивності інформаційних процесів, нових форм інформаційних обмінів свідомість деякої частини людей, насамперед, людей старшого віку, є не готовою. Спостерігаються складності в людей старшого віку під час освоєння комп'ютерної техніки і сучасних інформаційних технологій, вони, користуючись традиційними джерелами інформації та комунікаціями, часто не признають Інтернет як джерело достовірної інформації. При цьому відбувається певний внутрішньосуспільний розрив у інформаційних обмінах між поколіннями.

У контексті поширення глобальних інформаційних впливів звертають на себе увагу прогнози футурологів стосовно негативних зовнішніх впливів, пов'язаних із нерівномірним засвоєнням наслідків науково-технічного прогресу в різних регіонах світу, що сприяє процесу розшарування за рівнем цього засвоєння також на рівні націй і держав.

Розвиток глобальних інформаційних процесів, що стимулює національне інформаційне виробництво, у сукупному впливі на свідомість сучасної людини створює зростаючий інформаційний тиск, якого раніше вона не знала у своїй історії. У зв'язку з цим на даному етапі знизився поріг критичного ставлення людини до змісту інформації в соціальних мережах. У свою чергу це призвело до зростання дієвості негативних інформаційних впливів в національному інфообігу. На міжнародному рівні в конфліктних ситуаціях інформаційні технології стали все більше застосовуватись як компонент воєнних дій, а останнім часом – як самостійна інформаційна, інформаційно-психологічна війна. Особливо небезпечними останнім часом стала орієнтація агресорів на поширення ментальних впливів, незворотних за своєю дією при враженні ментальної свідомості людей.

Зростаючий вплив сучасної інформаційної сфери на свідомість людини обумовлює потребу пристосування цієї свідомості до викликів, у цьому разі інформаційних, перед якими постала людина, член суспільства, і суспільство в цілому.

Природно, що від успішності цього пристосування залежать перспективи буття й розвитку цивілізації. У суспільній практиці сьогодення вже викристалізувалися кілька напрямів такої адаптації.

Перший з них умовно можна назвати **біологічним**. Певна умовність цього терміна пояснюється соціальними і соціально-психологічними причинами, під впливом яких стає необхідною еволюція людського організму.

Згідно з висновками академіка Н. Бехтеревої, «результати досліджень показують, що в мозку розвивається перебудова імпульсної активності ансамблів нейронів, що залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від наявності чи відсутності відповідного базису етнограф довготермінової пам'яті» [9]. І хоча цей висновок було зроблено на базі аналізу мовного впливу на мозкову діяльність, і вся наступна практика впровадження електронних інформаційних технологій, і дослідження в даній галузі переконують, що візуальна інформація, зростаючі її обсяги в процесі роботи з комп'ютером в значно більшій мірі стимулюють біологічну трансформацію людини. При цьому зростає значення електронної інформації в житті все більшої кількості людей, перевага даного інформаційного подразника над усіма іншими обумовлює зростаючі зміни не лише в організації мозкової діяльності, а й у перебудові зорового апарата, у кінцевому підсумку перебудові всього організму людини відповідно до нових завдань існування.

Слід, однак, зазначити, що темпи еволюції біологічного організму сьогодні не збігаються з темпами науково-технічного прогресу [10]. У зв'язку з цим суспільство використовує також інші форми своєї адаптації до сучасних інформаційних процесів. Один із них – **відбір і систематизація суспільно значущих ресурсів** з використанням комп'ютерної техніки і вдосконаленням на електронному рівні соціальних інформаційних комунікацій.

Ще однією ефективною формою адаптації суспільства до інформаційних реалій сьогодення є **кооперація**, що сприяє об'єднанню суспільно значущих ресурсів розвитку, інструментів обробки інформації, у тому числі й великих інформаційних масивів, організації ефективного використання інформації – забезпечення основного якісного показника розвитку інформаційного суспільства.

Таким чином, розглядаючи розвиток загальноцивілізаційної інформатизації на суспільство, його соціальні складові аж до конкретної особи, первинної складової сучасного людства, доходимо висновку про закономірність даного процесу в історії суспільного розвитку, необхідності його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. «Досліджуючи світосистему, ми приходимо до розуміння, що інтелектуальна діяльність визначається не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями, але соціальною своєчасністю – у світосистемному смислі» [5, с. 268]. Від оптимальності реагування на виклики

цієї своєчасності залежить доля людства.

Список використаних джерел

1. *Моисеев Н.* Человек и ноосфера / Н. Моисеев. – Москва: Мол. гвардия, 1990. – 351 с.
2. *Некlessа О. I. ordo guardo – четвертий порядок: пришествя постсучасного світу / О. І. Неклесса // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика / уклад. І. Ф. Кононов (наук. ред.), В. П. Бородачов, Д. М. Топольський. – Луганськ : Альма-матер; Знання, 2002. – С. 26–48; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – Київ, 2005. – С. 63–71.*
3. Постчеловечество / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006. – С. 7.
4. Глобальные трансформации и стратегии развития / Белорус О. Г. [и др.]. – Киев : Ориане, 2000. – С. 61.
5. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануель Валлерстайн ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева. – Москва : Логос, 2003. – С. 326.
6. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – Київ : Укр. Центр духовн. культури, 1998. – С. 612; Політологічний енциклопедичний словник. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – С. 641.
7. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013 – 250 с.
8. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / [Попик В. І. (кер. проекту), Онищенко О. С., Горовий В. М. та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – С. 37.
9. *Бехтерева Н. П.* Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека / Н. П. Бехтерева. – Ленинград : Медицина. Ленинградское отделение, 1971. – С. 4.
10. *Коган В. З.* Маршрут в страну информологию / В. З. Коган. – Москва : Наука, 1983. – С. 32; *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – С. 19–21.